CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ऋग्वसंहिता भाष्यम्

43

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा योवेदेभ्योखिलं जगत् । निर्ममे तमहं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

अथ सप्तमोव्याख्यायते दशममण्डलस्य दशमेनुवाके सूक्तसप्तकं व्याख्यातं तदिदिति नवर्चमष्टमंसूक्तं अथर्वणःपुत्रस्य बृहद्दिवस्यार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं । तथाचानुक्रान्तं—तदिन्नवाथर्वणो-बृहद्दिवइति चातुर्विंशिकेहनि निष्केवल्यइदंसूक्तं । सूत्रितंच—तदिदासेतिच पुरस्तात्सूक्तस्यशं-सेदिति । व्योमविश्वदेवस्तुवपंचशारदीयेष्वप्येकाहेषु इदमेवनिष्केवल्यनिविद्धानं । सूत्रितंच—एतेषां त्रयाणां कयाशुभा तदिदासेति मध्यंदिनइति राशिमरायाख्ययोरेकाहयोरपि इदंनि-ष्केवल्यनिविद्धानं । सूत्रितंच—राशिमराययोश्च कयाशुभीयतदिदासीयेति । महाव्रते निष्केव-ल्येप्येतत्सूक्तं । तथैव पंचमारण्यके सूत्रितं—तदिदासभुवनेषुज्येष्ठंतांसुतेकीर्तिंमघवन्महित्वेति ।

तदिदितिनव [illegible] ॥ [illegible] ॥ २०-३० [illegible] ॥ [illegible] २४ ॥

तत्र प्रथमा—

ओम् तदिदास भुवनेषु ज्येष्ठं यतो जज्ञ उग्रस्त्वेषनृम्णः ।
सद्योजज्ञानो निरिणाति शत्रूननु यं विश्वे मदन्त्यूमाः ॥ १ ॥

तत् । इत् । आस । भुवनेषु । ज्येष्ठम् । यतः । जज्ञे । उग्रः । त्वेषऽनृम्णः । सद्यः । जज्ञानः । नि । रिणाति । शत्रून् । अनु । यम् । विश्वे । मदन्ति । ऊमाः ॥ १ ॥ २०-३-६-१० ॥

तत् जगत्कारणत्वेन सर्ववेदान्तप्रसिद्धं इच्छब्दोवधारणे भुवनेषु भूसत्तायां सत्सु पृथि-व्यादिषु लोकेषु मध्ये जगत्कारणं ब्रह्मैव ज्येष्ठं प्रशस्ततमं आस बभूव । तस्य परमार्थं वात् तद्व्यतिरिक्तानां व्यावहारिकत्वाच्च । यद्वा ज्येष्ठं वृद्धतमं जगत्कारणत्वेन सर्वेषामादिभूतं बभूव । अस्तेर्लिटि छन्दस्युभयथेति सार्वधातुकत्वादस्तेर्भूरिति भूभावाभावः । यद्वा वृद्धं तदेवब्रह्म स्वप्रकाशतया आस दिदीपे असगतिदीप्त्यादानेषु अस्माल्लिटिरूपं यतउपादानभूतात् यस्मा-द्ब्रह्मणः उग्रः उद्गूर्णः त्वेषनृम्णः प्रदीप्तबलः सूर्यात्मकइन्द्रः जज्ञे जातोबभूव । श्रूयतेहि—च-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

क्षोःसूर्योअजायतेति॑ । सूर्याचन्द्रमसौधातायथापूर्वमकल्पयदिति॑च । जनिकर्तुःप्रकृतिरिति प्रकृतेरपादानसंज्ञायां यतइतिपंचमी जनेर्लिटि गमहनेत्यादिनोपधालोपः द्विर्वचनेचीति तस्य स्थानिवद्भावात् द्विर्वचनादि यद्वृत्तान्नित्यमिति निघातप्रतिषेधः । सच जज्ञानोजायमानएव सद्यः शीघ्रं शत्रून् शातयितॄन् मन्देहादीन् राक्षसान् निरिणाति निहिनस्ति । यद्वा उपासकानां पापरूपान् शत्रून् निहन्ति । तथाचब्राह्मणं—सद्योह्येषजातःपाप्मानमपाहतेति । जज्ञानइति जनेर्लिटः कानचिरूपमेतत् । रिणाति रीगतिरेषणयोः क्र्यादिः प्वादीनांह्रस्वइतिह्रस्वत्वं विश्वे सर्वे ऊमाः अवन्ति रक्षन्तीत्युमाः प्राणिनः अवतेरौणादिकोमन्प्रत्ययः ज्वरत्वरेत्यादिनावकारोपधयोःस्थाने ऊठ् सर्वप्राणिनोयं सूर्यात्मकमुद्यन्तमिन्द्रमनुलक्ष्य मदर्थमुदगान्मदर्थमुदगादिति मदन्तिहृष्यन्ति मदीहर्षे व्यत्ययेनशप् । तथाच ब्राह्मणं—भूतानिवैविश्वऊमास्तएनमनुमदन्तिउदगादुदगादितीति । तैत्तिरीयकंच—तस्मात्सर्वएवमन्यन्तेमांप्रत्युदगादितीति । यद्वा यंस्तुत्यादिभिर्माद्यन्तमनु पश्चात्सर्वे प्राणिनोभीष्टप्राप्त्या हृष्यन्ति अनुर्लक्षणइति अनोःकर्मप्रवचनीयत्वात्कर्मप्रवचनीययुक्तेइतिद्वितीया सइन्द्रोजज्ञइत्यन्वयः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

वावृधानःशवसाभूर्योजाःशत्रुर्दासायभियसंदधाति ।
अव्यनच्चव्यनच्चसस्निसन्तेनवन्तप्रभृतामदेषु ॥ २ ॥

वावृधानः । शवसा । भूरिऽओजाः । शत्रुः । दासाय ।
भियसम् । दधाति । अविऽअनत् । च । विऽअनत् । च ।
सस्निः । सम् । ते । नवन्त । प्रऽभृता । मदेषु ॥ २ ॥

शवसा बलेन वावृधानः वर्धमानः अतएव भूर्योजाः बहुबलः शत्रुः शातयिता इन्द्रः दासाय उपक्षयकारिणे शत्रवे भियसं भीतिं दधाति विदधाति करोति । अव्यनत् विविधमनितिश्वसितीति व्यनत् प्राणवज्जंगमं तद्विलक्षणमव्यनत् स्थावरं तदुभयमपि सस्नि संस्नातं इन्द्रेण सम्यक्शोधितं भवति । स्नातेः आदृगमहनइतिव्यत्ययेन कर्मणि किन्प्रत्ययः यद्वान्त-

---

ऋ० सं० ८. ४. १९ । २ ऋ० सं० ८. ८. ४८ ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

र्णीतिण्यर्थात्कर्तर्येवकिन् वृष्ट्यादिना सम्यक्क्लापयिता शोधयिताभवति नलोकाव्ययेतिकर्मणिषष्ठ्याःप्रतिषेधः शिष्टःपादः प्रत्यक्षःकृतः । हे इन्द्र ते तव मदेषु हर्षेषु हविषा स्तुत्याच जातेषुसत्सु प्रभृता प्रभृतानि प्रकर्षेण धृतानि पोषितानिवा सर्वाणि भूतजातानि सन्नवन्त संगच्छन्ते स्तोतुंहवींषिच दातुं समूहीभवन्तीत्यर्थः । नवतिर्गतिकर्मा । प्रभृता बिभर्तेः कर्मणि निष्ठा शेश्छन्दसिबहुलमितिशेर्लोपः गतिरनन्तरइति गतेःप्रकृतिस्वरत्वं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

त्वेक्रतुमपिंवृञ्जन्तिविश्वेद्विर्यदेतेत्रिर्भवन्त्यूमाः ।
स्वादोःस्वादीयःस्वादुनांसृजासमदःसुमधुमधुंनाभियोधीः ॥ ३ ॥

त्वे इति । क्रतुम् । अपि । वृञ्जन्ति । विश्वे । द्विः । यत् ।
एते । त्रिः । भवन्ति । ऊमाः । स्वादोः । स्वादीयः । स्वादुना ।
सृज । सम् । अदः । सु । मधु । मधुना । अभि । योधीः ॥ २ ॥

हे इन्द्र त्वे त्वयि सुपांसुलुगिति सप्तम्येकवचनस्य शेआदेशः विश्वे सर्वे यजमानाः क्रतुं अनुष्ठेयं कर्म वृंजन्ति समापयन्ति । अपिशब्दोब्राह्मणोक्तसर्वभूतानां सर्वमनसां समुच्चयार्थः सर्वाणि पृथिव्यादीनिभूतानि सर्वेषां प्राणिनां मनांसि सर्वे यज्ञक्रतवश्च व्याप्तत्वय्येवयजमानैः परिसमाप्यन्तइत्यर्थः । तथाचब्राह्मणं—त्वयीमानि सर्वाणिभूतानि सर्वाणि मनांसि सर्वेक्रतवोपि वृंजन्तीत्येवतदाहेति । यद्यस्मात् एते ऊमाः तर्पकाः अवतेस्तर्पणार्थादौणादिकोमन्प्रत्ययः ज्वरत्वरेत्यादिना वकारोपधयोरूठ् ईदृशायजमानाः पूर्वमेकाकिनःसन्तः पश्चाद्विः द्विवारं स्त्रीरूपेण पुंरूपेणच जाताः सन्तः पुनरपत्येन सार्धं त्रिः त्रिवारं जन्मभाजोभवन्ति एकएवात्मा स्त्रीपुंरूपेण जायते । अर्धोवाएषआत्मनोयत्पत्नीतिश्रुतेः ! पुत्रोप्यात्मैव आत्मावैपुत्रनामासीतिश्रुतेः । अतएवमेतेभिवृद्धाभवन्ति ततोवगम्यते त्वय्येवानुष्ठितं सर्वंकर्म परिसमापयन्तीति । तथाचब्राह्मणं—द्वौवैसन्तौमिथुनौ प्रजायेते प्राजापत्याइति । हे इन्द्र त्वं च स्वादोः प्रियाद्गृहधनादेरपि स्वादीयः स्वादुतरं प्रियतरं अपत्यं स्वादुना स्वादुभूतेन मिथुनेन मातापित्रात्मकेन संसृज संयोजय । यद्वा स्वादुनाभावेन उत्पन्नं तदपत्यमपि संयोजय । एतदेवाह अदः तदपत्यं मधु मधुरं मधुना मदहेतुना मिथुनान्तरेण पौत्रेण सु सुष्ठु अभियोधीः अभियोधयाभितः क्रीडय ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

धातूनामनेकार्थत्वात् युद्धतिरत्र क्रीडार्थेवर्तते मिथुनंवैस्वादु प्रजास्वाद्वित्यादि ब्राह्मणमन्त्रानुसंधेयं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इतिंचिद्धित्वाधनाजयंन्तंमदेंमदेअनुमदंतिविप्राः ।
ओजीयोधृष्णोस्थिरमातंनुष्वमात्वांदभन्यातुधानांदुरेवाः ॥ ४ ॥

इतिं । चित् । हि । त्वा । धना । जयंन्तम् । मदेंऽमदे ।
अनुऽमदंन्ति । विप्राः । ओजींयः । धृष्णो इतिं । स्थिरम् । आ ।
तनुष्व । मा । त्वा । दभन् । यातुऽधानाः । दुःऽएवाः ॥ ४ ॥

इतिचिद्धि एवमेवखलु हे इन्द्र मदेमदे सोमपानजन्ये हर्षेसति धना शत्रुधनानि जयन्तं जयेन प्राप्नुवन्तंत्वा त्वामनु पश्चात् लक्षणे अनोःकर्मप्रवचनीयत्वं विप्रामेधाविनः स्तोतारः मदन्ति हृष्यन्ति । यद्वा त्वामनु मदन्ति अनुक्रमेण स्तुवन्ति । मदतिःस्तुतिकर्मा हिचेतिनिघातप्रतिषेधः। हे धृष्णो शत्रूणां धर्षयितः इन्द्र त्रसिगृधिधृषिक्षिपेःक्नुः ओजीयः ओजस्विशब्दादीयसुनि विन्मतोर्लुगितिविनोलुक् टेरितिटिलोपः बलवत्तरं अतएवस्थिरं दृढं धनं आतनुष्व अभितोस्मदर्थं विस्तारय त्वा त्वां च मादभन् माहिंसन्तु दुरेवा दुर्गतयोयातुधानाराक्षसाः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

त्वयांवयंशांशद्महेरणेंषुप्रपश्यंन्तोयुधेन्यांनिभूरिं ।
चोदयांमितआयुंधावचोंभिःसन्तेंशिशामिब्रह्मंणावयांसि॥५॥१॥

त्वयां । वयम् । शाशद्महे । रणेंषु । प्रऽपश्यंन्तः । युधेन्यांनि ।
भूरिं । चोदयांमि । ते । आयुंधा । वचंःऽभिः । सम् । ते ।
शिशामि । ब्रह्मंणा । वयांसि ॥ ५ ॥ १ ॥

हे इन्द्र त्वयानुगृहीतावयं रणेषु संग्रामेषु शाशद्महे भृशं शत्रून् शातयामः । शद्लृशातने अस्माद्यङन्तान्महिङः छन्दस्युभयथेत्यार्धधातुकत्वादतोलोपयलोपौ किंकुर्वंतः युधेन्यानि योधनार्हाणि कृत्यार्थेतवैकेन्केन्यत्वनइति युधेरर्हार्थेकेन्यप्रत्ययः भूरि बहूनि बहुलानि सुपांसुलु-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

गितिशसोलुक् प्रपश्यन्तः प्रकर्षेणजानन्तः अपिच ते तव आयुधा आयुधानि आयोधनसाधनानि वज्रादीनि शेश्छन्दसिबहुलमितिशेर्लोपः। वचोभिः स्तुतिभिः चोदयामि शत्रून्प्रति प्रेरयामि ते त्वदर्थं ब्रह्मणा मंत्रेण स्तुतिरूपेण सहितानि वयांसि अन्ननामैतत् हविर्लक्षणान्यन्नानि संशिशामि सम्यक्निश्यामि संस्करोमीत्यर्थः। शोतनूकरणे छान्दसोविकरणस्यश्लुः बहुलंछन्दसीत्यभ्यासस्येत्वं ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथ षष्ठी—

स्तुषेय्यंपुरुवर्पसमृभ्वमिनतममाप्त्यमाप्त्यानाम् ।
आदर्षतेशवसासप्तदानून्प्रसाक्षतेप्रतिमानानिभूरि ॥ ६ ॥

स्तुषेय्यम् । पुरुऽवर्पसम् । ऋभ्वम् । इनऽतमम् । आप्त्यम् ।
आप्त्यानाम् । आ । दर्षते । शवसा । सप्त । दानून् । प्र ।
साक्षते । प्रतिऽमानानि । भूरि ॥ ६ ॥

स्तुषेय्यं स्तोतव्यं स्तुवः स्केय्यश्छन्दसीत्यौणादिकः स्केय्यप्रत्ययः। पुरुवर्पसं बहुरूपं ऋभ्वं उरुभासमानं उरुभूतंवा इनतमं अतिशयेनेश्वरं आप्त्यानां आप्तव्यानां मध्ये आप्त्यं आप्तव्यं एवंभूतं इन्द्रं स्तौमीतिशेषः। यइन्द्रः शवसा बलेन सप्त सप्तसंख्याकान् दानून् दानवान् वृत्रनमुचिकुयवादीन् आदर्षते आदृणाति हिनस्ति। दृविदारणे अस्माल्लेटि व्यत्ययेनात्मनेपदं लेटोडाटावित्यडागमः सिब्बहुलमितिसिप् तथा प्रतिमानानि असुराणां प्रतिरूपाणि भूरि भूरीणि बहून्यसुरबलानि प्रसाक्षते यइन्द्रः प्रसहते। यद्वा बहूनि प्रतिमानानि असुराणांस्थानानि प्रसाक्षते प्राप्नोति साक्षतिराप्नोतिकर्मेतियास्कः। षहअभिभवे लेटचाडागमः सिब्बहुलमितिसिप् ढत्वकत्वषत्वानि छान्दसोदीर्घः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

नितद्दधिषेवरंपरंचयस्मिन्नाविथावसादुरोणे ।
आमातरास्थापयसेजिगत्नूअतइनोषिकर्वरापुरूणि ॥ ७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

नि । तत् । द॒धि॒षे । अव॑रम् । पर॑म् । च॒ । यस्मि॑न् । आवि॑थ ।
अव॑सा । दु॒रो॒णे । आ । मा॒तरा॑ । स्था॒प॒य॒से॒ । जि॒ग॒त्नू इति॑ ।
अतः॑ । इ॒नो॒षि॒ । कर्व॑रा । पु॒रूणि॑ ॥ ७ ॥

तत्तस्मिन्यजमानस्य गृहे अवरं अल्पं भौमं धनं परं उत्कृष्टं द्विविभवं धनं च हे इन्द्र त्वं निदधिषे निदधासि निक्षिपसि यस्मिन् दुरोणे गृहे अवसा अन्ननामैतत् तर्पकेणान्नेन हविर्लक्षणेन आविथावसि तृप्यसि । अवतेस्तृप्त्यर्थाच्छन्दसिलुङ्लङ्लिटइति सार्वकालिकोलिट् अतआदेरित्यभ्यासस्यात्वं यद्वृत्तान्नित्यमितिनिघातप्रतिषेधः अपिच मातरा सकलस्य भूतजातस्यनिर्मात्र्यौ द्यावापृथिव्यौ जिगत्नू गमनशीले इतस्ततः प्रचलंत्यौ आस्थापयसे स्वकीयेस्थाने अवस्थापयसि नैश्चल्येनयथावतिष्ठेते तथाकरोषीत्यर्थः। विष्वक् तस्तंभपृथिवीमुतद्यामिति निगमान्तरं । हे इन्द्र अतःकारणात् पुरूणि बहूनि कर्वरा कर्मनामैतत् कर्वराणि शेश्छन्दसि बहुलमितिशेर्लोपः कर्माणि लौकिकानि वैदिकानिच इनोषि प्राप्नोषि । इण्गतौ व्यत्ययेन श्नुः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

इ॒मा ब्रह्म॑ बृ॒हद्दि॑वो विवक्तीन्द्रा॑य शू॒षम॑ग्रि॒यः स्व॒र्षाः ।
म॒हो गो॒त्रस्य॑ क्षयति स्व॒राजो॒ दुर॑श्च॒ विश्वा॑ अवृणो॒दप॑ स्वाः ॥ ८ ॥

इ॒मा । ब्रह्म॑ । बृ॒हत्ऽदि॑वः । वि॒व॒क्ति॒ । इन्द्रा॑य । शू॒षम् ।
अ॒ग्रि॒यः । स्वः॒ऽसाः । म॒हः । गो॒त्रस्य॑ । क्ष॒य॒ति॒ । स्व॒ऽराजः॑ ।
दुरः॑ । च॒ । विश्वाः॑ । अ॒वृ॒णो॒त् । अप॑ । स्वाः ॥ ८ ॥

बृहद्दिवऋषिः इमा इमानि ब्रह्म ब्रह्माणि इन्द्राय शूषं सुखं यथाभवति तथा विवक्ति ब्रवीति इत्यात्मनएव परोक्षनिर्देशः वचपरिभाषणे आदादिकः छान्दसःशपःश्लुः बहुलंछन्दसीत्यभ्यासस्येत्वं । ऋषिर्विशेष्यते अग्रियः अग्रेभवः ऋषीणांप्रमुखः श्रेष्ठइत्यर्थः घच्छौचेति अग्रशब्दाद्भवार्थेघच् । स्वर्षाः स्वर्गस्यसंभक्ता यद्वा स्वरादित्यइन्द्रः असौवाआदित्यइन्द्रइतिश्रुत्यन्तरात् ।

१ ऋ० सं० ८. ४. १४ ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तस्यसंभक्ता सेवकइत्यर्थः वनषणसंभक्तौ जनसनखनक्रमगमोविट् विड्वनोरनुनासिकस्यादित्यात्वं सनोतेरनइतिषत्वं। यइन्द्रः महतः गोत्रस्य पर्वतस्य बलेनासुरेण गवांपिधानार्थं निहितस्य स्वराजः स्वयमेव राजमानस्य क्रियाग्रहणंकर्तव्यमिति कर्मणःसंप्रदानत्वाच्चतुर्थ्यर्थेषष्ठी ईदृशं पर्वतं क्षयति अपगमयति क्षिक्षये भौवादिकः यद्वा गोशब्दात्समूहार्थेइनित्रकटच्यचश्चेतित्रप्रत्ययः गोत्रस्य गोसमूहस्य महोमहतः स्वराजः स्वयमेव राजमानस्य यइन्द्रः क्षयति ईष्टे क्षयतिरैश्वर्यकर्मा स्वशब्दोपपदाद्राजतेःसत्सूद्विषेतिक्विप्। कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं। दुरश्च बिलद्वाराणिच विश्वाः सर्वाः स्वाः वलासुरस्य स्वभूता अपावृणोत् अपगतावरणाअकरोत् उद्घाटितवानित्यर्थः यद्वादुरश्चापावृणोद्विश्वाःसर्वाः स्वाःस्वभूतागाः बिलमध्ये वर्तमानाः अलभतेतिशेषः एवंभूतोयइन्द्रः तस्माइन्द्राय विवक्तीत्यन्वयः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

एवामहान्बृहद्दिवोअथर्वावोचत्स्वांतन्वं१मिन्द्रमेव।
स्वसारोमातरिभ्वरीररिप्राहिन्वन्तिचशवसावर्धयन्तिच ॥ ९ ॥ २॥

एव। महान्। बृहत्ऽदिवः। अथर्वा। अवोचत्। स्वाम्। तन्वम्।
इन्द्रम्। एव। स्वसारः। मातरिभ्वरीः। अरिप्राः। हिन्वन्ति।
च। शवसा। वर्धयन्ति। च ॥ ९ ॥ २ ॥

महान् गुणैरधिकः अथर्वा उपचाराज्जन्ये जनकशब्दः अथर्वणः पुत्रोबृहद्दिवऋषिः देवेषुमध्ये इन्द्रमेव प्रति स्वां आत्मीयां तन्वं विस्तृतां स्तुतिं एवमवोचत् प्रोक्तवान् वचेर्लुङि अस्यतिवक्तीत्यादिनाच्लेरङादेशः। वचउमित्युमागमः पादादित्वान्ननिहन्यते। अपिच एतमेवेन्द्रं मातरिभ्वरीः मातरि सकलस्य भूतजातस्य निर्मात्र्यां भूमौ भवंत्योवर्तमानाः भवतेरन्येभ्योपिदृश्यन्तेइतिवनिप् वनोरचेतिङीब्रेफौ जसिवाछन्दसीतिपूर्वसवर्णदीर्घः पृषोदरादित्वाद्वर्णलोपः अरिप्राः अपापाः स्वसारः स्वयमेव सरंत्यः परस्परंभगिन्योवा गंगाद्यानद्यः हिन्वन्ति यागसाधनत्वेन प्रीणयन्ति हिविः प्रीणनार्थः भौवादिकः व्यत्ययेनशः इदित्वान्नुम् यद्वा हिगतौवृद्धौच स्वादिभ्यःश्नुः वृष्ट्यर्थं तमिन्द्रमुपगच्छन्ति गत्वाच शवसा यागजन्येनबलेन तं वर्धयन्ति च ॥ ९ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हिरण्यगर्भइति दशर्चं नवमंसूक्तं प्रजापतिपुत्रस्य हिरण्यगर्भाख्यस्यार्षं त्रैष्टुभं कशब्दाभिधेयःप्रजापतिर्देवता । तथाचानुक्रान्तं—हिरण्यगर्भोदश हिरण्यगर्भःप्राजापत्यः कायमिति । गतःसूक्तविनियोगः । प्राजापत्यस्यपशोर्वपापुरोडाशहविषांक्रमेणादितस्तिस्रोनुवाक्याः ततस्तिस्रोयाज्याः । सूत्रितंच—हिरण्यगर्भःसमवर्ततताग्रइतिषट्प्राजापत्याइति । वरुणप्रघासेषुकायस्यहविषोहिरण्यगर्भइत्येषायाज्या । सूत्रितंच—कयानश्चित्रआभुवद्धिरण्यगर्भःसमवर्तताग्रइतिप्रतिप्रस्थातावाजिनेतृतीयइति ।

सैषा प्रथमा—

हिरण्यगर्भःसमवर्तताग्रेभूतस्यंजातःपतिरेकआसीत् ।
सदाधारपृथिवींद्यामुतेमांकस्मैदेवायहविषाविधेम ॥ १ ॥

हिरण्यऽगर्भः । सम् । अवर्तत । अग्रे । भूतस्य । जातः ।
पतिः । एकः । आसीत् । सः । दाधार । पृथिवीम् । द्याम् ।
उत । इमाम् । कस्मै । देवाय । हविषा । विधेम ॥ १ ॥

हिरण्यगर्भः हिरण्मयस्यांडस्यगर्भभूतः प्रजापतिर्हिरण्यगर्भः। तथाचतैत्तिरीयकं—प्रजापतिर्वैहिरण्यगर्भःप्रजापतेरनुरूपत्वायेति । यद्वा हिरण्मयःअंडोगर्भवद्यस्यउदरेवर्तते सोसौसूत्रात्मा हिरण्यगर्भइतिउच्यते अग्रे प्रपंचोत्पत्तेःप्राक् समवर्तत मायाध्यक्षात् सिसृक्षोः परमात्मनः समजायत यद्यपि परमात्मैव हिरण्यगर्भः तथापि तदुपाधिभूतानां वियदादीनां सूक्ष्मभूतानां ब्रह्मणः उत्पत्तेः तदुपहितोप्युत्पन्नइत्युच्यते सच जातोजातमात्रएव एकः अद्वितीयःसन् भूतस्य विकारजातस्य ब्रह्मांडादेः सर्वस्य जगतः पतिरीश्वरआसीत् नकेवलं पतिरासीदेव अपि तर्हि सहिरण्यगर्भः पृथिवीं विस्तीर्णां द्यां दिवं उतापिच इमां अस्माभिर्दृश्यमानां पुरोवर्तिनीमिमां भूमिं यद्वा पृथिवीत्यन्तरिक्षनाम अन्तरिक्षं दिवं भूमिं च दाधार धारयति । छन्दसिलुङ्लङ्लिटइतिसार्वकालिकोलिट् तुजादित्वादभ्यासदीर्घः। कस्मै अत्रकिंशब्दःअनिर्ज्ञातस्वरूपत्वात्प्रजापतौवर्तते । यद्वा सृष्ट्यर्थं कामयतेइतिकः कमेर्डप्रत्ययः । यद्वा कं सुखं । तद्रूपत्वात्कइत्युच्यते अथवा इन्द्रेणपृष्टः प्रजापतिः मदीयं महत्वं तुभ्यं प्रदाय अहंकः कीदृशः स्यामित्युक्तवान्

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सइन्द्रः प्रत्यूचे यदीदं ब्रवीषि अहंकःस्यामिति तदेवत्वंभवेति अतःकारणात् कइतिप्रजापतिराख्यायते । इन्द्रोवैवृत्रंहत्वासर्वाविजितीर्विजित्याब्रवीदित्यादिकंब्राह्मणमत्रानुसंधेयं । यदासौ किंशब्दः तदा सर्वनामत्वात्स्मैभावःसिद्धः यदातु यौगिकः तदाव्यत्ययेनेतिद्रष्टव्यं सावेकाचइति प्राप्तस्य नगोश्वन्त्सावर्णेतिप्रतिषेधः क्रियाग्रहणंकर्तव्यमिति कर्मणःसंप्रदानत्वाच्चतुर्थी कं प्रजापतिं देवाय देवं दानादिगुणयुक्तं हविषा प्राजापत्यस्यपशोर्वपारूपेण एककपालात्मकेन पुरोडाशेनवा विधेम वयमृत्विजः परिचरेम । विधतिः परिचरणकर्मा ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यआत्मदाबलदायस्यविश्वउपासतेप्रशिषंयस्यदेवाः ।
यस्यछायामृतंयस्यमृत्युःकस्मैदेवायहविषाविधेम ॥ २ ॥

यः । आत्मऽदाः । बलऽदाः । यस्य । विश्वे । उपऽआसते ।
प्रऽशिषम् । यस्य । देवाः । यस्य । छाया । अमृतम् । यस्य ।
मृत्युः । कस्मै । देवाय । हविषा । विधेम ॥ २ ॥

यः प्रजापतिः आत्मदा आत्मनांदाता आत्मानोहिसर्वे तस्मात्परमात्मन उत्पद्यन्ते यथाग्नेःसकाशात् विस्फुलिंगाजायन्ते तद्वत् । यद्वा आत्मनांशोधयिता दैप् शोधने आतोमनिन्निति विच् बलदाः बलस्यचदाता शोधयितावा यस्यच प्रशिषं प्रकृष्टं शासनमाज्ञां विश्वे सर्वे प्राणिन उपासते प्रार्थयन्ते सेवन्तेवा । शासुअनुशिष्टौ शासइदित्युपधायाइत्वं शासिवसिघसीनांचेतिषत्वं कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं आसेरनुदात्तेत्त्वाल्लसार्वधातुकानुदात्तत्वेधातुस्वरः तिङ्चोदात्तवतीतिगतिरनुदात्ता तथादेवाअपि यस्य प्रशासनमुपासते अपिच अमृतं अमृतत्वं भावप्रधानोनिर्देशः । यद्वा अमृतं मरणंनास्ति अस्मिन्निति अमृतं सुधा बहुव्रीहौनञोजरमरमित्रमृताइत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं । तदपि यस्य प्रजापतेः छाया छायेव भवति मृत्युर्यमश्चप्राणापहारी छायेवभवति तस्मै कस्मै देवायेत्यादिसमानं पूर्वेण हविषा पुरोडाशात्मनेतितु विशेषः ॥ २ ॥

---

१ ऐ० ब्रा० ३. २१ ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ तृतीया—

यःप्राणतोनिमिषतोमहित्वैकइद्राजाजगतोबभूव ।
यईशेअस्यद्विपदश्चतुष्पदःकस्मैदेवायहविषाविधेम ॥ ३ ॥

यः । प्राणतः । निऽमिषतः । महिऽत्वा । एकः । इत् । राजा ।
जगतः । बभूव । यः । ईशे । अस्य । द्विऽपदः । चतुःऽपदः ।
कस्मै । देवाय । हविषा । विधेम ॥ ३ ॥

योहिरण्यगर्भः प्राणतः प्रश्वसतः अनप्राणने आदादिकः शतुरनुमइतिविभक्तेरुदात्तत्वं निमिषतः अक्षिपक्ष्मचलनंकुर्वतः अत्रापिपूर्ववद्विभक्तिरुदात्ता जगतः जंगमस्य प्राणिजातस्य महित्वा महित्वेन सुपांसुलुगितितृतीयायाआकारः माहात्म्येन एकइत् अद्वितीयएव सन् राजा बभूव ईश्वरोभवति भवतेर्णलि लितीतिप्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वं अस्य परिदृश्यमानस्य द्विपदः पादद्वययुक्तस्य मनुष्यादेः चतुष्पदोगवाश्वादेश्च यः प्रजापतिरीशे ईष्टे । ईशऐश्वर्ये आदादिकोनुदात्तेत् लोपस्तआत्मनेपदेष्विति तलोपः अनुदात्तेत्वाल्लसार्वधातुकानुदात्तत्वे धातुस्वरः अस्यऊडिदमिति इदमोविभक्तिरुदात्ता द्वौपादौ यस्य सद्विपात् संख्यासुपूर्वस्येति पादस्यांत्यलोप समासान्तः भसंज्ञायां पादःपदितिपद्भावः द्वित्रिभ्यांपाद्दन्मितिएकदेशविकृतस्यानन्यत्वादुत्तरपदान्तोदात्तत्वं स्वरवर्जमेषैव चतुष्पदइत्यत्रापि प्रक्रिया बहुव्रीहौ प्रकृत्येति पूर्वपदप्रकृतिस्वरः पूर्वपदं त्रःसंख्यायाइत्याद्युदात्तं इदुदुपधस्यचाप्रत्ययस्येतिविसर्जनीयस्यषत्वं ईदृशोयः प्रजापतिः तस्मैकस्माइत्यादिसुबोधं हविषा हृदयाद्यात्मनेत्ययमत्रविशेषः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यस्येमेहिमवन्तोमहित्वायस्यसमुद्रंरसयासहाहुः ।
यस्येमाःप्रदिशोयस्यबाहूकस्मैदेवायहविषाविधेम ॥ ४ ॥

यस्य । इमे । हिमऽवन्तः । महिऽत्वा । यस्य । समुद्रम् ।
रसया । सह । आहुः । यस्य । इमाः । प्रऽदिशः । यस्य ।
बाहू इति । कस्मै । देवाय । हविषा । विधेम ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हिमा अस्मिन्सन्तीति हिमवान् तेनबहुवचनान्तेन सर्वेपर्वतालक्ष्यंते यथा छत्रिणोगच्छन्तीति हिमवन्तोहिमवदुपलक्षिताः इमे दृश्यमानाः सर्वे पर्वताः यस्य प्रजापतेः महित्वा महत्त्वं माहात्म्यमैश्वर्यमित्याहुः तेन सृष्टत्वात्तद्रूपेणावस्थानाद्वा तथा रसया रसोजलं तद्वती रसा नदी अर्शआदित्वादच् जातावेकवचनं रसाभिः नदीभिः सह समुद्रं पूर्ववदेकवचनं सर्वान्समुद्रान् यस्य महाभाग्यमित्याहुः कथयन्ति सृष्टचभिज्ञाः यस्यच इमाः प्रदिशः प्राच्यारंभा आग्नेय्याद्याः कोणदिशः ईशान्यन्ताः तथा बाहू वचनव्यत्ययः बाहवः भुजाः भुजवत्प्राधान्ययुक्ताः प्रदिशश्चयस्यस्वभूताः तस्मै कस्माइत्यादि समानं पूर्वेण ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

येनद्यौरुग्रापृथिवीचंदृह्लायेनस्वःस्तभितंयेननाकः ।
योअन्तरिक्षेरजसोविमानःकस्मैदेवायहविषाविधेम ॥ ५ ॥ ३ ॥

येन । द्यौः । उग्रा । पृथिवी । च । दृह्ला । येन । स्वरिति स्वः ।
स्तभितम् । येन । नाकः । यः । अन्तरिक्षे । रजसः ।
विऽमानः । कस्मै । देवाय । हविषा । विधेम ॥ ५ ॥ ३ ॥

येन प्रजापतिना द्यौः अन्तरिक्षं उग्राउद्गूर्णविशेषा गहनरूपावा पृथिवी भूमिश्च दृह्ला येन स्थिरीकृता स्वः स्वर्गश्च येन स्तभितं स्तब्धंकृतं यथाधोनपतति तथाउपर्यवस्थापितमित्यर्थः । ग्रसितस्कभितस्तभितेतिनिपात्यते तथा नाकआदित्यश्च येनान्तरिक्षेस्तभितः यश्चान्तरिक्षेरजसउदकस्यविमानोनिर्माता तस्मै कस्माइत्यादि गतं ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथ षष्ठी–

यंक्रन्दसीअवसातस्तभानेअभ्यैक्षेतांमनसारेजमाने ।
यत्राधिसूरउदितोविभातिकस्मैदेवायहविषाविधेम ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

यम् । क्रन्दसी इति । अवसा । तस्तभाने इति । अभि । ऐक्षेताम् ।
मनसा । रेजमाने इति । यत्र । अधि । सूरः । उत्ऽइतः ।
विऽभाति । कस्मै । देवाय । हविषा । विधेम ॥ ६ ॥

क्रन्दितवान् रोदितवाननयोः प्रजापतिरिति क्रन्दसी द्यावापृथिव्यौ श्रूयतेहि—यदरोदीत्तदनयोरोदस्त्वमिति । ते अवसा रक्षणेनहेतुना लोकस्य रक्षणार्थं तस्तभाने प्रजापतिनासृष्टे लब्धस्थैर्येसत्यौ यं प्रजापतिं मनसा बुध्याध्यैक्षेतामावयोर्महत्त्वमनेनेत्यभ्यपश्येतां ईक्षदर्शने लङि अजादित्वादाद्युदात्तः कीदृश्यौ द्यावापृथिव्यौ रेजमाने राजमाने दीप्यमाने आकारस्य व्यत्ययेनैत्वं अदुपदेशाल्लसार्वधातुकानुदात्तत्वेधातुस्वरः । यद्वा लिटःकानच् फणांचसप्तानामित्येत्वाभ्यासलोपौ छन्दस्युभयथेतिसार्वधातुकत्वाच्छप् अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वं यत्राधि यस्मिन्नाधारभूते प्रजापतौ सूरः सूर्यः उदितः उदयंप्राप्तः सन् विभाति प्रकाशते उत्पूर्वादेतेः कर्मणिनिष्ठा गतिरनन्तरइतिगतेःप्रकृतिस्वरत्वं तस्मै कस्माइत्यादि सुज्ञानं ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

आपोहयद्बृहतीर्विश्वमायन्गर्भंदधानाजनयन्तीरग्निम् ।
ततोदेवानांसमवर्ततासुरेकःकस्मैदेवायहविषाविधेम ॥ ७ ॥

आपः । ह । यत् । बृहतीः । विश्वम् । आयन् । गर्भम् ।
दधानाः । जनयन्तीः । अग्निम् । ततः । देवानाम् । सम् । अवर्तत ।
असुः । एकः । कस्मै । देवाय । हविषा । विधेम ॥ ७ ॥

बृहतीः बृहत्योमहत्यः जसि वाछन्दसीति पूर्वसवर्णदीर्घः बृहन्महतोरुपसंख्यानमिति ङीपउदात्तत्वं अग्निं उपलक्षणमेतत् अग्न्युपलक्षितं सर्वं वियदादिभूतजातं जनयन्तीर्जनयन्त्यः तदर्थं गर्भं हिरणमयांडस्य गर्भभूतं प्रजापतिं दधानाः धारयन्त्यः आपोहआपएव विश्वमायन् सर्वं जगद्व्यामुवन् यद्यस्मात् ततस्तद्धेतोर्देवानां देवादीनां सर्वेषां प्राणिनां असुः प्राणभूतएकः प्रजापतिः समवर्तत समजायत । यद्वा यत् यं गर्भं दधानाआपोविश्वात्मनावस्थिताः ततोगर्भभूतात्प्रजापतेः देवादीनां प्राणात्मकोवायुः अजायत अथवा यत् लिंगवचनयोर्व्यत्ययः उक्तलक्षणायाआपः विश्वमावृत्यस्थिताः ताः ततः ताभ्योद्भ्यः सकाशात् एकोद्वितीयः असुः प्राणात्मकः प्रजापतिः समवर्ततनिश्चक्राम तस्मै कस्माइत्यादि गतं ॥ ७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथाष्टमी—

यश्चिदापोमहिनापर्यपश्यद्दक्षंदधानाजनयन्तीर्यज्ञम् ।
योदेवेष्वधिदेवएकआसीत्कस्मैदेवायहविषाविधेम ॥ ८ ॥

यः । चित् । आपः । महिना । परिऽअपश्यत् । दक्षम् । दधानाः ।
जनयन्तीः । यज्ञम् । यः । देवेषु । अधि । देवः । एकः ।
आसीत् । कस्मै । देवाय । हविषा । विधेम ॥ ८ ॥

यज्ञं यज्ञोपलक्षितं विकारजातं जनयन्तीरुत्पादयन्तीः तदर्थं दक्षं प्रपंचात्मना वर्धिष्णुं प्रजापतिं आत्मनिदधानाधारयित्रीः दधातेर्हेतौशानच् अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वं ईदृशीरापः व्यत्ययेन प्रथमा अपः प्रलयकालीनाः महिना महिम्ना छान्दसोमलोपः स्वमाहात्म्येन यश्च प्रजापतिः पर्यपश्यत् परितोदृष्टवान् यश्चदेवेष्वधि देवेषु मध्ये देवः तेषामपीश्वरः सन् एकः अद्वितीयः आसीत् भवति अस्तेश्छान्दसोलुङ् अस्तिसिचोपृक्तइतीडागमः तस्मैकस्माइत्यादि गतं ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

मानोहिंसीज्जनितायःपृथिव्यायोवादिवंसत्यधर्माजजान ।
यश्चापश्चन्द्राबृहतीर्जजानकस्मैदेवायहविषाविधेम ॥ ९ ॥

मा । नः । हिंसीत् । जनिता । यः । पृथिव्याः । यः । वा । दिवम् ।
सत्यऽधर्मा । जजान । यः । च । अपः । चन्द्राः । बृहतीः ।
जजान । कस्मै । देवाय । हविषा । विधेम ॥ ९ ॥

सप्रजापतिः नोस्मान्माहिंसीत् माबाधतां यः पृथिव्याभूमेः जनिता जनयिता स्रष्टा जनितामंत्रइति णिलोपोनिपात्यते उदात्तयणोहल्पूर्वादिति पृथिवीशब्दाद्विभक्तेरुदात्तत्वं योवा यश्चसत्यधर्मा सत्यमवितथं धर्मंजगतोधारणं यस्य सतादृशः प्रजापतिः दिवंअन्तरिक्षोपलक्षितान् सर्वान् लोकान् जजान जनयामास । जनी प्रादुर्भावे णिचि वृद्धौ जनीजृष्क्नसुरंजइति मित्वान्मितांह्रस्वइति ह्रस्वत्वं ततोलिटि अमंत्रइति निषेधादाम्प्रत्य-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

याभावे तिपोणल्विवृद्धौ लितीति प्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वं यश्च बृहतीः महतीः चन्द्राः आह्लादिनीः अपउदकानि जजान जनयामास ऊडिदमित्यादिना अप्शब्दादुत्तरस्य शसउदात्तत्वं तस्मै कस्माइत्यादिगतं ॥ ९ ॥

इळादधाख्ये इष्टयने प्राजापत्यस्य हविषः प्रजापतइत्येषानुवाक्या । सूत्रितंच—प्राजापत्यइळादधः प्रजापतेनत्वदेतान्यन्यइति । केशनखकीटादिभिः दुष्टानि हवींषि अनयैवाप्सु प्रक्षिपेत् । सूत्रितंच—आपोभ्यवहरेयुः प्रजापतेनत्वदेतान्यन्यइति । चौलादिकर्मस्वप्येषा होमार्था । सूत्रितंच—तेषां पुरस्ताच्चतस्रआज्याहुतीर्जुहुयादग्नआयूंषिपवसइतितिसृभिः प्रजापतेनत्वदेतान्यन्यइतिच ।

सैषा दशमी—

प्रजा॑पते॒नत्वदे॒ता॒न्य॒न्योविश्वा॑जा॒ता॒नि॒परि॒ता॒ब॑भूव ।
यत्का॑मास्तेजुहु॒मस्तन्नो॑अस्तुव॒यंस्या॑म॒पत॑यो॒र॒यी॒णाम् ॥ १० ॥ ४ ॥
प्रजा॑पते॒नत्वदे॒ता॒न्य॒न्योविश्वा॑जा॒ता॒नि॒परि॒ता॒ब॑भूव ।
यत्का॑मास्तेजुहु॒मस्तन्नो॑अस्तुव॒यंस्या॑म॒पत॑यो॒र॒यी॒णाम् ॥ १० ॥ ४ ॥

हेप्रजापते त्वत् त्वत्तोन्यः कश्चित् एतानि इदानीं वर्तमानानि विश्वा विश्वानि सर्वाणि शेश्छन्दसि बहुलमिति शेर्लोपः जातानि प्रथमविकारभांजि ता तानि सर्वाणि भूतजातानि नपरिबभूव नपरिगृह्णाति नव्याप्नोति त्वमेव एतानि परिगृह्य स्रष्टुं शक्नोषीतिभावः । परिपूर्वोभवतिः परिग्रहार्थः वयंच यत्कामाः यत्फलं कामयमानाः ते तुभ्यं जुहुमः हवींषि प्रयच्छामः तत्फलं नोस्माकं अस्तु भवतु तथा वयंच रयीणां धनानां पतयईश्वराः स्याम भवेम नामन्यतरस्यां इति नामउदात्तत्वं ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

वसुंनेत्यष्टर्चं दशमं सूक्तं वसिष्ठपुत्रस्य चित्रमहसआर्षं आग्नेयं आद्यापंचमी त्रिष्टुभौ शिष्टाजगत्यः । तथाचानुक्रान्तं—वसुंनाष्टौ चित्रमहावासिष्ठआग्नेयं जागतमाद्यापंचमीं चर्तंइति । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोराग्नेये क्रतौ जागते छन्दसीदं सूक्तं । सूत्रितंच—वसुंनचित्रमहसमितिजागतमिति ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तत्र प्रथमा—

वसुंनचित्रमंहसंगृणीषेवामंशेवमतिथिमद्विषेण्यम् ।
सरांसतेशुरुधोविश्वधायसोग्निर्होतागृहपतिःसुवीर्यम् ॥ १ ॥

वसुंम् । न । चित्रऽमंहसम् । गृणीषे । वामम् । शेवंम् ।
अतिथिम् । अद्विषेण्यम् । सः । रासते । शुरुधः । विश्वऽधायसः ।
अग्निः । होता । गृहऽपतिः । सुऽवीर्यम् ॥ १ ॥

वसुंन वासकं सूर्यमिव चित्रमहसं चायनीयतेजस्कं अग्निं गृणीषेगृणे स्तौमि । गृशब्दे क्र्यादिकः पुरुषव्यत्ययः प्वादित्वाद्ध्रस्वः यद्वा चित्रमहसमिति प्रथमार्थे द्वितीया नेतिसंप्रत्यर्थे संप्रति वासकमग्निं अहं चित्रमहाः स्तौमि कीदृशं वामं वननीयं शेवं सुखकरं अतिथिं अतिथिवत्पूज्यं यद्वा हविर्वहनाय सततगामिनं अद्विषेण्यं द्वेषरहितं द्विषेःकृत्यार्थे तवैकेनिति केन्प्रत्ययः नञा बहुव्रीहौ नञ्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वं सोग्निः शुरुधः शोकस्य रोधयित्रीः निवारयित्रीः विश्वधायसःक्षीरप्रदानादिना विश्वं सर्वं जगद्धारयन्तीर्गाः सुवीर्यं शोभनवीर्यं च रासते यजमानेभ्योददाति रादाने अस्मात् लेडचडागमः सिब्बहुलमिति सिप् व्यत्ययेनात्मनेपदं विश्वशब्दोपपदाद्दधातेर्वहिहाधाञ्भ्यइत्यसुन् णिदित्यनुवृत्तेरातोयुक्चिणिति युक् मरुद्वृधादित्वात्पूर्वपदान्तोदात्तत्वं । कीदृशोग्निः होता देवानामाह्वाता होमनिष्पादकोवा गृहपतिः यजमानगृहाणामीश्वरः गेहेकइति ग्रहेः कप्रत्ययः ग्रहिज्यादिना संप्रसारणं पत्यावैश्वर्यइति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं शोभनं वीर्यं यस्येति बहुव्रीहौवीरवीर्यौचेति उत्तरपदाद्युदात्तत्वं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

जुषाणोअंग्नेप्रतिहर्यमेवचोविश्वानिविद्वान्वयुनानिसुक्रतो ।
घृतंनिर्णिग्ब्रह्मणेगातुमेरयतवंदेवाअंजनयन्ननुंव्रतम् ॥ २ ॥

जुषाणः । अग्ने । प्रति । हर्य । मे । वचः । विश्वानि । विद्वान् ।
वयुनानि । सुक्रतो इति सुऽक्रतो । घृतंऽनिर्निक् । ब्रह्मणे । गातुम् ।
आ । ईरय । तवं । देवाः । अजनयन् । अनुं । व्रतम् ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हेअग्ने जुषाणः प्रीयमाणस्त्वं मे मम वचोवचनं स्तोत्रं प्रतिहर्य कामयस्व हर्यंगतिकान्त्योः तथा हेसुक्रतो शोभनकर्मन् शोभनप्रज्ञ वा त्वं विश्वानि सर्वाणि वयुनानि ज्ञाननामैतत् इह ज्ञातव्ये वर्तते ज्ञातव्यान्यर्थजातानि विद्वान् जानन् वर्तसे हेतौ शतृप्रत्ययः यतोजानासि ततोहेतोः मद्वचनं कामयस्वेत्यर्थः । हेघृतनिर्णिक् घृतेनाज्येन निर्णिज्यमानपुष्यमाणशरीर णिजिर्शौचपोषणयोः यद्वा निर्णिगिति रूपनाम दीप्तरूपाग्ने ब्रह्मणे ब्राह्मणाय यजमानाय गातुं गातव्यंज्ञातव्यं वा यज्ञं एरय आगमय तव व्रतंत्वदीयंयज्ञकर्मानुपश्चाद्देवाइन्द्रादयः सर्वे अजनयन् यजमानाय फलानि जनयन्ति अतस्त्वदीयं यज्ञं यजमानाय प्रापयेत्यर्थः । लक्षणे अनोः कर्मप्रवचनीयत्वं व्रतमिति कर्मप्रवचनीययुक्तइति द्वितीया जनेर्ण्यन्ताच्छान्दसोलङ् जनीजॄष्क्नसुरंजोमन्ताश्चेति मित्वान्मितांह्रस्वइति ह्रस्वत्वं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सप्तधामानिपरियन्नमर्त्योदाशद्दाशुषेसुकृतेमामहस्व ।
सुवीरेणरयिणाग्नेस्वाभुवायस्तआनट्समिधातंजुषस्व ॥ ३ ॥

सप्त । धामानि । परिऽयन् । अमर्त्यः । दाशत् । दाशुषे । सुऽकृते ।
ममहस्व । सुऽवीरेण । रयिणा । अग्ने । सुऽआभुवा । यः । ते ।
आनट् । सम्ऽइधा । तम् । जुषस्व ॥ ३ ॥

हे अग्ने सप्त सप्तसंख्याकानि धामानि स्थानानि पृथिव्यादिलोकात्मकानि परियन् परितोगच्छन् अमर्त्यः मरणधर्मरहितस्त्वं योयजमानः पुरोडाशादीनि हवींषि दाशत् प्रयच्छति तस्मै दाशुषे दत्तवते सुकृते सुष्टुयागं कृतवते ममहस्व अपेक्षितं धनं ददस्व मंहतिर्दानकर्मा सुकर्मपापेत्यादिना सुपूर्वात्कृञोभूतेकाले क्विप् । यश्च यजमानः समिधा समिन्धनसाधनेन इध्मेन हेअग्ने ते त्वां आनट् प्राप्नोति नशतिर्गतिकर्मा अस्माच्छान्दसोलङ् बहुलं छन्दसीति शपोलुक् छन्दस्यपि दृश्यतइत्याडागमः अश्नोतेर्वाव्यत्ययेन श्नम् तं यजमानं सुवीरेण शोभनावीराः पुत्राः यस्य वीरवीर्यौचेत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं तादृशेन स्वाभुवा सुष्ठु आसमन्ताद्भूष्णुना रयिणा धनेन दातव्येन सार्धं जुषस्व ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ चतुर्थी–

यज्ञस्यंकेतुंप्रथमंपुरोहिंतंहविष्मंन्तईळतेसप्तवाजिनंम् ।
शृण्वन्तंमग्निंघृतपृंष्ठमुक्षणंपृणन्तंदेवंपृणतेसुवीर्यम् ॥ ४ ॥

यज्ञस्यं । केतुम् । प्रथमम् । पुरःऽहिंतम् । हविष्मंन्तः । ईळते ।
सप्त । वाजिनंम् । शृण्वन्तंम् । अग्निम् । घृतऽपृंष्ठम् । उक्षणंम् ।
पृणन्तंम् । देवम् । पृणते । सुऽवीर्यम् ॥ ४ ॥

यज्ञस्य यागस्य केतुं प्रज्ञापकं प्रथमं सर्वेषु देवेषु मुख्यं प्रथमस्थानं वा पुरोहितं पुरतोहितकारिणं यद्वा पुरस्तात्पूर्वस्यां दिशि आहवनीयरूपेण निहितं पूर्वाधरेत्यादिना पूर्वशब्दादसिः प्रत्ययः तत्सन्नियोगेन प्रकृतेः पुरादेशश्च तद्धितश्चासर्वविभक्तिरित्यव्ययसंज्ञायां पुरोव्ययमिति गतिसंज्ञा धाञः कर्मणि निष्ठा दधातेर्हिः ततः समासे गतिरनन्तरइति गतेः प्रकृतिस्वरत्वं वाजिनं बलवन्तं अन्नवन्तंवा श्रृण्वन्तं अस्मत्स्तुतीः श्रोत्रेण जानन्तं घृतपृष्ठं दीप्तपृष्ठंदीप्तांगं उक्षणं यागद्वारेण वृष्टेः संभक्तारं यद्वा सेचनसमर्थं युवानं पृणते हविर्भिः प्रीणयित्रे यजमानाय पृणप्रीणने तौदादिकः शतुरनुमइति विभक्तेरुदात्तत्वं क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानत्वाच्चतुर्थी हविर्भिः प्रीणयन्तं यजमानं धनैः प्रीणयन्तं यद्वा पृणतिर्दानकर्मा हवींषि ददते यजमानाय पृणन्तं धनानि प्रयच्छन्तं सुवीर्यं शोभनवीर्योपेतं देवं द्योतमानं दानादिगुणयुक्तं वा एवंगुणविशिष्टमग्निं हविष्मन्तः हविर्भिर्युक्ताः सप्तहोतृप्रमुखाः वषट्कर्तारः ईळते स्तुवन्ति ईडस्तुतौ आदादिकः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

त्वंदूतःप्रंथमोवरेंण्यःसहूयमांनोअमृतांयमत्स्व ।
त्वांमंर्जयन्मरुतोंदाशुषोंगृहेत्वांस्तोमेंभिर्भृगवोविरुरुचुः ॥५॥५॥

त्वम् । दूतः । प्रथमः । वरेंण्यः । सहूयमांनः । अमृतांय । मत्स्व ।
त्वाम् । मर्जयन् । मरुतः । दाशुषः । गृहे । त्वाम् । स्तोमेंभिः ।
भृगवः । वि । रुरुचुः ॥ ५॥ ५॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हेअग्ने त्वं दूतोदेवानां दूतकर्मणि नियुक्तः प्रथमः मुख्यः प्रथितः प्रख्यातोवा वरेण्यः संभजनीयश्चासि सत्वं अमृताय अमरणाय तदर्थं नोस्माभिराहूयमानः हविषा तर्प्यमाणोवा सन् मत्स्व तृप्यस्व मदीहर्षे छान्दसोविकरणस्य लुक्। अपिच त्वां मध्यमस्थाने वैद्युतरूपेण वर्तमानं मरुतः तत्रत्या देवगणाः मर्जयन् मार्जयन्ति अलंकुर्वन्ति तथा दाशुषः हवींषि दत्तवतोयजमानस्य गृहे स्तोमेभिः स्तोमैः स्तोत्रैः भृगवः भृगुगोत्राऋषयः त्वां विरुरुचुः विशेषेण दीपयन्ति भृगुशब्दादुत्तरस्य तद्धितस्य अत्रिभृगुकुत्सेत्यादिना बहुषु लुक् रुरुचुः रुचदीप्तौ अस्माच्छान्दसोलिट् ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे पंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

इषंदुहन्त्सुदुघांविश्वधायसंयज्ञप्रियेयजमानायसुक्रतो।
अग्नेघृतस्नुस्त्रिर्ऋतानिदीद्यद्वर्तिर्यज्ञंपरियन्त्सुक्रतूयसे ॥ ६ ॥

इषम्। दुहन्। सुऽदुघाम्। विश्वऽधायसम्। यज्ञऽप्रिये।
यजमानाय। सुक्रतो इति सुऽक्रतो। अग्ने। घृतऽस्नुः। त्रिः।
ऋतानि। दीद्यत्। वर्तिः। यज्ञम्। परिऽयन्। सुक्रतुऽयसे ॥ ६ ॥

हेसुक्रतो सुकर्मन् शोभनप्रज्ञवाग्ने यज्ञप्रिये यज्ञैर्हविर्भिः देवान् प्रीणयित्रे यजमानाय विश्वधायसं विश्वस्य सर्वस्य धारयित्रीं सुदुघां दोग्धुं सुशकां यज्ञरूपिणीं गां इषं इष्यमाणं यागफलरूपं पयोदुहन् क्षारयन् तथा घृतस्नुः घृतेनाज्येन प्रस्नातः स्नातेरौणादिकः कुप्रत्ययः यद्वा घृतोदीप्तः स्नुः सानुः समुच्छ्रितोज्वालासमूहोयस्य सतथोक्तः पदादिषु मांस्पृत्स्नूनामुपसंख्यानमिति सानुशब्दस्य स्नुभावः बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं ईदृशः त्वं त्रिः त्रिवारमावृत्तानि ऋतानि सत्यभूतानि पृथिव्यादीनि त्रीणिस्थानानि यद्वा गार्हपत्यादीनि स्थानानि दीद्यत् दीपयन् वर्तिः सर्वंयज्ञगृहं सर्वं अनुष्ठीयमानं यागंच परियन् परितोगच्छन् तत्तद्यज्ञगृहं तं तं यज्ञंच प्राप्नुवन् सुक्रतूयसे शोभनं क्रतुं यज्ञं आत्मनइच्छसि यद्वा शोभनः क्रतुर्यस्यासौ सुक्रतुर्यजमानः सइवाचरसि सयथा सम्यगनुष्ठाने प्रवर्तते एवं त्वमपि स्वयमेव यागस्य सम्यक् निष्पत्त्यर्थं प्रवर्तसे इत्यर्थः ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ सप्तमी—

त्वामिद॒स्या उ॒षसो॒ व्यु॑ष्टिषु दू॒तं कृ॑ण्वा॒ना अ॑यजन्त॒ मानु॑षाः ।
त्वां दे॒वा म॑ह॒याय्या॑य वावृधु॒राज्य॑मग्ने निमृ॒जन्तो॑ अध्व॒रे ॥ ७ ॥

त्वाम् । इत् । अ॒स्याः । उ॒षसः॑ । विऽउ॑ष्टिषु । दू॒तम् । कृ॒ण्वा॒नाः ।
अ॒य॒ज॒न्त॒ । मानु॑षाः । त्वाम् । दे॒वाः । म॒ह॒याय्या॑य ।
वा॒वृ॒धुः । आज्य॑म् । अ॒ग्ने॒ । नि॒ऽमृ॒जन्तः॑ । अ॒ध्व॒रे ॥ ७ ॥

अस्याः इदानीं दृश्यमानायाउषसः व्युष्टिषु विवासनेषु प्रभातेषु सत्सु हेअग्ने त्वामिव त्वामेव देवानां दूतं कृण्वानाः कुर्वाणाः मानुषाः मनुष्याः अयजन्त यजन्ति सर्वदेवतात्मकं त्वामेव यजन्तीत्यर्थः । तथादेवाअपि त्वां महयाय्याय पूजायै महपूजायां अस्मादौणादिको-भावे आय्यः आत्मनः पूजार्थं वावृधुः वर्धयन्ति किंकुर्वन्तः अध्वरे ध्वरोहिंसानिमित्तः प्रत्य-वायः तद्रहिते यागे आज्यं उपलक्षणमेतत् आज्योपलक्षितं सर्वं हविः निमृजन्तः त्वयि नि-मार्जयन्तः प्रक्षिपन्तइत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

नि त्वा॒ वसि॑ष्ठा अह्वन्त वा॒जिनं॑ गृ॒णन्तो॑ अग्ने वि॒दथे॑षु वे॒धसः॑ ।
रा॒यस्पोषं॒ यज॑मानेषु धारय यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॒ सदा॑ नः ॥ ८ ॥ ६ ॥

नि । त्वा॒ । वसि॑ष्ठाः । अ॒ह्व॒न्त॒ । वा॒जिन॑म् । गृ॒णन्तः॑ अ॒ग्ने॒ ।
वि॒दथे॑षु । वे॒धसः॑ । रा॒यः । पोष॑म् । यज॑मानेषु । धा॒र॒य॒ ।
यू॒यम् । पा॒त॒ । स्व॒स्तिऽभिः॑ । सदा॑ । नः॒ ॥ ८ ॥ ६ ॥

हेअग्ने विदथेषु विदन्त्यस्मिन् यष्टव्यान् देवानिति विदथायज्ञाः तेषु वेधसः कर्मणां विधातारः गृणन्तः स्तुवन्तः वसिष्ठाः वसिष्ठपुत्राऋषयः वाजिनं अन्नवन्तं बलवन्तंवा त्वां न्य-ह्वन्त नितरामाह्वयन् अस्ताविषुर्वा । ह्वेञोलुङि निसमुपविभ्योह्वइत्यात्मनेपदं आत्मनेपदेष्वन्य-तरस्यामिति च्लेरङादेशः वसिष्ठशब्दाद्विहितस्यापत्यार्थप्रत्ययस्य अत्रिभृगुकुत्सेत्यादिना बहुषु

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

लुक् सत्वं यजमानेष्वस्मासु रायोधनस्य पोषं पुष्टिं धारय अवस्थापय ऊडिदमित्यादिना रै शब्दात् षष्ठ्याउदात्तत्वं षष्ठ्याःपतिपुत्रेति विसर्जनीयस्य सत्वं । गतमन्यत् । एकस्मिन्नप्यग्नौ पूजार्थं बहुवचनं ॥ ८ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे षष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

अयंवेनइत्यष्टर्चमेकादशं सूक्तं भार्गवस्य वेनस्यार्षं त्रैष्टुभं वेनोदेवता । तथाचानुक्रान्तं— अयंवेनोवैन्यमिति । प्रवर्ग्येभिष्टवे आद्यानुवक्तव्या । सूत्रितंच—स्रक्वेद्रप्सस्यायंवेनश्चोदयत्पृश्निगर्भाइति । वैश्वदेवशस्त्रेप्येषा धाय्या । सूत्रितंच—तक्षत्रथमयंवेनश्चोदयत्पृश्निगर्भा इति ।

सैषा प्रथमा—

अ॒यं वे॒नश्चो॑दय॒त्पृश्नि॑गर्भा॒ज्योति॑र्जरायू॒रज॑सो वि॒माने॑ ।
इ॒मम॒पां सं॑ग॒मे सूर्य॑स्य॒ शिशुं॒ न विप्रा॑ म॒तिभी॑ रिहन्ति ॥ १ ॥

अ॒यम् । वे॒नः । चो॒द॒य॒त् । पृश्नि॑ऽगर्भाः । ज्योतिः॑ऽजरायुः ।
रज॑सः । वि॒ऽमाने॑ । इ॒मम् । अ॒पाम् । स॒म्ऽग॒मे । सूर्य॑स्य ।
शिशु॑म् । न । विप्राः॑ । म॒तिऽभिः॑ । रि॒ह॒न्ति॒ ॥ १ ॥

वेनः कान्तः एतत्संज्ञोमध्यमस्थानोदेवः ज्योतिर्जरायुः ज्योतिर्द्योतमानोमेघो जरायुः उदरे गर्भोयेन वेष्टितोवतिष्ठते तज्जरायु तदिव वेष्टकोयस्य सतथोक्तः मेघमध्ये गर्भवद्वस्थितइत्यर्थः विमाने विमीयन्ते निर्मीयन्तेस्मिन्नापइति विमानमन्तरिक्षं रजसउदकस्य निर्मातर्यन्तरिक्षे स्थितःसन् अयं वेनः पृश्निगर्भाः पृश्निरादित्यः तस्य गर्भभूताःयद्वा पृश्नयः सप्तोज्ज्वलवर्णाः सूर्यरश्मयः तेषां गर्भभूताः अन्तरिक्षस्थाअपः चोदयत् पृथिवीं प्रतिप्रेरयति अपामुदकानां आन्तरिक्ष्याणां सूर्यस्यच संगमे संगमनेन्तरिक्षे स्थितं इमं वेनं विप्रामेधाविनः स्तोतारः मतिभिः स्तुतिभिः रिहन्ति रिहतिरर्चतिकर्मा अर्चन्ति पूजयन्ति स्तुवन्तीत्यर्थः शिशुंन यथा बालं पुत्रं मातापित्राद्याबान्धवाः स्तुतिपदैरुपलालयन्ति तद्वत् ॥ १ ॥

तस्मिन्नेवाभिष्टवे समुद्रादूर्मिमित्येषा। सूत्र्यतेहि—समुद्रादूर्मिमुदियर्तिवेनोद्रप्सःसमुद्रमभियज्जिगातीति ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सैषा द्वितीया—

समुद्रादूर्मिमुदियर्तिवेनोनंभोजाःपृष्ठंहर्यतस्यंदर्शि ।
ऋतस्यसानावधिविष्टपिभ्राट्समानंयोनिमभ्यंनूषतव्राः ॥ २॥

समुद्रात् । ऊर्मिम् । उत् । इयर्ति । वेनः । नभःऽजाः ।
पृष्ठम् । हर्यतस्यं । दर्शि । ऋतस्यं । सानौ । अधि ।
विष्टपि । भ्राट् । समानम् । योनिम् । अभि । अनूषत । व्राः ॥ २ ॥

समुद्द्रवंत्यस्मादापइति समुद्रमन्तरिक्षं तस्मादूर्मिं जलसमूहं अयं वेनः उदियर्ति उद्गमयति अधः पातयतीत्यर्थः । कीदृशः नभोजाः नभस्याकाशेस्य इमं वेनमभिशब्दायन्ते नुस्तुतौ कुटादिः छान्दसोलुङ् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

समानंपूर्वीरभिवांवशानास्तिष्ठंन्वत्सस्यंमातरःसनीळाः ।
ऋतस्यसानावधिचक्रमाणारिहन्तिमध्वोअमृतस्यवाणीः ॥ ३ ॥

समानम् । पूर्वीः । अभि । वावशानाः । तिष्ठंन् । वत्सस्यं ।
मातरः । सऽनीळाः । ऋतस्यं । सानौ । अधि । चक्रमाणाः ।
रिहन्ति । मध्वः । अमृतस्य । वाणीः ॥ ३ ॥

पूर्वीर्बह्व्यः समानं वेनस्यात्मनश्च साधारणं स्थानं प्राप्य अभिवावशानाः अभितः शब्दायमानाः यद्वातमेव वेनं अभिकामयमानाः वत्सस्य वत्सस्थानीयस्य वैद्युताग्नेर्मातरः मातृभूताः सनीळाः समाननिलयाः एवं विधाआन्तरिक्ष्याआपः तिष्ठन् तिष्ठन्ति अपिच ऋतस्योदकस्य सानावधि सानौसमुच्छ्रितेन्तरिक्षस्थाने चक्रमाणाः प्रवर्तमानाः मध्वः मधुरस्य अमृतस्योदकस्य वाणीः वाण्यः शब्दाः रिहन्ति इमं वेनं अर्चन्ति अलंकुर्वन्तीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

जानन्तोरूपमंकृपन्तविप्रामृगस्यघोषंमहिषस्यहिग्मन् ।
ऋतेनयन्तोअधिसिन्धुमस्थुर्विदद्गन्धर्वोअमृतानिनाम ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

जानन्तः । रूपम् । अकृपन्त । विप्राः । मृगस्य । घोषम् । महिषस्य ।
हि । ग्मन् । ऋतेन । यन्तः । अधि । सिन्धुम् । अस्थुः ।
विदत् । गन्धर्वः । अमृतानि । नाम ॥ ४ ॥

विप्राः मेधाविनः स्तोतारः अस्य वेनस्य रूपं जानन्तः अकृपंत स्तुवन्ति कृपतिः स्तुतिकर्मा कथमस्य रूपं जानन्तीत्यतआह मृगस्य अन्वेषणीयस्य महिषस्यमहन्नामैतत् महतोवेनस्य घोषं गर्जितलक्षणं मेघस्थं शब्दं हियस्मात् ग्मन् अभिगच्छन्ति अतस्तदीयं रूपं जानन्तीत्यर्थः। गमेश्छान्दसे लङि बहुलं छन्दसीति शपोलुक् गमहनेत्युपधालोपः बहुलं छन्दस्यमाङ्योगेपीत्यड्भावः। अपिच ऋतेन सत्यभूतेन स्तोत्रेण यज्ञेन वा यन्तस्तं वेनंगच्छन्तः प्राप्नुवन्तः जनाः सिन्धुं स्यन्दनशीलं जलसमूहं अध्यस्थुः अधितिष्ठंति तेषां सवेनोवृष्टिं करोतीत्यर्थः। तत्रकिं कारणं इतिचेत् यतोयं गंधर्वः गवामुदकानां धर्तावेनः अमृतानि अमरणहेतुभूतानि नाम उदकनामैतत् नमनशीलान्युदकानि विदत् वेद जानाति तस्य वशेवर्तन्तइत्यर्थः अतः तद्भक्तानां वृष्टिः सुलभा ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

अप्सराजारमुपसिष्मियाणायोषाबिभर्तिपरमेव्योमन् ।
चरत्प्रियस्ययोनिषुप्रियःसन्त्सीदत्पक्षेहिरण्ययेसवेनः ॥ ५ ॥ ७ ॥

अप्सराः । जारम् । उपऽसिष्मियाणा । योषा । बिभर्ति ।
परमे । विऽओमन् । चरत् । प्रियस्य । योनिषु । प्रियः । सन् । सीदत् ।
पक्षे । हिरण्यये । सः । वेनः ॥ ५ ॥ ७ ॥

अप्सरा अपां सारयित्री अप्सु क्रीडार्थं सरन्तीवा उपसिष्मियाणा कान्तसमीपमुपगत्यईषद्धसन्ती स्मिङ्ईषद्धसने छान्दसोलिट् तस्य लिटःकानज्वेति कानच् ईदृशी योषा स्त्री विद्युद्रूपा जारं अपां जारयितारं यद्वा जारउपपतिः सइव प्रियं इमं वेनं परमेउत्कृष्टे व्योमन् व्योमनि अन्तरिक्षे बिभर्ति पोषयति धारयतिवा यथा काचित् रूपवती योषित् जारमुपगम्य ईषद्धसन्ती तं निर्जने स्थले पुष्णाति तद्वत् अनेन वेनेन विद्युद्रमतइत्यर्थः प्रियस्यास्य वेनस्य योनिषु स्थानेषु चरत् विद्युद्रूपायोषिच्चरति गच्छति अभिसारिकावत्स्वयमेव गच्छति सच

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

वेनः प्रियः अस्याः अनुकूलतमःसन् हिरण्यये हिरणमये हिरणमयवद्भास्वरे हितरमणीयरूपेवा पक्षे आत्मनः पक्षभूते मेघे सीदत् सीदति तयासहोपविशति ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

अभिष्टवे नाकेसुपर्णमित्येषा । सूत्रितंच—नाकेसुपर्णमुपयत्पतन्तमिति समाप्य प्रणवेनोपविशेदिति ।

सैषा षष्ठी—

नाकेंसुपर्णमुपयत्पतंन्तंहृदावेनंन्तोअभ्यचंक्षतत्वा ।
हिरंण्यपक्षंवरुंणस्यदूतंयमस्ययोनौंशकुनंभुरण्युम् ॥ ६ ॥

नाके । सुऽपर्णम् । उपं । यत् । पतंन्तम् । हृदा ।
वेनंन्तः । अभि । अचंक्षत । त्वा । हिरंण्यऽपक्षम् । वरुंणस्य ।
दूतम् । यमस्यं । योनौं । शकुनम् । भुरण्युम् ॥ ६ ॥

हे वेन त्वा त्वां हृदा हृदयेन मनसा वेनन्तः कामयमानाः स्तोतारः नाकेन्तरिक्षे यद्यदा अभ्यचक्षत अभिपश्यन्ति तदानीं त्वं उपागच्छसीति शेषः । कथंभूतं सुपर्णं शोभनपतनं पतन्तं अन्तरिक्षे गच्छन्तं हिरण्यपक्षं हिरणमयाभ्यां पक्षाभ्यां उपेतं वरुणस्य जलाभिमानिनोदेवस्य दूतं चारं यमस्य नियामकस्य वैद्युताग्नेः योनौ स्थानेन्तरिक्षे शकुनं पक्षिरूपेण वर्तमानं भुरण्युं भर्तारं यद्वा वृष्टिप्रदानादिना सर्वस्य जगतः पोषकं भुरणधारणपोषणयोः कंड्वादिः अस्मादौणादिकउप्रत्ययः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

ऊर्ध्वोगंन्धर्वोअधिनाकेंअस्थात्प्रत्यङ्चित्राबिभ्रंदस्यायुंधानि ।
वसानोअत्कंसुरभिंदृशेकंस्व१र्णनामंजनतप्रियाणिं ॥ ७ ॥

ऊर्ध्वः । गन्धर्वः । अधिं । नाकें । अस्थात् । प्रत्यङ् ।
चित्रा । बिभ्रंत् । अस्य । आयुंधानि । वसानः । अत्कंम् ।
सुरभिम् । दृशे । कम् । स्वः । नं । नामं । जनत । प्रियाणिं ॥ ७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ऊर्ध्वः उपरिदेशे वर्तमानः गंधर्वः गवामुदकानां धर्ता गविगंधृञोवइति गोशब्दोपपदाव् धृञ्धारण इत्यस्माद्वप्रत्ययः उपपदस्य गंभावश्च ईदृशोवेनः प्रत्यङ् अस्मत्प्रत्यंचनः अभिमुखः सन् नाकेधि अन्तरिक्षे अस्थात् तिष्ठति किंकुर्वन् अस्य आत्मनः स्वभूतानि चित्रा चित्राणि चायनीयान्याश्चर्यभूतानि वा आयुधानि बिभ्रत् धारयन्। बिभर्तेः शतरि भृञामिदित्यभ्यासस्येत्वं नाभ्यस्ताच्छतुरितिनुम्प्रतिषेधः अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वं। तथा सुरभिं शोभनं अत्कं आत्मीयं व्याप्तं रूपं वसानः सर्वत्राच्छादयन् किमर्थंदृशेदर्शनार्थं दृशेविख्येचेति केप्रत्ययान्तोनिपात्यते कर्मितिपूरणः। तत्र दृष्टान्तः—स्वर्ण स्वः शोभनारणआदित्यः सयथात्मीयं रूपं दर्शनाय सर्वत्राच्छादयति तद्वत् तदनन्तरं नाम नामानि नमनशीलान्युदकानि प्रियाणि सर्वेषामनुकूलानि जनत जनयति वृष्टिमुत्पादयतीत्यर्थः ॥ ७ ॥

प्रवर्ग्येभिष्टवे द्रप्सःसमुद्रमित्येषा । सूत्रितंच—द्रप्सःसमुद्रमभियज्जिगाति सखेसखायमभ्याववृत्स्वेति ।

सैषाष्टमी—

द्रप्सःसमुद्रमभियज्जिगातिपश्यन्गृध्रस्यचक्षसाविधर्मन् ।
भानुःशुक्रेणशोचिषाचकानस्तृतीयेचक्रेरजसिप्रियाणि ॥८॥८॥

द्रप्सः । समुद्रम् । अभि । यत् । जिगाति । पश्यन् ।
गृध्रस्य । चक्षसा । विऽधर्मन् । भानुः । शुक्रेण ।
शोचिषा । चकानः । तृतीये । चक्रे । रजसि । प्रियाणि ॥ ८ ॥ ८ ॥

विधर्मन् विधर्मणि विधारकेन्तरिक्षे स्थितः द्रप्सः द्रवणशीलः यद्वा द्रप्साउदकबिंदवः तद्वान् अर्शआदित्वादच् गृध्रस्य गृधोरसानभिकांक्षतः सूर्यस्य चक्षसा तेजसा पश्यन् प्रकाशमानोवेनः यद्यदा समुद्रं समुन्दनशीलं मेघं अभिजिगाति अभिगच्छति तदानीं भानुः सूर्यः शुक्रेण शुभ्रेण शोचिषा तेजसा तृतीयेरजसि लोके चकानो दीप्यमानः प्रियाणि सर्वेषामभीष्टानि उदकानि चक्रे करोति ॥ ८ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

इमंनोअग्नइति नवर्चं द्वादशंसूक्तं द्वितीयाद्याभिस्तिसृभिः अग्निर्ऋषिर्भूत्वा स्वात्मानं देवतारूपेणास्तौत् अतस्तासां सएवऋषिः देवताच शिष्टाभिरग्निवरुणसोमा अस्तुवन् अतस्तासां षण्णां तेऋषयः आद्याग्नेयी नवमीन्द्रदेवत्या शिष्टासु चतसृषु लिंगोक्तदेवता सप्तमीजगती शिष्टास्त्रिष्टुभः । तथाचानुक्रान्तं—इमंनोनवैन्द्र्युत्तमानिहवोग्निवरुणसोमानामाद्याग्नेयीतिस्रश्चाग्नेरात्मस्तवः शिष्टा यथानिपातं सप्तमीजगतीति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

इमंनोंअग्नउपंयज्ञमेहिपञ्चंयामंत्रिवृतंसप्ततन्तुम् ।
असोहव्यवाळुतनंःपुरोगाज्योगेवदीर्घन्तमआशंयिष्ठाः ॥ १ ॥

इमम् । नः । अग्ने । उपं । यज्ञम् । आ । इहि । पञ्चंऽयामम् ।
त्रिऽवृतम् । सप्तऽतन्तुम् । असंः । हव्यऽवाट् । उत । नः ।
पुरःऽगाः । ज्योक् । एव । दीर्घम् । तमंः । आ । अशयिष्ठाः ॥ १ ॥

भ्रातृषु हविर्वहनेषु मृतेषु मरणभीत्या कृतपलायनं गुहायां निगूढमग्निं अन्याद्याः सूक्तद्रष्टारऋषयः अनया आह्वयन् हे अग्ने नोस्माकं इमं यज्ञं उपेहि उपागच्छ प्राप्नुहि मापलायिष्ठाः कीदृशं पंचयामं यजमानपंचमैर्ऋत्विग्भिः नियमितं यद्वा धानाकरंभादिभिः पंचभिर्हविर्भिः पंचभिः प्रयाजैर्वाप्राप्तं त्रिवृतं पाकयज्ञहविर्यज्ञसोमयज्ञभेदेन सवनत्रयात्मनावा त्रिगुणं सप्ततन्तुं सप्ततंतवस्तनितारः कर्मणां विस्तारयितारोहोत्राद्याः सप्तवषट्कर्तारः यस्य यद्वा अग्निष्टोमोत्यग्निष्टोमउक्थ्यः षोडशी वाजपेयोतिरात्रोप्तोर्यामइति सप्तधा विस्तीर्यमाणं ईदृशं यज्ञमुपगत्यचानन्तरं नोस्माकं हव्यवाट् हव्यानां हविषां वोढा असः भव अस्तेर्लेट्यडागमः । उतापिच नोस्माकं पुरोगाः पुरतोगन्ता भव जनसनखनक्रमगमोविट् विड्वनोरनुनासिकस्यादित्यात्वं ज्योक् चिरकालमेव अस्मान् परित्यज्य दीर्घं तमः महदन्धकारं गुहायां आशयिष्ठाः आस्थाय शयनमकार्षीः इतऊर्ध्वं तस्मात् स्थानात्अस्मानागच्छेत्यर्थः ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ द्वितीया–

अदे॑वाद्दे॒वः प्र॒चता॒ गुहा॒ यन्प्र॒पश्य॑मानो अमृत॒त्वमे॑मि ।
शि॒वं यत्सन्त॒मशि॑वो॒ जहा॑मि॒ स्वात्स॒ख्यादर॑णीं॒ नाभि॑मेमि ॥ २ ॥

अदे॑वात् । दे॒वः । प्र॒ऽचता॑ । गुहा॑ । यन् । प्र॒ऽपश्य॑मानः ।
अ॒मृ॒त॒ऽत्वम् । ए॒मि॒ । शि॒वम् । यत् । सन्त॑म् । अशि॑वः । जहा॑मि ।
स्वात् । स॒ख्यात् । अर॑णीम् । नाभि॑म् । ए॒मि॒ ॥ २ ॥

अदेवाददेवनशीलात् गुहा गुहायां वर्तमानात् सुपांसुलुगितिसप्तम्यालुक् प्रचता देवानां प्रयाचनेन हेतुना यन् निर्गच्छन् देवोदेवनशीलोहं प्रपश्यमानः देवैर्मदर्थं कल्पितं प्रयाजानुयाजादिलक्षणं हविर्भागं प्रपश्यमानः निरीक्षमाणः सन् अमृतत्वमेमि मरणधर्मराहित्यं देवत्वं प्राप्नोमि दृशेर्व्यत्ययेनात्मनेपदं हविर्वहनाद्भीतः पलायितः अबादिषुस्थानेषु निगूढः पुनर्देवैर्हविर्वहनाय प्रार्थ्यमानः तैर्दत्तेन हविषा अहंदेवत्वं प्राप्तवानस्मीत्यर्थः । यद्यप्यहंगुहातोनिर्गत्य प्रकाशमानः सन् शोभनं यज्ञं निवर्तयामि तथापि शिवं शोभनं संतं भवन्तं यज्ञं अशिवः अशोभनरूपः अप्रकाशमानः सन् यद्यस्मिन् समाप्तिकाले जहामि परित्यजामि तदानीं नाभिं नहनशीलां बंधनशीलामरणीं अश्वत्थमेव स्वात् सख्यात् आत्मीयात् सखित्वात् चिरकालमश्वरूपोहं तत्र न्यवात्समिति स्नेहवशात् एमि प्राप्नोमि ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

पश्य॑न्न॒न्यस्या॒ अति॑थिं व॒याया॑ ऋ॒तस्य॒ धाम॒ वि मि॑मे पु॒रूणि॑ ।
शंसा॑मि पि॒त्रे असु॑राय॒ शेव॑मयज्ञि॒याद्य॒ज्ञियं॑ भा॒गमे॑मि ॥ ३ ॥

पश्य॑न् । अ॒न्यस्याः॑ । अति॑थिम् । व॒यायाः॑ । ऋ॒तस्य॑ ।
धाम॑ । वि । मि॒मे॒ । पु॒रूणि॑ । शंसा॑मि । पि॒त्रे । असु॑राय ।
शेव॑म् । अ॒य॒ज्ञि॒यात् । य॒ज्ञिय॑म् । भा॒गम् । ए॒मि॒ ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ममस्थानभूता या पृथिवी ततोन्यस्याः वयाया गन्तव्यायाः दिवः संबन्धिनं अतिथिं सततगामिनं सूर्यं पश्यन् जानन् सूर्यस्य गतिमनुसृत्य वसन्तादिकाले ऋतस्य यज्ञस्य धाम धामानि शरीराणि पुरूणि बहूनि विमिमे निर्मिमे निष्पादयामि। ततः पित्रे पितृभूताय द्युलोकवर्तिने देवजनाय असुराय शत्रुक्षयकुशलाय शेवं सुखमुद्दिश्य होताभूत्वा अहं उक्थानि शंसामि यतएवं तस्मात् कारणात् अयज्ञियाद्यज्ञानर्हात् प्रदेशात् निर्गत्य यज्ञियं यज्ञार्हं वेदिलक्षणं भूभागं हविर्लक्षणंवा एमि प्राप्नोमि। यज्ञशब्दादहार्थे यज्ञर्त्विग्भ्यां घखञाविति घप्रत्ययः॥ ३॥

अथ चतुर्थी—

बह्वीःसमांअकरमन्तरंस्मिन्निन्द्रंवृणानःपितरंजहामि।
अग्निःसोमोवरुंणस्तेच्यवन्तेपर्यावर्द्राष्ट्रंतदंवाम्यायन्॥ ४॥

बह्वीः। समाः। अकरम्। अन्तः। अस्मिन्। इन्द्रंम्। वृणानः। पितरंम्। जहामि। अग्निः। सोमः! वरुंणः। ते। च्यवन्ते। परिऽआवर्त्। राष्ट्रम्। तत्। अवामि। आऽयन्॥ ४॥

अस्मिन्वेदिलक्षणस्थाने बह्वीःसमाः बहून्वत्सरान् अकरमकार्षं चिरकालं न्यवात्सं तत्र इन्द्रं वृणानः संभजमानः पितरं उत्पादकं अरण्यात्मकं जहामि परित्यजामि। यदात्वहं देवेभ्योनिर्गत्य गुहायां निगूढः तदा ते देवाः अग्निः सोमोवरुणश्चच्यवन्ते राष्ट्रात् प्रच्युता अभवन् एकस्याप्यग्नेः हविर्वोढृत्वरूपेण देवतात्मनाच पृथक्कात्परोक्षनिर्देशः आयन् पुनरागच्छन् अहं यद्राष्ट्रं असुरैरपहतं पर्यावर्त् पर्यावर्तमानंमदभिमुखंपुनरावर्तमानं तद्राष्ट्रं राज्यं यज्ञभूमिं अवामि असुरेभ्योरक्षामि। पर्यावर्त् उपसृष्टाद्वृतेः अन्येभ्योपिदृश्यन्तइतिविच् रात्सस्येतिनियमात् संयोगांतस्येति लोपाभावः॥ ४॥

अथ पंचमी—

निर्मायाउत्येअसुंराअभूवन्त्वंचंमावरुणकामयांसे।
ऋतेनंराजन्ननृंतंविविञ्चन्ममंराष्ट्रस्याधिपत्यमेहिं॥ ५॥ ९॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

निःऽमा॑याः । ऊँ इति॑ । त्ये । असु॑राः । अभू॑वन् । त्वम् । च॒ । मा॒ । व॒रु॒ण॒ । का॒मया॑से । ऋ॒तेन॑ । रा॒ज॒न् । अनृ॑तम् । वि॒ऽवि॒ञ्चन् । मम॑ । रा॒ष्ट्रस्य॑ । अधि॑ऽपत्यम् । आ । इ॒हि॒ ॥ ५ ॥ ९ ॥

त्ये ते असुराः मय्यग्नावागतेसति निर्मायाः मायारहिताः अभूवन् आसुर्यः सर्वामायाः मयादग्धाः आसन्नित्यर्थः हे वरुण त्वं च अयं चशब्दश्चेदर्थेवर्तमानश्चणिनिपातान्तरं अनेनयुक्तत्वात् कामयासेइति तिङ्विभक्तेः निपातैर्यद्यदिहन्तेति निघातप्रतिषेधः हे वरुण त्वंचेत् माकामयासे मांकामयेथाः तर्हि हे राजन् ईश्वर ऋतेनसत्येन अस्मदीयेन कर्मणा अनृतमसत्यभूतं मायामयं आसुरं चरित्रं विविंचन् पृथक्कुर्वन् अपसारयन् ममराष्ट्रस्य मया यत्साधितं राज्यं तस्याधिपत्यं अधिपतित्वं ईश्वरत्वं एहि प्रामुहि ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथ षष्ठी—

इ॒दंस्व॑रि॒दमिदा॑सवा॒मम॒यंप्र॑का॒शउ॒र्व१॒॑न्तारि॑क्षम् ।
हना॑ववृ॒त्रंनि॒रेहि॑सोमह॒विष्ट्वासन्तं॑ह॒विषा॑यजाम ॥ ६ ॥

इ॒दम् । स्वः॑ । इ॒दम् । इत् । आ॒स॒ । वा॒मम् । अ॒यम् । प्र॒ऽका॒शः । उ॒रु । अ॒न्तरि॑क्षम् । हना॑व । वृ॒त्रम् । नि॒ःऽएहि॑ । सो॒म॒ । ह॒विः । त्वा॒ । सन्त॑म् । ह॒विषा॑ । य॒जा॒म॒ ॥ ६ ॥ स्तोमाने६

इयमृगग्नेर्वरुणस्यवा वाक्यं हे सोम इदं स्वः अयं द्युलोकः यद्वा अयं शोभनारणः सूर्यः इदमिव इदमेव वामं वननीयं आस बभूव । इदंशब्देन प्रकृतं स्वः परामृश्यते अयंच प्रकाशः प्रकाशस्याधारभूतः उरु विस्तीर्णं इदमन्तरिक्षं हे सोम एतत्सर्वं पश्य अतएवास्मिन् समये आवां वृत्रं हनाव हिनव तदर्थं निरेहि निष्क्रम्य आगच्छ हविः संतं लतारूपेण हविर्भवन्तं देवतात्मानं त्वां हविषा चरुपुरोडाशादिना वयं यजाम ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

क॒विःक॒वि॒त्वादि॒विरू॒पमासं॑ज॒दप्र॑भू॒तीवरु॑णो॒निर॒पःसृ॑जत् ।
क्षेमं॑कृण्वा॒नाजन॑यो॒नसिन्ध॑व॒स्ताअ॑स्य॒वर्णं॒शुच॑योभरिभ्रति ॥ ७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

कविः । कविऽत्वा । दिवि । रूपम् । आ । असजत् । अप्रंऽभूती ।
वरुणः । निः । अपः । सृजत् । क्षेमंम् । कृण्वानाः । जनंयः । न ।
सिन्धंवः । ताः । अस्य । वर्णंम् । शुचंयः । भरिभ्रति ॥ ७ ॥

कविः क्रान्तदर्शी मित्रः कवित्वा कवित्वेन सुपांसुलुगिति तृतीयायाआकारः क्रान्तदर्शनेन दिवि द्युलोके रूपमात्मीयं तेजः आसजत आसक्तंकरोति । षंजसंगे अस्माल्लङिशपिदंशसंजष्वंजांशपीतिनलोपः अप्रभूती अप्रभूत्या सुपांसुलुगितितृतीयायाः पूर्वसवर्णदीर्घः । अप्रभूष्णुना अल्पेनैव यत्नेन वरुणोमेघादपोनिःसृजत निरगमयत् वरुणेन विसृष्टास्ताआपः सिन्धवः स्यन्दनशीलानद्योभूत्वा जनयोन जायाइव यथा जायाः पत्युः क्षेमकारिण्योभवन्ति तथा क्षेमं कृण्वानाः जगतोरक्षणं कुर्वाणाः शुचयः शुद्धाः दीप्यमानावा अस्य वरुणस्य वर्णं शुक्लं भास्वररूपं भरिभ्रति भृशंबिभ्रति धारयन्ति । दाधर्त्यादिसूत्रे भरिभ्रदितिनिपातनाद्बिभ्रतेर्यङ्लुकि अभ्यासस्यजश्त्वाभावः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

ताअस्यज्येष्ठमिन्द्रियंसंचन्तेताईमाक्षेतिस्वधयामदन्तीः ।
ताईविशोनराजांनंवृणानाबीभत्सुवोअपंवृत्रादंतिष्ठन् ॥ ८ ॥

ताः । अस्य । ज्येष्ठंम् । इन्द्रियम् । सचन्ते । ताः । ईम् । आ ।
क्षेति । स्वधया । मदंन्तीः । ताः । ईम् । विशंः । न । राजानम् ।
वृणानाः । बीभत्सुवंः । अपं । वृत्रात् । अतिष्ठन् ॥ ८ ॥

ताः पूर्वोक्ता वृष्टा आपः अस्य वरुणस्य ज्येष्ठं वृद्धतममिन्द्रियं वीर्यं सचन्तेसमवयन्ति संभजन्ते धारयन्तीत्यर्थः । आपोवरुणस्यपत्नयआसन् इतिश्रुतेः । स्वधया अन्ननामैतत हविर्लक्षणेनान्नेन मदन्तीः माद्यन्तीः यद्वा व्रीह्याद्युत्पादनद्वारेण हविषा मादयन्तीस्ताआपः ईं अयं वरुणः आक्षेति अभिगच्छति । क्षिनिवासगत्योः छान्दसोविकरणस्यलुक् ताश्च ईमेनं वरुणं विशोन विशः प्रजा यथा राजानं स्वामिनं संभजन्ते । तथा वृणानाः संभजमानाः बी-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

भत्सुवः भयेन कंपमानाः यद्वा बद्धाः वृत्रेणावृताः सत्यः तस्मिन्हतेसति तस्माद्वृत्रादपातिष्ठन् अपक्रम्य तत्रतत्रावतिष्ठंते बधबंधने इत्यस्मात् मान्बधदान्शान्भ्यइतिसन् अभ्यासस्यच दीर्घः सनाशंसभिक्षउरित्युप्रत्ययः । जसिछान्दसउवङादेशः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

बी॒भ॒त्सू॒नां᳚स॒युजं॑हं॒समा॑हुर॒पांदि॒व्यानां᳚स॒ख्येचर॑न्तम् ।
अ॒नु॒ष्टु॒भ॒मनु॑चर्चू॒र्यमा॑ण॒मिन्द्रं॒निचि॑क्युःक॒वयो॑मनी॒षा ॥ ९॥१०॥

बी॒भ॒त्सूना॑म् । स॒ऽयुज॑म् । हं॒सम् । आ॒हु॒ः । अ॒पाम् । दि॒व्याना॑म् ।
स॒ख्ये । चर॑न्तम् । अ॒नु॒ऽस्तुभ॑म् । अनु॑ । च॒र्चू॒र्यमा॑णम् ।
इन्द्र॑म् । नि । चि॒क्यु॒ः । क॒वय॑ः । म॒नी॒षा ॥ ९ ॥ १० ॥

सोऽहं॰ज्ञात्मामित्रा

बीभत्सूनां कंपमानावयवानां यद्वा मेघेनबद्धानां हन्ति गच्छतीति हंसःसूर्यः । तं सयुजं सखायमाहुः ब्रह्मवादिनः कथयन्ति । एतदेवाह दिव्यानां दिविभवानां अन्तरिक्ष्याणां अपां सख्ये सखित्वेचरन्तं वर्तमानं अनुष्टुभं अनुस्तोभनीयं स्तोतव्यं यद्वा अनुष्टुप्शब्देन तत्संबन्धोयागः स्तुतिर्वालक्ष्यते अनुष्टुप् संबद्धं यागं अनुष्टुप् छन्दसायुक्तं स्तुतिविशेषं वा अनुलक्ष्य चर्चूर्यमाणं पुनःपुनश्चरन्तं गच्छन्तं चरतेर्यङि उत्परस्यातइत्यभ्यासादुत्तरस्याकारस्योत्वं चरफलोश्चेतिनुकिप्राप्तेव्यत्ययेनाभ्यासस्यरुगागमः एवंगुणविशिष्टं इन्द्रं कवयः क्रान्तदर्शिनऋषयः मनीषा मनीषया स्तुत्या निचिक्युः पूजयन्ति यद्वा मनीषया बुध्या निचिक्युः जानन्ति मनीषाशब्दात्तृतीयायाःसुपांसुलुगितिलुक् चायृपूजानिशामनयोरित्यस्माच्छान्दसेलिटि चायःकीतिप्रकृतेःकीभावः एरनेकाचइतियण् ॥ ९ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

अहमित्यष्टर्चं त्रयोदशंसूक्तं अंभृणस्य महर्षेर्दुहिता वाङ्नाम्नी ब्रह्मविदुषी स्वात्मानमस्तौत् अतः सा ऋषिः सच्चित्सुखात्मकः सर्वगतःपरमात्मादेवता तेनहि एषा तादात्म्यमनुभवन्ती सर्वजगद्रूपेण सर्वस्याधिष्ठानत्वेनचाहमेव सर्वंभवामीति स्वात्मानंस्तौति द्वितीयाजगती शिष्टाः सप्तत्रिष्टुभः । तथाचानुक्रान्तं—अहमष्टौवागांभृणीतुष्टावात्मानं द्वितीयाजगतीति । गतोविनियोगः ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

मं० १० अ० १० सू० १२५) अष्टमोष्टकः [illegible] ५११

[illegible] तत्र प्रथमा— [illegible]

अहंरुद्रेभिर्वसुभिश्चराम्यहमादित्यैरुतविश्वदेवैः ।
अहंमित्रावरुणोभाबिभर्म्यहमिन्द्राग्नीअहमश्विनोभा ॥ १ ॥

अहम् । रुद्रेभिः । वसुऽभिः । चरामि । अहम् । आदित्यैः ।
उत । विश्वऽदेवैः । अहम् । मित्रावरुणा । उभा । बिभर्मि ।
अहम् । इन्द्राग्नी इति । अहम् । अश्विना । उभा ॥ १ ॥ [illegible]

अहं सूक्तस्यद्रष्ट्रीवाक् आंभृणी यद्ब्रह्मजगत्कारणं तद्रूपाभवन्ती रुद्रेभिः रुद्रैः एकादशभिः इत्थं भावेतृतीया तदात्मना चरामि एवं वसुभिरित्यादौ तत्तदात्मनाचरामीतियोज्यं । एवंच मित्रावरुणेत्यत्र सुपांसुलुगिति द्वितीयायाआकारः उभोभावहमेव ब्रह्मीभूता बिभर्मि धारयामि इन्द्राग्नी अप्यहमेव धारयामि उभोभावश्विनाश्विनावप्यहमेव धारयमि मयिहि सर्वं जगत् शुक्तौ रजतमिवाध्यस्तं सद्दृश्यते मायाच जगदाकारेण विवर्तते तादृश्या मायया आधारत्वेन असंगस्यापि ब्रह्मणउक्तस्य सर्वस्योत्पत्तिः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अहंसोममाहनसंबिभर्म्यहंत्वष्टारमुतपूषणंभगम् ।
अहंदधामिद्रविणंहविष्मतेसुप्राव्येयजमानायसुन्वते ॥ २ ॥

अहम् । सोमम् । आहनसम् । बिभर्मि । अहम् । त्वष्टारम् ।
उत । पूषणम् । भगम् । अहम् । दधामि । द्रविणम् ।
हविष्मते । सुप्रऽअव्ये । यजमानाय । सुन्वते ॥ २ ॥

आहनसं आहन्तव्यं अभिषोतव्यं सोमं यद्वा शत्रूणामाहन्तारं दिवि वर्तमानं देवतात्मानं सोमं अहमेव बिभर्मि तथा त्वष्टारं उतापिच पूषणं भगंच अहमेवबिभर्मि तथा हविष्मते हविर्भिर्युक्ताय सुप्राव्ये शोभनं हविः देवानां प्रापयित्रे तर्पयित्रे अवतेस्तर्पणार्थादवितृस्तृतंत्रिभ्यईरितीकारः प्रत्ययः चतुर्थ्येकवचने यणिउदात्तस्वरितयोर्यणःस्वरितोनुदात्तस्येतिसुपःस्वरितत्वं सुन्वते सोमाभिषवंकुर्वते शतुरनुमइति चतुर्थ्याउदात्तत्वं ईदृशाय यजमानाय द्रवि-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

णं धनं यागफलरूपं अहमेव धारयामि एतच्च ब्रह्मणः फलदातृत्वं फलमतउपपत्तेरित्यधिकरणे भगवताभाष्यकारेण समर्थितं ॥ २ ॥

अथ तृतीया— चि

अहंराष्ट्रीसंगमनीवसूनांचिकितुषीप्रथमायज्ञियानाम् ।
तांमादेवाव्यदधुःपुरुत्राभूरिस्थात्रांभूर्यावेशयन्तीम् ॥ ३ ॥

अहम् । राष्ट्री । सम्ऽगमनी । वसूनाम् । चिकितुषी । प्रथमा । यज्ञियानाम् । ताम् । मा । देवाः । वि । अदधुः । पुरुऽत्रा । भूरिऽस्थात्राम् । भूरि । आऽवेशयन्तीम् ॥ ३ ॥

अहं राष्ट्री ईश्वरनामैतत् सर्वस्य जगत ईश्वरी तथा वसूनां धनानां संगमनी संगमयित्री उपासकानां प्रापयित्री चिकितुषी यत्साक्षात्कर्तव्यं परंब्रह्म तत्ज्ञानवती स्वात्मतया साक्षात्कृतवती अतएव यज्ञियानां यज्ञार्हाणां प्रथमा मुख्या येवं गुणविशिष्टाहं तां मां भूरिस्थात्रां बहुभावेन प्रपंचात्मनावतिष्ठमानां भूरि भूरीणि बहूनि भूतजातानि आवेशयन्तीं जीवभावेन आत्मानं प्रवेशयन्तीं ईदृशीं मां पुरुत्रा बहुषु देशेषु व्यदधुः देवाः विदधति कुर्वन्ति उक्तप्रकारेण विश्वरूपेणावस्थानात् यद्यत्कुर्वन्ति तत्सर्वं मामेव कुर्वन्तीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

मयासोअन्नमत्तियोविपश्यंतियःप्राणितियईंशृणोत्युक्तम् ।
अमन्तवोमान्तउपक्षियन्तिश्रुधिश्रुतःश्रद्धिवंतेवदामि ॥ ४ ॥

मया । सः । अन्नम् । अत्ति । यः । विऽपश्यति । यः । प्राणिति । यः । ईम् । शृणोति । उक्तम् । अमन्तवः । माम् । ते । उप । क्षियन्ति । श्रुधि । श्रुत । श्रद्धिऽवम् । ते । वदामि ॥ ४ ॥

योअन्नमत्ति सभोक्तृशक्तिरूपया मयैवान्नमत्ति यश्च विपश्यति आलोकयतीत्यर्थः । यश्च प्राणिति श्वासोच्छ्वासादि व्यापारंकरोति सोपि मयैव यश्चोक्तं शृणोति श्रुश्रवणे श्रुवः शृचेतिश्रुधातोःशृभावः यईदृशीमन्तर्यामिरूपेणस्थितां मां नजानन्ति ते अमन्तवः अमन्य-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

मानाः अजानन्तः उपक्षियन्ति उपक्षीणाः संसारेण हीनाभवन्ति। मनेरोणादिकःतुप्रत्ययः नञ्समासेऽव्यत्ययेनान्तोदात्तत्वं यद्वा भावे तुप्रत्ययः ततोबहुव्रीहौ नञ्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वं माममन्तवः मद्विषयज्ञानरहिताइत्यर्थः हेश्रुत विश्रुत सखे श्रुधि मया वक्ष्यमाणं शृणु छान्दसोविकरणस्यलुक् श्रुशृणुपृकृवृभ्यइति हेर्धिभावः किंतत्श्रोतव्यं श्रद्धिवं श्रद्धिः श्रद्धा तयायुक्तं श्रद्धायत्नेन लभ्यमित्यर्थः श्रदन्तरोरुपसर्गवद्वृत्तिरिष्यतइति श्रच्छब्दस्यउपसर्गवद्वर्तमानत्वात् उपसर्गेघोःकिरितिकिप्रत्ययः मत्वर्थीयोवः ईदृशं ब्रह्मात्मकं वस्तु तेतुभ्यं वदामि उपदिशामि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अहमेवस्वयमिदंवदामिजुष्टंदेवेभिरुतमानुषेभिः ।
यंकामयेतंतमुग्रंकृणोमितंब्रह्माणंतमृषिंतंसुमेधाम् ॥ ५ ॥ ११ ॥

अहम् । एव । स्वयम् । इदम् । वदामि । जुष्टम् । देवेभिः ।
उत । मानुषेभिः । यम् । कामये । तम्ऽतम् । उग्रम् । कृणोमि ।
तम् । ब्रह्माणम् । तम् । ऋषिम् । तम् । सुऽमेधाम् ॥ ५ ॥ ११ ॥

अहं स्वयमेव इदंवस्तु ब्रह्मात्मकं वदामि उपदिशामि देवेभिर्देवैः इन्द्रादिभिरपि जुष्टं सेवितं उतापिच मानुषेभिः मनुष्यैरपि जुष्टं ईदृग्वस्त्वात्मिका अहं कामये यं पुरुषं रक्षितुमहं वाञ्छामि तं तं पुरुषं उग्रं कृणोमि सर्वेभ्योधिकं करोमि तमेव ब्रह्माणं स्रष्टारं करोमि तमेवऋषिंअतीन्द्रियार्थदर्शिनं करोमि तमेव सुमेधां शोभनप्रज्ञंच करोमि ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथ षष्ठी—

अहंरुद्रायधनुरातंनोमिब्रह्मद्विषेशरवेहन्तवाउं ।
अहंजनायसमदंकृणोम्यहंद्यावापृथिवीआविवेश ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अहम् । रुद्राय । धनुः । आ । तनोमि । ब्रह्मऽद्विषे । शरवे ।
हन्तवै । ऊँ इति । अहम् । जनाय । सऽमदम् । कृणोमि ।
अहम् । द्यावापृथिवी इति । आ । विवेश ॥ ६ ॥

पुरा त्रिपुरविजयसमये रुद्राय रुद्रस्य षष्ठ्यर्थेचतुर्थी महादेवस्य धनुश्चापं अहमातनोमि ज्ययाततं करोमि किमर्थं ब्रह्मद्विषे ब्राह्मणानां द्वेष्टारं शरवे शरुं हिंसकं त्रिपुरनिवासिनमसुरं हन्तवै हन्तुं हिंसितुं हन्तेस्तुमर्थेसेसेनितितवैप्रत्ययः अन्तश्चतवैयुगपदित्याद्यन्तयोर्युगपदुदात्तत्वं शॄहिंसायामित्यस्मात् शॄस्वृस्निहीत्यादिनाउप्रत्ययः । क्रियाग्रहणंकर्तव्यमिति कर्मणःसंप्रदानत्वाच्चतुर्थी उशब्दःपूरकः अहमेव समदं समानं माद्यन्त्यस्मिन्निति समत्संग्रामः स्तोतृजनार्थं शत्रुभिः सहसंग्रामं अहमेव कृणोमि करोमि तथा द्यावापृथिवी दिवंच पृथिवींच अन्तर्यामितया अहमेवाविवेश प्रविष्टवती ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अहंसुवेपितरमस्यमूर्धन्ममयोनिरप्स्व१न्तःसमुद्रे ।
ततोवितिष्ठेभुवनानुविश्वोतामूंद्यांवर्ष्मणोपस्पृशामि ॥ ७ ॥

अहम् । सुवे । पितरम् । अस्य । मूर्धन् । मम । योनिः । अप्ऽसु ।
अन्तरिति । समुद्रे । ततः । वि । तिष्ठे । भुवना । अनु । विश्वा ।
उत । अमूम् । द्याम् । वर्ष्मणा । उप । स्पृशामि ॥ ७ ॥

द्यौःपितेतिश्रुतेः पितायौः पितरं दिवं अहं सुवे प्रसुवे जनयामि आत्मनआकाशः संभूतइतिश्रुतेः । कुत्रेति तदाह अस्यपरमात्मनः मूर्धन् मूर्धनि उपरिकारणभूते तस्मिन्हि वियदादिकार्यजातं सर्वं वर्तते तन्तुषु पटइव ममच योनिः कारणं समुद्रे समुद्द्रवन्त्यस्माद्भूतजातानीति समुद्रः परमात्मा तस्मिन् अप्सुव्यापनशीलासु धीवृत्तिषु अन्तर्मध्ये यद्ब्रह्मचैतन्यं तन्ममकारणमित्यर्थः । यतईदृग्भूताहमस्मि ततोहेतोर्विश्वा विश्वानि सर्वाणि भुवनानि भूतजातानि अनुप्रविश्य वितिष्ठे विविधंव्याप्य तिष्ठामि समवप्रविभ्यःस्थइत्यात्मनेपदं उतापिच अमूं द्यां विप्रकृष्टदेशेवस्थितं स्वर्गलोकं उपलक्षणमेतत् एतदुपलक्षितं कृत्स्नं विकारजातं वर्ष्मणा कारणभूतेन

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

मायात्मकेन मदीयेन देहेन उपस्पृशामि यद्वा अस्य भूलोकस्य मूर्धन् मूर्धन्युपरि अहं पितरमाकाशं सुवे समुद्रे जलधौ अप्सु उदकेषु अन्तर्मध्ये मम योनिः कारणभूतोभृणाख्यऋषिर्वर्तते यद्वा समुद्रेन्तरिक्षे अप्सु अम्मयेषु देवशरीरेषु मम कारणभूतं ब्रह्मचैतन्यं वर्तते ततो हं कारणात्मिकासती सर्वाणि भुवनानि व्याप्नोमि । अन्यत्समानं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अ॒हमे॒ववात॑इव॒प्रवा॑म्या॒रभ॑माणा॒भुव॑नानि॒विश्वा॑ ।
प॒रोदि॒वाप॒रए॒नापृ॑थि॒व्यैताव॑तीमहि॒नासंब॑भूव ॥ ८ ॥ १२ ॥

अ॒हम् । ए॒व । वात॑ःऽइव । प्र । वा॒मि॒ । आ॒ऽरभ॑माणा ।
भुव॑नानि । विश्वा॑ । प॒रः । दि॒वा । प॒रः । ए॒ना । पृ॒थि॒व्या ।
ए॒ताव॑ती । म॒हि॒ना । सम् । ब॒भू॒व॒ ॥ ८ ॥ १२ ॥

विश्वा विश्वानि सर्वाणि भुवनानि भूतजातानि कार्याणि आरभमाणा कारणरूपेणोत्पादयन्ती अहमेव परेणानधिष्ठिता स्वयमेव प्रवामि प्रवर्ते वातइव यथा वातः परेणाप्रेरितः सन् स्वेच्छयैव प्रवाति तद्वत् उक्तं सर्वं निगमयति परोदिवा परइति सकारान्तं परस्तादित्यर्थे वर्तते यथा अधइति अधस्तादर्थे तद्योगेच तृतीया सर्वत्र दृश्यते दिवआकाशस्य परस्तात् एना पृथिव्या द्वितीयाटौस्स्वेनइति इदमएनादेशः अस्याः पृथिव्याः परः परस्तात् द्यावापृथिव्योरुपादानमुपलक्षणं एतदुपलक्षितात्सर्वस्माद्विकारजातात्परस्ताद्वर्तमाना असंगोदासीनकूटस्थब्रह्मचैतन्यरूपाहं महिना महिम्ना एतावती संबभूव एतच्छब्देन उक्तं सर्वं परामृश्यते एतत्परिमाणमस्याः यत्तदेतेभ्यः परिमाणइतिवतुप् आसर्वनाम्नइत्यात्वं सर्वंजगदात्मना अहं संभूतास्मि महच्छब्दादिमनिचिटेरिति टिलोपः ततः तृतीयायां उदात्तनिवृत्तिस्वरेण तस्या उदात्तत्वं छान्दसोमलोपः ॥ ८ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

नतमित्यष्टर्चं चतुर्दशं सूक्तं शिलूषपुत्रस्य कुल्मलबर्हिषस्यार्षं वामदेवपुत्रस्य अंहोमुङ्नाम्नोवा वैश्वदेवं अष्टमीत्रिष्टुप् शिष्टाउपरिष्टाद्बृहत्यः त्र्यष्टकद्वादशकवती उपरिष्टाद्बृहती । अ-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

न्त्यश्चेदुपरिष्टाद्बृहतीतिहि तल्लक्षणं । तथाचानुक्रान्तं—नतंशैलूषःकुल्मलबर्हिषोवामदेव्योवांहोमुग्वैश्वदेवमुपरिष्टाद्बार्हतंमंत्यात्रिष्टुबिति । गतोविनियोगः । तत्र प्रथमा—

नतमंहो॒नदु॑रि॒तंदेवा॑सोअष्ट॒मर्त्य॑म् ।
स॒जोष॑सो॒यम॑र्य॒मामि॒त्रोनय॑न्ति॒वरु॑णो॒अति॒द्विषः॑ ॥ १ ॥

न । तम् । अंहः॑ । न । दुः॒ऽइ॒तम् । देवा॑सः । अ॒ष्ट॒ । मर्त्य॑म् ।
स॒ऽजोष॑सः । यम् । अ॒र्य॒मा । मि॒त्रः । नय॑न्ति ।
वरु॑णः । अति॑ । द्विषः॑ ॥ १ ॥

हेदेवासोदेवाः आज्जसेरसुक् तं मर्तं मनुष्यं अंहः पापं दुरितं तत्फलरूपं दुर्गमनंच नाष्ट नप्राप्नोति अशेश्छान्दसेलुङि झलोझलीति सिचोलोपः अडभावश्छान्दसः अरीन्नियच्छतीत्यर्यमा प्रमीतेस्त्रायकोदेवोमित्रः पापानां निवारयिता देवः वरुणः एतेत्रयोदेवाः सजोषसः संगताः समानं प्रीयमाणावाभवन्तः द्विषः द्वेष्टॄन् शत्रूनतिक्रम्य यंस्तोतारं नयन्ति अभिमतं देशं प्रापयन्ति तं नाष्टेत्यन्वयः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तद्धिव॒यंवृ॑णी॒महे॒वरु॑ण॒मित्रार्य॑मन् ।
येना॒निरंह॑सोयू॒यंपा॒थने॒थाच॒मर्त्य॒मति॒द्विषः॑ ॥ २ ॥

तत् । हि । व॒यम् । वृ॒णी॒महे॑ । वरु॑ण । मित्र॑ ।
अर्य॑मन् । येन॑ । निः । अंह॑सः । यू॒यम् । पा॒थ ।
ने॒थ । च॒ । मर्त्य॑म् । अति॑ । द्विषः॑ ॥ २ ॥

हिरवधारणे तद्धि तदेव रक्षणं वयं वृणीमहे प्रार्थयामहे सति शिष्टेपि विकरणस्य स्वरोलसार्वधातुकस्वरं नबाधतइति वचनात्तिङएव स्वरः शिष्यते हिचेति निघातप्रतिषेधः हेवरुण हेमित्र हेअर्यमन् येन रक्षणेन मर्त्यं स्तोतारं अंहसः पापात् यूयं निःपाथ निःशेषेण रक्षथ पारक्षणे आदादिकः यद्वृत्तान्नित्यमिति निघातप्रतिषेधः येनच रक्षणेन मर्त्यं मनुष्यं स्तो-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तारं द्विषोतिनेथअतीत्यनयथ अभीष्टं प्रापयथ तद्वृणीमहइत्यन्वयः नयतेश्छान्दसः शपोलुक् ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

तेनूनंनोयमूतयेवरुणोमित्रोअर्यमा ।
नयिष्ठाउनोनेषणिपर्षिष्ठाउनःपर्षण्यतिद्विषः ॥ ३ ॥

ते । नूनम् । नः । अयम् । ऊतये । वरुणः । मित्रः ।
अर्यमा । नयिष्ठाः । ऊँ इति । नः । नेषणि । पर्षिष्ठाः ।
ऊँ इति । नः । पर्षणि । अति । द्विषः ॥ ३ ॥

अयं वरुणोमित्रश्चार्यमाच देवानोस्माकं ऊतये रक्षणायं नूनमवश्यं भवन्तु नेषणि नेतव्ये विषये हेवरुणादयोयूयं नोस्मान्नयिष्ठाः नयत वचनव्यत्ययः यद्वा प्रत्येकाभिप्रायेण एकवचनं छान्दसोलुङ् उशब्दः समुच्चये पदपूरणोवा पर्षणि पारयितव्ये विषये नोस्मान्द्विषोतिपर्षिष्ठाः अतिपारयथ । नयिष्ठाः इतिवत्प्रक्रिया ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

यूयंविश्वंपरिपाथवरुणोमित्रोअर्यमा ।
युष्माकंशर्मणिप्रियेस्यामसुप्रणीतयोतिद्विषः ॥ ४ ॥

यूयम् । विश्वम् । परि । पाथ । वरुणः । मित्रः । अर्यमा ।
युष्माकम् । शर्मणि । प्रिये । स्याम । सुऽप्रनीतयः । अति । द्विषः ॥ ४ ॥

हेदेवावरुणादयोयूयं विश्वंसर्वं जगत्परिपाथ परितोरक्षथ हेसुप्रणीतयः शोभनप्रणयना मित्रादयः युष्माकं युष्मदीये युष्याभिर्दत्ते प्रिये अनुकूले वेद्येशर्मणि सुखे वयं स्याम भवेम द्विषः द्वेष्टॄंश्च अतिक्रामेम ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी–

आदित्यासोअतिस्रिधोवरुणोमित्रोअर्यमा ।
उग्रंमरुद्भीरुद्रंहुवेमेन्द्रमग्निंस्वस्तयेतिद्विषः ॥ ५ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

आदित्यासः । अति । स्रिधः । वरुणः । मित्रः । अर्यमा ।
उग्रम् । मरुत्ऽभिः । रुद्रम् । हुवेम । इन्द्रम् ।
अग्निम् । स्वस्तये । अति । द्विषः ॥ ५ ॥

आदित्यासः अदितेः पुत्रावरुणादयोदेवाः स्रिधः हिंसकान् शत्रून् अस्मानतिनयन्तु मरुद्भिः पुत्रैः सहितं उग्रमुद्गूर्णतेजसं रुद्रं इन्द्रमग्निंच स्वस्तये क्षेमाय हुवेम आह्वयेमहि ह्वयतेराशीर्लिङि बहुलं छन्दसीति संप्रसारणं लिङ्याशिष्यङ् आहूतास्ते अस्मान् द्विषः द्वेष्टॄनतिनयन्तु ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

नेतारऊषुणस्तिरोवरुणोमित्रोअर्यमा ।
अतिविश्वानिदुरिताराजानश्चर्षणीनामतिद्विषः ॥ ६ ॥

नेतारः । ऊँ इति । सु । नः । तिरः । वरुणः । मित्रः । अर्यमा । अति ।
विश्वानि । दुःऽइता । राजानः । चर्षणीनाम् । अति । द्विषः ॥ ६ ॥

नेतारः नयनकुशलाः नयतेः साधुकारिणि तृन् वरुणादयोदेवाः नोस्माकं पापानि सु सुष्ठु तिरः तिरोधानमदर्शनं नयन्तु उइति पूरणः चर्षणीनां मनुष्याणां राजानः स्वामिनोवरुणादयोदेवाः विश्वानि सर्वाणि दुरिता दुरितानि दुर्गमनानि पापफलरूपाणि अस्मानतिनयन्तु द्विषः द्वेष्टॄन् शत्रून् चातिनयन्तु । नामन्यतरस्यामिति चर्षणिशब्दात्परस्य नामउदात्तत्वं ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

शुनमस्मभ्यमूतयेवरुणोमित्रोअर्यमा ।
शर्मयच्छन्तुसप्रथआदित्यासोयदीमहेअतिद्विषः ॥ ७ ॥

शुनम् । अस्मभ्यम् । ऊतये । वरुणः । मित्रः । अर्यमा । शर्म ।
यच्छन्तु । सऽप्रथः । आदित्यासः । यत् । ईमहे । अति । द्विषः ॥७॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

वरुणादयोदेवा ऊतये रक्षायै शुनं सुखं अस्मभ्यं स्तोतृभ्यः प्रयच्छन्तु तथा आदित्यासः अदितेः पुत्राः ते सप्रथः सर्वतः पृथुविस्तीर्णं शर्म सुखंच यच्छन्तु अस्मभ्यं ददतु यच्छर्म वयमीमहे याचामहे । द्विषश्चातिनयन्तु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

यथां॒ह॒त्यद्वं॑सवोगौ॒र्यं॑चित्प॒दिषि॒ताम॑मुं॒चता॒यजत्राः ।
ए॒वोष्वं१स्मन्मुं॑चता॒व्यंहः॒प्रता॑र्यग्नेप्रत॒रंन॒आयुः॑ ॥८॥१३॥

यथां॑ । ह॒ । त्यत् । व॒स॒वः॒ । गौ॒र्य॑म् । चि॒त् । प॒दि । सि॒ताम् ।
अमुं॑चत । य॒ज॒त्राः॒ । ए॒वो इति॑ । सु । अ॒स्मत् । मु॒ञ्च॒त॒ । वि ।
अंहः॑ । प्र । ता॒रि॒ । अ॒ग्ने॒ । प्र॒ऽत॒रम् । न॒ः । आयुः॑ ॥ ८ ॥ १३ ॥

हेवसवोवासकाः हेयजत्राः यागार्हाः मित्रादयः देवाः अमिनक्षीत्यादिना यजेरत्रन्प्रत्ययः त्यत् तेप्रसिद्धायूयं सुपांसुलुगिति विभक्तेर्लुक् यथाखलु पदि पादे सितां बद्धां पद्दन्नित्यादिना पादशब्दस्य पदादेशः ऊडिदंपदादीत्यादिना सप्तम्याउदात्तत्वं षिञ्बंधने इत्यस्मान्निष्ठा ईदृशीं गौर्यं गौरीं गौरवर्णां सोमक्रयणीं गां षिद्गौरादिभ्यश्चेति ङीष् अमि पूर्वइत्यत्र वाछन्दसीत्यनुवर्तनात् पूर्वरूपस्य पूर्वसवर्णदीर्घस्य चाभावेयण् उदात्तस्वरितयोर्यणइति परस्यानुदात्तस्य स्वरितत्वं ईदृशीं गां अमुंचत यथाखलु यूयं विश्वावसोर्गन्धर्वान्मोचितवन्तः एवो एवमेव अस्मत् अस्मत्तः अंहः पापं सुष्ठुविमुंचत विश्लेषयत हेअग्नेनोस्माकं आयुर्जीवनं प्रतरं प्रतारि प्रकर्षेण त्वया प्रवर्धतां प्रपूर्वस्तिरतिर्वर्धनार्थः प्रशब्दात्तरपि अमुचछन्दसीति अमुप्रत्ययः ॥ ८ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

रात्रीत्यष्टर्चं पंचदशं सूक्तं सोभरिपुत्रस्य कुशिकस्यार्षं यद्वा भारद्वाजस्य सुता रात्र्याख्या अस्य सूक्तस्य ऋषिका गायत्रं रात्रिदेवताकं । तथाचानुक्रान्तं–रात्रीकुशिकः सौभरो-रात्रिर्वाभारद्वाजी रात्रिस्तवं गायत्रमिति । दुःस्वप्नदर्शने उपोषितेन कर्त्रा पायसेन होतव्यं तत्रैतत्सूक्तं करणत्वेन विनियुक्तं । तथाचारण्यकेश्रूयते–सयद्येतेषां किंचित्पश्येदुपोष्य पायसं स्थालीपाकं श्रपयित्वा रात्रीसूक्तेन प्रत्यृचं हुत्वेति ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तत्र प्रथमा—

रात्री॒व्य॑ख्यदाय॒ती पु॑रु॒त्रा दे॒व्य॑१क्षभिः ।
विश्वा॒ अधि॒ श्रियो॑ऽधित ॥ १ ॥ ऋ०१०।१२७

रात्री॑ । वि । अ॒ख्य॒त् । आ॒ऽय॒ती । पु॒रु॒ऽत्रा । दे॒वी ।
अ॒क्षऽभिः॑ । विश्वाः॑ । अधि॑ । श्रियः॑ । अ॒धि॒त॒ ॥ १ ॥

आयती आगच्छन्ती आङ्पूर्वादेतेः शतरि आदादित्वाच्छपोलुक् इणोयणिति यणादेशः उगितश्चेतिङीप् शतुरनुमइति नद्याउदात्तत्वं अक्षभिः अक्षिस्थानीयैः प्रकाशमानैर्नक्षत्रैः छन्दस्यपि दृश्यतइति अक्षिशब्दस्यानङादेशः यद्वा अक्षभिरंजकैः तेजोभिः पुरुत्रा बहुषु देशेषु देवी देवनशीला देवमनुष्यपुरुषपुरुमर्त्येभ्यइत्यादिनापुरुशब्दात्सप्तम्यर्थेत्राप्रत्ययः रात्री इयं रात्रिदेवतां व्यख्यत विचष्टे विशेषेण पश्यति रात्रेश्चाजसाविति ङीप् ख्यातेश्छान्दसेलुङि अस्यतिवक्तीत्यादिना च्लेरङादेशः अपिचैषा विश्वाः सर्वाः श्रियः शोभाः अध्यधित अधिधारयति। दधातेर्लुङि स्थाघ्वोरिच्चेतीत्वं सिचः कित्वं ह्रस्वादंगादिति सिचोलोपः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ओर्व॑प्रा॒ अम॑र्त्या नि॒वतो॑ दे॒व्यु॑१द्वतः॑ ।
ज्योति॑षा बाधते॒ तमः॑ ॥ २ ॥

आ । उ॒रु । अ॒प्राः॒ । अम॑र्त्या । नि॒ऽवतः॑ । दे॒वी ।
उ॒त्ऽवतः॑ । ज्योति॑षा । बा॒ध॒ते॒ । तमः॑ ॥ २ ॥

अमर्त्या मरणरहिता देवी देवनशीला रात्रिः उरु विस्तीर्णं अन्तरिक्षं आप्राः प्रथमतः तमसा आपूरयति प्रापूरणे आदादिकः लङि व्यत्ययेन मध्यमः तथानिवतः नीचीनान् लतागुल्मादीन् उद्वतः उत्थितान् वृक्षादींश्च स्वकीयेन तेजसा आवृणोति तदनन्तरं तत्तमोन्धकारं ज्योतिषा ग्रहनक्षत्रादिरूपेण तेजसा बाधते पीडयति ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ तृतीया—

निरुस्वसा॑रमस्कृतो॒षसं॑दे॒व्या॑य॒ती ।
अपेदु॑हासते॒तमः॑ ॥ ३ ॥

निः । ऊँ॒ इति॑ । स्वसा॑रम् । अ॒कृ॒त॒ । उ॒षस॑म् । दे॒वी ।
आ॒ऽय॒ती । अप॑ । इत् । ऊँ॒ इति॑ । हा॒स॒ते॒ । तमः॑ ॥ ३ ॥

आयती आगच्छन्ती देवी देवनशीलारात्रिः स्वसारं भगिनीं उषसं निरकृत निष्करोति प्रकाशेन संस्करोति निवर्तयतीत्यर्थः । तस्यामुषसि जातायां नैशं तमः अपेदुहासते अपैव गच्छति ओहाङ् गतौ लेट्यडागमः सिब्बहुलमिति सिप् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

सानो॑अ॒द्ययस्या॑व॒यंनि॒तेयाम॒न्नवि॑क्ष्महि ।
वृ॒क्षेनव॒स॒तिं॑वयः॑ ॥ ४ ॥

सा । नः॒ । अ॒द्य । यस्याः॑ । व॒यम् । नि । ते॒ । याम॑न् ।
अवि॑क्ष्महि । वृ॒क्षे । न । व॒स॒तिम् । वयः॑ ॥ ४ ॥

अद्यास्मिन्काले नोस्माकं सारात्रिदेवता प्रसीदतु यस्याः रात्रेः यामन् यामनि प्राप्तौ सत्यां वयं न्यविक्ष्महि निविशामहे सुखेन गृहे आस्महे । विशेर्लिङि नेर्विशइत्यात्मनेपदं छान्दसः शपोलुक् । तत्रदृष्टान्तः—वयः पक्षिणः वृक्षेन यथा वृक्षे नीडाश्रये वसतिं रात्रौ निवासं कुर्वन्ति तथानिवसाम इत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

निग्रामा॑सोअवि॒क्षत॒निप॒द्वन्तो॒निप॒क्षिणः॑ ।
निश्ये॒नास॑श्चिद॒र्थिनः॑ ॥ ५ ॥

नि । ग्रामा॑सः । अ॒वि॒क्ष॒त॒ । नि । प॒त्ऽवन्तः॑ । नि ।
प॒क्षिणः॑ । नि । श्ये॒नासः॑ । चि॒त् । अ॒र्थिनः॑ ॥ ५ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ग्रामासः ग्रामाः अत्र ग्रामशब्दोजनसमूहे वर्तते यथा ग्रामः आगतइति सर्वे जनान्यवि क्षत तस्यां रात्रावागतायां निविशन्ते शेरते निपूर्वाद्विशतेः छान्दसे लुङि पूर्ववदात्मनेपदं शलइ गुपधादनिटःक्सः क्सस्याचीति अकारलोपः तथा पद्वन्तः पादयुक्ताः गवाश्वादयश्च निविशन्ते तथा पक्षिणः पक्षोपेताश्च निविशन्ते अर्थिनः अर्तेरर्थोगमनं शीघ्रगमनयुक्ताः श्येनासश्चिव् श्येनाअपि तस्यां रात्र्यां निविशन्ते एषारात्रिः सर्वाणि भूतजातानि अहनि संचारेण श्रांतानि स्वयमागत्य सुखयतीत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

यावयांवृक्यं१वृकंयवयस्तेनमूर्म्ये ।
अथांनःसुतराभव ॥ ६ ॥

यवयं । वृक्यम् । वृकम् । यवयं । स्तेनम् । ऊर्म्ये ।
अथं । नः । सुऽतरां । भव ॥ ६ ॥

हेऊर्म्ये रात्रिनामैतत् रात्रे वृक्यं वृकस्य स्त्रियं वृकंचास्मान् हिंसन्तं यवय अस्मत्तः पृथ क्कुरु अस्मान्बाधितुं यथा नप्राप्नोति तथास्तेनं तस्करंच यवय अस्मत्तोवियोजय अथानन्तरं नोस्माकं सुतरा सुखेन तरणीया क्षेमकरी भव ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

उपमापेपिशत्तमःकृष्णंव्यक्तमस्थित ।
उषऋणेवयातय ॥ ७ ॥

उपं । मा । पेपिशत् । तमः । कृष्णम् । विऽअंक्तम् ।
अस्थित् । उषः । ऋणाऽइंव । यातय ॥ ७ ॥

पेपिशत् भृशं पिंशत् सर्ववस्तुष्वाश्लिष्टं तमोन्धकारं कृष्णं कृष्णवर्णं व्यक्तं विशेषेण स्वभासा सर्वस्यांजकं स्पष्टरूपंवा ईदृशं नैशंतमः मामुपास्थित उपागच्छत् संगतकरणे आत्मनेपदं । हेउषः उषोदेवते त्वं ऋणेव ऋणानीव तत्तमोयातय अपगमय स्तोतॄणामृणानि यथा धनप्रदानेनापकरोषि तथातमोप्यपसारयेत्यर्थः ॥ ७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथाष्टमी–

उप॑ते॒गाइ॒वाक॑रंवृ॒णी॒ष्वदु॑हितर्दि॒वः ।
रात्रि॒स्तोमं॒नजि॒ग्युषे॑ ॥ ८ ॥ १४ ॥

उप॑ । ते॒ । गाः॒ऽइ॑व । आ । अ॒क॒र॒म् । वृ॒णी॒ष्व । दु॒हि॒तः॒ । दि॒वः॒ ।
रात्रि॑ । स्तोम॑म् । न । जि॒ग्यु॒षे॑ ॥ ८ ॥ १४ ॥

हेरात्रि रात्रिदेवते ते त्वां गाइव पयसोदोग्ध्रीर्धेनूरिव उपेत्य आकरं स्तुतिभिरभिमुखीं करोमि करोतेश्छान्दसे लुङि कृमृदृरुहिभ्यइति च्लेरङादेशः दिवोदुहितः द्योतमानस्य सूर्यस्य पुत्रि यद्वा दिवसस्य तनये परमपिच्छन्दसीति परस्य षष्ठ्यंतस्य पूर्वामंत्रितांगवद्भावात् पदद्वयसमुदायस्याष्टमिकं सर्वानुदात्तत्वं त्वत्प्रसादाज्जिग्युषे शत्रून् जिग्युषोमम स्तोमंन स्तोत्रमिव हविरपि वृणीष्व त्वं भजस्व जयतेर्लिटः क्वसुः सन्लिटोर्जेरित्यभ्यासादुत्तरस्य जकारस्य कुत्वं षष्ठ्यर्थे चतुर्थी वक्तव्येति चतुर्थी वसोः संप्रसारणमिति संप्रसारणं ॥ ८ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

ममाग्नइति नवर्चं षोडशं सूक्तं आंगिरसस्य विहव्यस्यार्षं वैश्वदेवं अंत्या जगती शिष्टास्त्रिष्टुभः । अनुक्रम्यतेहि–ममाग्नेनवविहव्योवैश्वदेवं जगत्यन्तमिति । संसवे निमित्तभूते वैश्वदेवसूक्तस्य पुरस्तादेतच्छंस्यं । सूत्रितंच–ममाग्नेवर्चइति वैश्वदेवसूक्तस्यापि वैतेष्वेवनिविदोदध्यादिति । समावर्तने अनेन सूक्तेन सिष्णासुना प्रत्यृचं समिदाधातव्या । सूत्रितंच–ममाग्नेवर्चइति प्रत्यृचं समिधोभ्यादध्यादिति । ममाग्नइतिनवर्चस्यास्य सूक्तस्य । आंगिरसोविहव्यऋषिः ॥ तत्र प्रथमा– विश्वेदेवादेवता ॥ अंत्या जगती छंदः ॥ शिष्टानां त्रिष्टुप्छंदः ॥

ममा॑ग्ने॒वर्चो॑विह॒वेष्व॑स्तु॒व॒यंत्वेन्धा॑नास्त॒न्वं॑पुषेम ।
मह्यं॑नमन्तांप्र॒दिश॒श्चत॑स्र॒स्त्वयाध्य॑क्षेण॒पृत॑नाजयेम ॥ १ ॥ विश्वेदेवोदेवता ॥

मम॑ । अ॒ग्ने॒ । वर्चः॑ । वि॒ऽह॒वेषु॑ । अ॒स्तु॒ । व॒यम् । त्वा॒ ।
इ॒न्धा॑नाः । त॒न्व॑म् । पु॒षे॒म॒ । मह्य॑म् । न॒म॒न्ता॒म् । प्र॒ऽदिशः॑ ।
चत॑स्रः । त्वया॑ । अधि॑ऽअक्षेण । पृत॑नाः । ज॒ये॒म॒ ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हेअग्ने विविधमाहूयन्ते येषु शूराइति विहवाः संग्रामाः यद्वा विविधं यागार्थं देवाआहूयन्त एष्विति विहवा यज्ञाः ह्वःसंप्रसारणंचन्यभ्युपविष्वित्यधिकरणे अप् संप्रसारणंच थाथादिनोत्तरपदान्तोदात्तत्वं संग्रामेषु यज्ञेषु वा वर्चः दीप्तिः त्वदनुग्रहात् ममास्तु भवतु वयंच त्वा-त्वां इंधानाः समिद्धिः दीपयन्तः तन्वं तव शरीरं पुषेम हविर्भिर्वर्धयेम इन्धेः शानचि श्नसोरल्लोपे उदात्तनिवृत्तिस्वरेण शानच् आद्युदात्तत्वे प्राप्ते विभाषावेण्विन्धानयोरित्युदात्तत्वं । तन्वं पुषेम पुषेर्लिङि लिङ्याशिष्यङ् । अपिच मह्यं मदर्थं ङयिचेत्यस्मदआद्युदात्तत्वं चतस्रः प्रदिशः प्रकृष्टादिशः तद्वासिनोजनाइत्यर्थः नमन्तां स्वतएव प्रह्वीभवन्तु नमतेः कर्मकर्तरि लोटि नदुहस्नुनमामिति यक्प्रतिषेधः त्वया अस्माभिर्हविर्भिः प्रवर्धितेनअध्यक्षेण ईश्वरेण सता पृतनाः शत्रुसेनाः जयेम अभिभवेम ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ममं॑दे॒वावि॑ह॒वेस॑न्तु॒सर्व॒इन्द्र॑वन्तोम॒रुतो॒विष्णु॑र॒ग्निः ।
ममा॒न्तरि॑क्षमु॒रुलो॑कमस्तु॒मह्यं॒वातः॑पवतां॒कामे॑अ॒स्मिन् ॥ २ ॥

मम॑ । दे॒वाः । वि॒ऽह॒वे । स॒न्तु॒ । सर्वे॑ । इन्द्र॑ऽवन्तः । म॒रुतः॑ ।
विष्णुः॑ । अ॒ग्निः । मम॑ । अ॒न्तरि॑क्षम् । उ॒रुऽलो॑कम् । अ॒स्तु॒ ।
मह्य॑म् । वातः॑ । प॒व॒ता॒म् । कामे॑ । अ॒स्मिन् ॥ २ ॥

सर्वे देवाविहवे संग्रामे यज्ञेवा मम सन्तु ममैव साधकाभवन्तु केपुनस्ते इन्द्रवन्तः इन्द्रेण युक्तामरुतः विष्णुरग्निश्च तथा अन्तरिक्षं मम उरुलोकं विस्तीर्णप्रकाशकमस्तु लोकृदर्शने भावेघञ् लोकआलोकः प्रकाशः उरुर्लोकोयस्येति बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं अपिचास्मिन्कामे कामयितव्ये फले निमित्तभूते सति वातः वायुः पवतां अनुगुणं प्रवातु पूङ्पवने भौवादिकः ऊडिदमित्यादिना इदमः सप्तम्याउदात्तत्वं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

मयि॑दे॒वाद्रवि॑ण॒माय॑जन्तां॒मय्या॒शीर॑स्तु॒मयि॑दे॒वहू॑तिः ।
दैव्या॒होता॑रोवनुषन्त॒पूर्वेऽरि॑ष्टास्यामत॒न्वा॒सुवीराः॑ ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

मयि । देवाः । द्रविणम् । आ । यजन्ताम् । मयि । आऽशीः ।
अस्तु । मयि । देवऽहूतिः । दैव्याः । होतारः । वनुषन्त । पूर्वे ।
अरिष्टाः । स्याम । तन्वा । सुऽवीराः ॥ ३ ॥

देवाः सर्वे द्रविणं धनं मयि स्तोतरि आयजन्तां गमयन्तु मह्यं ददत्वित्यर्थः तथा आशीराशंसनीयं यज्ञफलंच मय्येवास्तु देवहूतिः देवानामाह्वानं अस्मिन्निति देवहूतिर्यज्ञः सच मय्यस्तु अपिच देवानामिमेदैव्याः देवाद्यञञाविति यञ् तादृशाहोतारः साधुहोमनिष्पादकामदीयाऋत्विजः पूर्वे अन्यदीयेभ्यऋत्विग्भ्यः प्रथमभाविनः सन्तोवनुषन्त देवान्संभजन्तां वनतेश्छान्दसे लङि व्यत्ययोबहुलमिति त्रयोविकरणाः उप्रत्ययः सिप्शपौच अडभावश्छान्दसः । वयंच तन्वा शरीरेण अरिष्टाः अहिंसिताः सुवीराः सुपुत्राश्च स्याम भवेम वीरवीर्यौचेत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

मह्यंयजन्तुममयानिहव्याकूतिःसत्यामनसोमेअस्तु ।
एनोमानिगांकतमच्चनाहंविश्वेदेवासोअधिवोचतानः ॥ ४ ॥

मह्यम् । यजन्तु । मम । यानि । हव्या । आऽकूतिः ।
सत्या । मनसः । मे । अस्तु । एनः । मा । नि । गाम् । कतमत् ।
चन । अहम् । विश्वे । देवासः । अधि । वोचत । नः ॥ ४ ॥

मह्यं मदर्थं यजन्तु ऋत्विजोदेवान्हविर्भिर्यजन्तु यद्वा षष्ठ्यर्थे चतुर्थी मह्यं मदीयाऋत्विजइत्यर्थः । मम स्वभूतानि हव्यानि यानि हवींषि चरुपुरोडाशादीनि सन्ति तैर्हविर्भिरित्यर्थः तथा मेमनसआकूतिः संकल्पनं अभीष्टस्य प्रार्थनं सत्या यथार्थास्तु । अपिच अहं कतमच्चन किमपि एनः पापं मानिगां मानियतं निकृष्टतरंवा गच्छेयं पापं माकार्षं इत्यर्थः । एतेर्माङिलुङि इणोगालुङीतिगादेशः गातिस्थेति सिचोलुक् अपिच हेविश्वे सर्वे देवासोदेवाः यूयं नोस्माकं अधिवोचत विवादेषु पक्षपातेन ब्रूत वक्तेर्लोटि व्यत्येन आट् वचउमित्युमागमः ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ पंचमी—

देवीः षळुर्वीरुरु नः कृणोत विश्वे देवास इह वीरयध्वम् ।
मा हास्महि प्रजया मा तनूभिर्मा रधाम द्विषते सोम राजन् ॥ ५ ॥ १५ ॥

देवीः । षट् । उर्वीः । उरु । नः । कृणोत । विश्वे । देवासः ।
इह । वीरयध्वम् । मा । हास्महि । प्रऽजया । मा । तनूभिः ।
मा । रधाम । द्विषते । सोम । राजन् ॥ ५ ॥ १५ ॥

हेषट् उर्वीः षट्संख्याकाउर्व्यः एताश्चान्यत्राम्नायन्ते—षण्मोर्वीरंहसः पान्तु द्यौश्च पृथिवी-चाहश्च रात्रिश्चापश्चौषधयश्चेति । ईदृश्यो हेदेवीर्देव्यः जसि वाछन्दसीति पूर्णसवर्णदीर्घः नामंत्रिते समानाधिकरणे सामान्यवचनमित्यस्याविद्यमानत्वनिषेधेन षळुर्वीरित्यनयोरामंत्रितयोः पदा-त्परत्वादाष्टमिकमामंत्रितानुदात्तत्वं तायूयं उरुविस्तीर्णं धनं नोस्माकं कृणोत कुरुत कृविहिं-साकरणयोः धिन्विकृण्व्योरचेत्युप्रत्ययः तप्तनप्तनथनाश्चेति तस्य तबादेशः हेविश्वे सर्वे देवा-सोदेवा यूयं च इहास्मिन्धने प्राप्तव्ये विषये वीरयध्वं विक्रामयत तथा वयं तद्धनं लभेमहि तथा वीर्यवन्तोयूयं प्रयच्छध्वमित्यर्थः । वीर विक्रान्तौ अपिच प्रजया पुत्रादिरूपया माहा-स्महि वयं मापरित्यजेमहि माच तनूभिः शरीरैः त्यजेमहि । अस्मान् कदाचिदपि पुत्रादयः शरीराणिच मापरित्याक्षुरित्यर्थः । ओहाक् त्यागे अस्मात्कर्मणि लुङि चिण्वद्भावाभावे रू-पमेतत् तथा हेराजन् राजमान यद्वास्माकं स्वामिन् हेसोम द्विषते अप्रीतिं कुर्वते द्विषे द्विषेः शतरि आदादित्वाच्छपोलुक् शतरनुमइति विभक्तेरुदात्तत्वं षष्ठ्यर्थे चतुर्थी वक्तव्येति चतुर्थी द्विषतः शत्रोर्मारधाम मावशं प्राप्नुयाम तथात्वं कुर्वित्यर्थः । रध्यतिर्वशगमनइति यास्कः । यद्वा द्विषते शत्रवे तदर्थं मारधाम परिपक्वाहननार्हामाभूम रधहिंसासंराध्योः संराद्धिः पाकइति त-द्वृत्तिः माङिलुङि पुषादित्वात् च्लेरङादेशः ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे पञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथ षष्ठी—

अग्ने मन्युं प्रतिनुदन्परेषामदब्धो गोपाः परि पाहि नस्त्वम् ।
प्रत्यञ्चो यन्तु निगुतः पुनस्ते३मैषां चित्तं प्रबुधां विनेशत् ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अग्ने । मन्युम् । प्रतिऽनुदन् । परेषाम् । अदब्धः । गोपाः ।
परि । पाहि । नः । त्वम् । प्रत्यञ्चः । यन्तु । निऽगुतः । पुनरिति ।
ते । अमा । एषाम् । चित्तम् । प्रऽबुधाम् । वि । नेशत् ॥ ६ ॥

हेअग्ने परेषां शत्रूणां मन्युं क्रोधं प्रतिनुदन् प्रतिमुखं प्रेरयन् तिरस्कुर्वन् अदब्धः केनाप्यहिंसितः गोपाः गोपायिता गुपूरक्षणे इत्यस्मादायप्रत्ययान्तात्क्विपि वेरपृक्तलोपात्पूर्वं वलिलोपे रूपमेतत् ईदृशस्त्वं नोस्मान् परिपाहि परितः सर्वतोरक्ष । ते शत्रवः प्रत्यञ्चः प्रत्यञ्चन्तः प्रतिनिवर्तमानाः निगुतः गुङ् अव्यक्ते शब्दे अस्मात्क्विपि तुक् भयेन गद्गदरूपमव्यक्तं शब्दं नितरां कुर्वन्तः पुनर्यन्तु स्वकीयं स्थानं पुनर्गच्छन्तु । अपिच प्रबुधां प्रबुध्यमानानां एतेषां शत्रूणां चित्तं ज्ञानसाधनं मनः अमासह युगपदेव विनेशत् विनश्यतु प्रत्येकाभिप्रायेणैकवचनं णशअदर्शने अस्माच्छान्दसोलुङ् पुषादित्वात् च्लेरङादेशः नशिमन्योरलिट्येत्वं वक्तव्यमित्यकारस्यैत्वं ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

धाताधातॄणांभुवनस्ययस्पतिर्देवंत्रातारमभिमातिषाहम् ।
इमंयज्ञमश्विनोभाबृहस्पतिर्देवाःपान्तुयजमानंन्यर्थात् ॥ ७ ॥

धाता । धातॄणाम् । भुवनस्य । यः । पतिः । देवम् । त्रातारम् ।
अभिमातिऽसहम् । इमम् । यज्ञम् । अश्विना । उभा ।
बृहस्पतिः । देवाः । पान्तु । यजमानम् । निऽअर्थात् ॥ ७ ॥

धातॄणां स्रष्टॄणामपि धाता स्रष्टा भुवनस्य कृत्स्नस्य भूतजातस्येन्द्रः सवितावा पतिः पालयितातं देवनशीलं त्रातारं सर्वेभ्योभयेभ्यः पालयितारं अभिमातिषाहं अभिमातीनां शत्रूणां षोढारं अभिभवितारं एवंगुणविशिष्टं इन्द्रं सवितारं वास्तौमीतिशेषः । षहअभिभवे छन्दसि सहइति विप्रत्ययः छान्दसं विभक्त्युदात्तत्वं उभा उभौ अश्विनौ बृहस्पतिश्च एतत्प्रमुखाः सर्वे देवा इमं यज्ञं अनुष्ठीयमानं यजमानं च न्यर्थात् निकृष्टादर्थात् पापात् यद्वा अर्थस्य प्रयोजनस्याभावोन्यर्थं तस्मात्पान्तु रक्षन्तु सफलं कुर्वन्त्वित्यर्थः नेरनिधानइत्युत्तरपदान्तोदात्तत्वं ॥ ७ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथाष्टमी–

उरुव्यचानोमहिषःशर्मयंसदस्मिन्हवेपुरुहूतःपुरुक्षुः ।
सनःप्रजायैहर्यश्वमृळयेन्द्रमानोरीरिषोमापरादाः ॥ ८ ॥

उरुऽव्यचाः । नः । महिषः शर्म । यंसत् । अस्मिन् । हवे ।
पुरुऽहूतः । पुरुऽक्षुः । सः । नः । प्रऽजायै । हरिऽअश्व । मृळय ।
इन्द्र । मा । नः । रिरिषः । मा । परा । दाः ॥ ८ ॥

उरुव्यचाः विस्तर्णव्यापनः महिषः महान्पूज्योवा पुरुहूतः बहुभिर्यजमानैराहूतः पुरुक्षुः बहुनिवासः क्षियतेर्मितद्र्वादिभ्यउपसंख्यानं इति डुप्रत्ययः यद्वा पुरुभिर्बहुभिः शब्द्यमानः स्तूयमानः पूर्ववत् डुप्रत्ययः औणादिके कर्मणि क्विपिवा अनित्यमागमशासनमिति तुगभावः ईदृशइन्द्रः अस्मिन्हवे यज्ञे हूयन्ते अस्मिन्हवींषीति हवोयज्ञः जुहोतेरधिकरणे अप् यद्वा अस्मिन् हवे त्वद्विषये आह्वाने भावेनुपसर्गस्येति ह्वयतेरप् संप्रसारणंच नोस्मभ्यं शर्म सुखं यंसत् यच्छतु ददात्वित्यर्थः यमेर्लेटचडागमः सिब्बहुलमिति सिप् हेहर्यश्व हरी अश्वौ यस्य तादृश हे इन्द्र सत्वं नोस्माकं प्रजायै द्वितीयार्थे चतुर्थी प्रजां पुत्रपौत्रादिकां मृळय सुखय नोस्मान् मारीरिषोमाहिंसीः माचपरादाः परादानं परित्यागः मापरित्याक्षीरित्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी–

येनःसपत्नाअपतेभवन्त्विन्द्राग्निभ्यामवबाधामहेतान् ।
वसवोरुद्राआदित्याउपरिस्पृशंमोग्रंचेत्तारमधिराजमक्रन् ॥ ९ ॥ १६ ॥

ये । नः । सऽपत्नाः । अप । ते । भवन्तु । इन्द्राग्निऽभ्याम् । अव ।
बाधामहे । तान् । वसवः । रुद्राः । आदित्याः । उपरिऽस्पृशम् ।
मा । उग्रम् । चेत्तारम् । अधिऽराजम् । अक्रन् ॥ ९ ॥ १६ ॥

नोस्माकं ये सपत्नाः शत्रवः ते अपभवन्तु अपगताभवन्तु स्वस्थानादपगताः प्रच्युताः भवन्तु तान् सपत्नान् इन्द्राग्निभ्यां हविर्भिः स्तुत्या च प्रसन्नाभ्यां अनुगृहीतावयं अवबाधामहे निकृष्टतरं विनाशयामः । अपिच वसवोरुद्राः आदित्याश्च मा मां उपरिस्पृशं उन्नतपदसंस्प्रष्टारं

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सर्वेभ्यः श्रेष्ठं अक्रन् कुर्वन्तु तथाउग्रमुद्गूर्णबलं चेत्तारं चेतितारं छान्दसइडभावः सर्वस्य ज्ञातारं अधिराजं सर्वेषामधीश्वरं च मां कुर्वन्तु करोतेश्छान्दसे लुङि मंत्रेघसेत्यादिना च्लेर्लुक् ॥ ९ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

॥ इतिदशमे मंडले दशमोनुवाकः ॥ १० ॥

एकादशेनुवाके त्रयोविंशतिसंख्याकानि सूक्तानि तत्रनासदासीति सप्तर्चं प्रथमं सूक्तं त्रैष्टुभं परमेष्ठीनाम प्रजापतिर्ऋषिः वियदादिभावानां सृष्टिस्थितिप्रलयादीनामत्र प्रतिपाद्यत्वात् तेषां कर्ता परमात्मा देवता । तथाचानुक्रान्तं—नासत्सप्तप्रजापतिः परमेष्ठी भाववृत्तं त्विति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

नासदासीन्नोसदासीत्तदानीं नासीद्रजोनोव्योमापरोयत् ।
किमावरीवः कुहकस्यशर्मन्नम्भः किमासीद्गहनंगभीरम् ॥ १ ॥

न । असत् । आसीत् । नो इति । सत् । आसीत् । तदानीम् ।
न । आसीत् । रजः । नो इति । विऽओम । परः । यत् ।
किम् । आ । अवरीवरिति । कुह । कस्य । शर्मन् । अम्भः ।
किम् । आसीत् । गहनम् । गभीरम् ॥ १ ॥

तपसस्तन्महिनाजायतैकमित्यादिना अग्रे सृष्टिः प्रतिपादयिष्यते अधुना ततः प्रागवस्था निरस्तसमस्तप्रपंचा या प्रलयावस्था सा निरूप्यते तदानीं प्रलयदशायां अवस्थितं यदस्य जगतोमूलकारणं तन्नासत् शशविषाणवन्निरुपाख्यं नासीत् नहि तादृशात् कारणादस्य सतोजगतउत्पत्तिः संभवति । तथा नोसत् नैव सत् आत्मवत् सत्त्वेन निर्वाच्यमासीत् यद्यपि सदसदात्मकं प्रत्येकं विलक्षणं भवति तथापि भावाभावयोः सहावस्थानमपिनसंभवति कुतस्तयोस्तादात्म्यमित्युभयविलक्षणनिर्वाच्यमेवासीदित्यर्थः । ननु नोसदिति पारमार्थिकसत्वस्य निषेधः तर्ह्यात्मनोप्यनिर्वाच्यत्वप्रसंगः अथोच्यते न आनीदवातमिति तस्य सत्त्वमग्रेवक्ष्यते

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

परिशेषान्मायायाएवात्र सत्वं निषिध्यते इति एवमपि तदानीमिति विशेषणानर्थक्यंव्यवहारदशायामपि तस्याः पारमार्थिकसत्त्वाभावात्। अथ व्यावहारिकसत्वस्य तदापिव्यावहारिकसत्ता पृथिव्यादीनां भावानां तदापि विद्यमानत्वात् कथं नोसदितिनिषेधः।तत्राह—नासीद्रजइत्यादि लोकारजांस्युच्यन्तइतियास्कः। अत्रच सामान्यापेक्षया एकवचनं व्योम्नोवक्ष्यमाणत्वात् तस्याधस्तनाः पातालादयः पृथिव्यंतानासन् इत्यर्थः तथा व्योमान्तरिक्षं तदपि नो नैवासीत् परइति सकारान्तं परस्तादित्यर्थे वर्तते परशब्दाच्छान्दसस्तासेरर्थे असिप्रत्ययः परः व्योम्नः परस्तादुपरि देशे द्युलोकप्रभृतिसत्यलोकान्तं यदस्ति तदपि नासीदित्यर्थः अनेन चतुर्दशभुवनगर्भं ब्रह्मांडरूपेण निषिद्धं भवति। अथ तदावरकत्वेन पुराणेषु प्रसिद्धानि यानि वियदादिभूतानि तेषामवस्थानप्रदेशं तदावरणनिमित्तं चाक्षेपमुखेन क्रमेण निषेधयति—किमावरीवरिति। किमावरणीयं तत्वं आवरकभूतजातं आवरीवः अत्यन्तमावृणुयात् आवार्याभावात्तदावरकमपि नासीदित्यर्थः वृणोतेर्यङ्लुगन्ताच्छान्दसे लङि तिपि रूपमेतत्। यद्वा किमिति प्रथमैव किंतत्वमावरकमावृणुयात् आवार्याभावात् आव्रियमाणवत्तदपि स्वरूपेण नासीदित्यर्थः। आवृण्वत् तत्तत्वं कुह कुत्र देशे अवस्थायावृणोति आधारभूतस्तादृशोदेशोपि नासीदित्यर्थः। किंशब्दात्सप्तम्यर्थे हप्रत्ययः कुतिहोरिति प्रकृतेः कु आदेशः कस्यशर्मन् कस्य वा भोक्तुः जीवस्य शर्मणि सुखे सुखदुःखसाक्षात्कारलक्षणेवा निमित्तभूते सति तदावरकं तत्वमावृणुयात् जीवानामुपभोगार्थाहिसृष्टिः तस्यां हि सत्यां ब्रह्मांडस्य भूतैरावरणं प्रलयदशायां च भोक्तारोजीवाः उपाधिविलयात् प्रविलीनाइति कस्यकश्चिदपि भोक्तान संभवति इत्यावरणस्य निमित्तत्वाभावादपि तन्न घटतइत्यर्थः। एतेन भोग्यप्रपञ्चवत् भोक्तृप्रपंचोपि तदानीं नासीदित्युक्तं भवति। किंशब्दादुत्तरस्य ङसः सावेकाचइति प्राप्तस्योदात्तत्वस्य नगोश्वन्त्सावर्णेति प्रतिषेधः। सुपांसुलुगितिशर्मणः सप्तम्यालुक्। यद्यपि सावरणस्य ब्रह्मांडस्य निषेधेन तदन्तर्गतं अप्सत्वमपि निराकृतं तथाप्यापोवाइदमग्रे सलिलमासीत् इत्यादिश्रुत्या कश्चिदपांसद्भावमाशंकेत तं प्रत्याचष्टे अंभःकिमासीदिति। गहनं दुःप्रवेशं गभीरं दुरवस्थानं अत्यगाधं ईदृशमंभः किमासीत्तदपि नैवासीदित्यर्थः। श्रुतिस्त्ववान्तरप्रलयविषया ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

नमृत्युरासीदमृतंननतर्हिनरात्र्याअह्नआसीत्प्रकेतः।
आनीदवातंस्वधयातदेकंतस्माद्धान्यन्नपरःकिंचनास ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF .

न । मृत्युः । आसीत् । अमृतम् । न । तर्हि । न । रात्र्याः ।
अह्नः । आसीत् । प्रऽकेतः । आनीत् । अवातम् । स्वधया । तत् ।
एकम् । तस्मात् । ह । अन्यत् । न । परः । किम् । चन । आस ॥ २॥

ननूक्तस्य प्रतिसंहारस्य संहर्त्रपेक्षत्वात् सएव संहर्ता मृत्युर्विद्यतइत्यतआह—नमृत्युरासीदिति । ननु यदि सनासीत् तर्हि तदभावकृतं अमृतं अमरणं प्राणिनामवस्थानं तदानामपि स्यात् तत्राह अमृतं न तर्हीति ।तर्हि तस्मिन् प्रतिहारसमये । अयं भावः—सर्वेषां प्राणिनां परिपक्कं भोगहेतुभूतं सर्वं कर्म यदोपभुक्तमासीत् तदा भोगाभावात् निष्प्रयोजनमिदं जगत् इति परमेश्वरस्य मनसि संजिहीर्षा जायते तयैव समृत्युः सर्वं जगत्संहरतइति । किमनेन मृत्युना संहर्त्रा तदभावकृतं वा कथममरणं स्यादिति । एतदेवाभिप्रेत्य कठैराम्नायते—यस्यब्रह्मचक्षत्रंचोभेभवत ओदनंमृत्युर्यस्योपसेचनंकइत्थावेदयत्रसइति । नन्वेतस्य सर्वस्याधिकरणभूतः कालोविद्यतइत्यतआह नरात्र्याइति रात्र्याअह्नश्च प्रकेतः प्रज्ञानं नासीत् तद्धेतुभूतयोः सूर्याचन्द्रमसोरभावात् एतेनाहोरात्रनिषेधेन तदात्मकोमासर्तुसंवत्सरप्रभृतिकः सर्वः कालः प्रत्याख्यातः । कथं तर्हि नोसदासीत्तदानोमिति कालवाची प्रत्ययः उपचारादिति ब्रूमः यथेदानीन्तननिषेधस्य कालोवच्छेदकः तथा मायापि तदवच्छेदहेतुरिति अवच्छेदकत्वसाम्येन अकालेपि कालवाची प्रत्ययः । यदवादिष्म ब्रह्मणः परमार्थसत्वमग्रे वक्ष्यतइति तदिदानीं दर्शयत्यानीदिति । तत्सकलवेदान्तप्रसिद्धं ब्रह्मतत्वमानीत् प्राणितवत् नन्वेवं प्राणनकर्तुः जीवभावापन्नस्यैव ब्रह्मणः सत्त्वं स्यान्न विवक्षितस्य निरुपाधिकस्य ब्रह्मणः अप्राणोह्यमनाःशुद्धइति तस्य प्राणसंबन्धाभावात् । तत्राह अवातमिति अयमाशयः आनीदित्यत्र धात्वर्थः क्रिया तत्कर्ता तस्य च भूतकालसंबन्धइति त्रयोर्थाः प्रतीयन्ते तत्र समुदायोन विधीयते यथाग्नयेष्टाकपालइति । येन ब्रह्मणः सत्त्वं न स्यात् । किंतर्हि अनेन कर्तृत्वमनूद्य भूतकालसत्तालक्षणोगुणोविधीयते दध्नाजुहोतीति वाक्यान्तरविहिताग्निहोत्रानुवादेन तत्र गुणविधानं तत्राप्यनेनकर्तृत्वविशिष्टस्य न पूर्वकालसत्ताविधोयते तन्निषेधानुपपत्तिप्रसंगात् अतोनेनकर्तृत्वेनेदानींतनेनोपलक्षितं यन्निरुपाधिकं परं ब्रह्म तस्यैव भूतकालसत्ताविधीयतइति न कश्चिद्दोषइति । नन्वीदृशस्य ब्रह्मणः मायया सह संबन्धासंभवात् संख्याभिमता स्वतंत्रा सद्रूपा सत्वरजस्तमोगुणात्मिका मूलप्रकृतिरेवाभिमतेति किंनोसदिति निषेधः तत्राह—स्वधयेति । स्वस्मिन् धीयते ध्रियते आश्रित्यवर्ततइति स्वधा माया तया तद्ब्रह्म एक

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अविभागापन्नमासीत् सहयुक्तेप्रधानइति तृतीया सहशब्दयोगाभावेपि सहार्थयोगे भवति वृद्धोयूनेति निपातनात् लिंगात् अत्र प्रकृतिप्रत्ययाभ्यां तस्याः स्वातंत्र्यं निवार्यते यद्यप्यसंगस्य ब्रह्मणः तया सह संबन्धोन संभवति तथापि तस्मिन्नविद्यया तत्स्वरूपमिव संबन्धोप्यध्यस्यते यथा शुक्तिकायां रजतस्य एतेन सद्रूपत्वमपितस्याः प्रत्याख्यातं । ननु यदि मायाब्रह्मणा सहाविभागापन्ना तर्हि तस्याअनिर्वाच्यत्वाद्ब्रह्मणोपि तत्प्रसंगइति कथं तस्य सत्वमुक्तमानीदवातमिति ब्रह्मणो वासत्त्वात्तस्या अपि सत्त्वप्रसंगइति कथं नोसदासीति सत्वप्रतिषेधः । मैवं अनुभवदृष्ट्या ऐक्यावभासेपि युक्त्या विविच्य मायांशस्यानिर्वाच्यत्वं ब्रह्मणः सत्वंच प्रतिपादितं ननु दृग्दृश्याविति द्वावेव पदार्थौ आनीदवातंस्वधयेति तौचेदंगीक्रियेते तत्किमपरमवशिष्यते यन्नासीद्रजइत्यादिना प्रतिषिध्येत तत्राह तस्मादिति तस्माद्ध तस्मात्खलु पूर्वोक्तान्मायासहिताद्ब्रह्मणः अन्यत्किंचन किमपि वस्तु भूतभौतिकात्मकं जगन्नास न बभूव छन्दस्युभयथेति लिटः सार्वधातुकत्वादस्तेर्भूभावाभावः ननु तदानीमन्यस्य सत्वनिषेधोन शंक्यः असत्त्वेचाप्रसक्तत्वान्न निषेधोपयोगइत्यतआह परइति परः परस्तात्सृष्टेः ऊर्ध्वं वर्तमानं इदं जगत् तदानीं न बभूवेत्यर्थः अन्यथा उक्तरीत्या क्वचिदपि निषेधोन स्यादिति भावः ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

तमं आसी॒त्तम॑सा गू॒ळ्हमग्रे॑ऽप्रके॒तं स॑लि॒लं सर्व॑मा इ॒दम् ।
तु॒च्छ्येना॒भ्वपि॑हितं॒ यदासी॒त्तप॑स॒स्तन्म॑हि॒नाजा॑य॒तैक॑म् ॥ ३ ॥

तम॑ः । आ॒सी॒त् । तम॑सा । गू॒ळ्हम् । अग्रे॑ । अ॒प्र॒ऽके॒तम् । स॒लि॒लम् । सर्व॑म् । आ॒ः । इ॒दम् । तु॒च्छ्येन॑ । आ॒भु । अपि॑ऽहितम् । यत् । आसी॑त् । तप॑सः । तत् । म॒हि॒ना । अ॒जा॒य॒त॒ । एक॑म् ॥ ३ ॥

ननूक्तप्रकारेण यदि पूर्वमिदं जगन्नासीत् कथं तर्हि तस्य जन्म जायमानस्य जनिक्रियायां कर्तृत्वेन कारकत्वात् कारकं च कारणावान्तरविशेषइति कारकस्य सतोनियतपूर्वक्षणवर्तित्वस्यावश्यंभावात् अथैतद्दोषपरिजिहीर्षया जनिक्रियायाः प्रागपितद्विघतइत्युच्यते कथं तस्य जन्म अतआह-तमसागूळ्हमग्रइति । अग्रे सृष्टेः प्राक् प्रलयदशायां भूतभौतिकं सर्वं जग

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

त् तमसा गूढं यथा नैशं तमः सर्वपदार्थजातमावृणोति तद्वत् आत्मतत्वस्यावरकत्वान्मायापरसंज्ञं भावरूपाज्ञानमत्र तमइत्युच्यते तेन तमसा निगूढं संवृतं कारणभूतेन तेनाच्छादितं भवति आच्छादकात्तस्मात् तमसोनामरूपाभ्यां यदाविर्भवनं तदेवतस्यजन्मेत्युच्यते एतेन कारणावस्थायामसदेवकार्यमुत्पद्यतइत्यसद्वादिनोसत्कार्यवादिनो येमन्यन्ते ते प्रत्याख्याताः । ननु कारणे तमसितज्जगदात्मकं कार्यं विद्यते चेत्कथं नासीद्रजइत्यादि निषेधः । तत्राह—तमआसीदिति तमोभावरूपाज्ञानं मूलकारणं तद्रूपता तदात्मना यतः सर्वं जगत् प्राक् तम आसीत् अतोनिषिध्यतइत्यर्थः नन्वावरकत्वादावरकं तमः कर्तृ आवार्यत्वात् जगत्कर्म कथं तयोः कर्मकर्त्रोस्तादात्म्यं तत्राह अप्रकेतमिति । अप्रकेतं अप्रज्ञायमानं । अयमर्थः यद्यपि जगतः तमसश्च कर्मकर्तृभावोयौक्तिकोविद्यते तथापि व्यवहारदशायामिव तस्यां दशायां नामरूपाभ्यां विस्पष्टं न ज्ञायतइति तादात्म्यवर्णनं । अतएव मनुना स्मर्यते—आसीदिदंतमोभूतमप्रज्ञातमलक्षणं । अप्रतर्क्यमनिर्देश्यंप्रसुप्तमिवसर्वतइति । कुतोवा नप्रज्ञायते तत्राह—सलिलं सलगतौ औणादिकः इलच् इदं दृश्यमानं सर्वं जगत्सलिलं कारणेन संगतं अविभागापन्नं आः आसीत् अस्तेर्लङि तिपि बहुलंछन्दसीति इडभावे हल्ङ्याब्भ्यइति तिलोपे तिप्यनस्तेरिति पर्युदासाद्दकाराभावः यद्वा सलिलमिति लुप्तोपमं सलिलमिव यथा क्षीरेणाविभागापन्नं नीरंदुर्विज्ञानंतथा तमसा अविभागापन्नं जगत् नशक्यविज्ञानमित्यर्थः । ननु विविधविचित्ररूपभूयसः प्रपंचस्य कथमतितुच्छेन तमसा क्षीरेण नीरस्येवाभिभवः तथा तमोपि क्षीरवद्बलवदित्येवोच्यते तर्हि दुर्बलस्य जगतः सर्गसमयेपि नोद्भवसंभवइत्यतआह तुच्छ्येनेति । आसमन्ताद्भवतीत्याभु तुच्छ्येन छान्दसोयकारोपजनः तुच्छेन तुच्छकल्पनेन सदसद्विलक्षणेन भावरूपाज्ञानेनापिहितं छादितमासीत् दधातेः कर्मणि निष्ठा दधातेर्हिः गतिरनन्तरइति गतेः प्रकृतिस्वरत्वं । एकं एकीभूतं कारणेन तमसा अविभागतां प्राप्तमपि तत्कार्यजातं तपसः स्रष्टव्यपर्यालोचनरूपस्यमहिना माहात्म्येनाजायत उत्पन्नं । तपसः स्रष्टव्यपर्यालोचनरूपत्वंचान्यत्राम्नायते—यः सर्वज्ञः सर्वविद्यस्यज्ञानमयंतपइति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

कामस्तदग्रेसमवर्ततताधिमनसोरेतःप्रथमंयदासीत् ।
सतोबन्धुमसतिनिरविन्दन्हृदिप्रतीष्याकवयोमनीषा ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

कार्मः । तत् । अग्रे । सम् । अवर्तत । अधि । मनसः । रेतः ।
प्रथमम् । यत् । आसीत् । सतः । बन्धुम् । असति । निः ।
अविन्दन् । हृदि । प्रतिऽइष्यं । कवयः । मनीषा ॥ ४ ॥

ननूक्तरीत्या यदीश्वरस्य पर्यालोचनं जगतः पुनरुत्पत्तौ कारणं तदेव किंनिबन्धनमित्यतआह कामस्तदग्रइति । अग्रे अस्य विकारजातस्य सृष्टेः प्रागवस्थायां परमेश्वरस्य मनसि कामः समवर्तत सम्यगजायत सिसृक्षा जातेत्यर्थः । ईश्वस्य सिसृक्षावा किंहेतुकेत्यतआह मनसइति । मनसः अन्तःकरणस्थ संबन्धिवासनाशेषेण मायायां विलीनेन्तःकरणे समवेतं सामान्यापेक्षमेकवचनं सर्वप्राण्यन्तःकरणेषु समवेतमित्यर्थः एतेनात्मनोगुणाधारत्वं प्रत्याख्यातं । तादृशं रेतः भाविनः प्रपंचस्य बीजभूतं प्रथममतीतेकल्पे प्राणिभिः कृतं पुण्यात्मकं कर्म यत् यतः कारणात् सृष्टिसमये आसीत् अभवत् भूष्णु वर्धिष्णवजायत परिपक्वं सत् फलोन्मुखमासीदित्यर्थः तत् ततोहेतोः फलप्रदस्यसर्वसाक्षिणः कर्माध्यक्षस्यपरमेश्वरस्यमनसि सिसृक्षाजायतइत्यर्थः । तस्यां च जातायां स्रष्टव्यं पर्यालोच्य ततः सर्वं जगत्सृजति । तथाचाम्नायते—सोकामयत बहुःस्यांप्रजायेयेति सतपोतप्यत सतपस्तप्त्वा इद२ंसर्वमसृजत यदिदंकिंचेति । श्रुतिरात्मनाइत्थमवगमितेर्थे विद्वदनुभवमप्यनुग्राहकत्वेनप्रमाणयति सतइति । ततः सत्वेनेदानीमनुभूयमानस्य सर्वस्य जगतोबन्धुं बन्धकं हेतुभूतं कल्पान्तरे प्राण्यनुष्ठितं कर्मसमूहं कवयः क्रान्तदर्शनाः अतीतानागतवर्तमानाभिज्ञायोगिनः हृदि हृदये निरुद्ध्या मनीषा मनीषयाबुद्ध्या सुपांसुलुगिति तृतीयायालुक् प्रतीष्य विचार्य अन्येषामपीति सांहितिकोदीर्घः असति सद्विलक्षणे अव्याकृते कारणे निरविन्दन् निःकृष्यालभन्त विविच्याजानन्नित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

तिरश्चीनोविततोरश्मिरेषामधःस्विदासी३दुपरिस्विदासी३त् ।
रेतोधाआसन्महिमानआसन्त्स्वधाअवस्तात्प्रयतिःपरस्तात् ॥५॥

तिरश्चीनः । विऽततः । रश्मिः । एषाम् । अधः । स्वित् । आसी३त् ।
उपरि । स्वित् । आसी३त् । रेतःऽधाः । आसन् । महिमानः ।
आसन् । स्वधा । अवस्तात् । प्रऽयतिः । परस्तात् ॥ ५ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

एवमविद्याकामकर्माणि सृष्टेर्हेतुत्वेनोक्तानि अधुना तेषां स्वकार्यजनने शैघ्र्यं प्रतिपाद्यते येयं नासदासीदित्यविद्या प्रतिपादिता यश्च कामस्तदग्रइति कामः मनसोरेतःप्रथमंयदासीत् इति यत्कर्म एषामविद्याकामकर्मणां वियदादिभूतजातानि सृजतां रश्मिः रश्मिसदृशः यथा सूर्यरश्मिरुदयानन्तरं निमेषमात्रेण युगपत्सर्वं जगद्व्याप्नोति तथा शीघ्रं सर्वत्र व्याप्नुवन् यःकार्यवर्गोविततोविस्तृतआसीत् स्विदासीदिति वक्ष्यमाणमत्रापि संबध्यते विचार्यमाणानामिति प्लुतः तत्रोदात्तइत्यनुवृत्तेः सचोदात्तः स्विदिति वितर्के सकार्यवर्गः प्रथमतः किं तिरश्चीनः तिर्यगवस्थितोमध्ये स्थितआसीत् किंवा अधः अधस्तादासीत् आहोस्वित् उपरि उपरिष्टात्किमासीत्।उपरिस्विदासीदितिच इत्यनुदात्तःप्लुतः।आत्मनआकाशःसंभूतः आकाशाद्वायुःवायोरग्निरित्यादिकया पञ्चमीश्रुत्या ततउद्गातारं ततोहोतारमितिवत् क्रमप्रतिपत्तौ सत्यामपि विद्युत्प्रकाशवत् सर्गस्य शीघ्रव्यापनेन तस्य क्रमस्य दुर्लक्षणत्वात् एतेषु त्रिषु स्थानेषु प्राथम्यं कुत्रेति विचार्यते एवं नाम शीघ्रं सर्वतोदिक्षु सर्गोनिष्पन्नइत्यर्थः। एतदेव विभजते सृष्टेषु कार्येषु मध्ये केचिद्भावारेतोधाः रेतसोबीजभूतस्य कर्मणोविधातारः कर्तारः भोक्तारश्च जीवाआसन् अन्ये भावामहिमानः स्वार्थिकइमनिच् महान्तोवियदादयोभोग्याआसन् एवं मायासहितः परमेश्वरः सर्वं जगत् सृष्ट्वा स्वयं चानुप्रविश्य भोक्तृभोग्यादिरूपेण विभागं कृतवानित्यर्थः अयमेवार्थस्तैत्तिरीयके—तत्सृष्ट्वा तदेवानुप्राविशदित्यारभ्य प्रतिपाद्यते। तत्रच भोक्तृभोग्ययोर्मध्ये स्वधा अन्ननामैतत् भोग्यप्रपञ्चः अवस्तात् अवरः निकृष्टआसीत् प्रयतिः प्रयतिता भोक्ता परस्तात् परः उत्कृष्टआसीत् भोग्यप्रपंचं भोक्तृप्रपंचस्य शेषभूतं कृतवानित्यर्थः। विभाषापरावराभ्यामिति प्रथमार्थे अस्तातिः अस्तातिचेत्यवरशब्दस्य अवादेशः अवस्तादिति संहितायां ईषाअक्षादित्वात्प्रकृतिभावः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

कोअद्धावेदकइहप्रवोचत्कुतआजाताकुतइयंविसृष्टिः ।
अर्वाग्देवाअस्यविसर्जनेनाथाकोवेदयतआबभूव ॥ ६ ॥

कः । अद्धा । वेद । कः । इह । प्र । वोचत् । कुतः । आऽजाता । कुतः । इयम् । विऽसृष्टिः । अर्वाक् । देवाः । अस्य । विऽसर्जनेन । अथ । कः । वेद । यतः । आऽबभूव ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

एवं भोक्तृभोग्यरूपेण सृष्टिः संग्रहेण प्रतिपादिता एतावद्वाइदं अन्नंचैवान्नादश्च सोमएवान्नमग्निरन्नादइतिवत् अथेदानीं सा सृष्टिः दुर्विज्ञानेति न विस्तरेणाभिहितेत्याह कोअद्धेति। कः पुरुषः अद्धा पारमार्थ्येन वेदजानाति कोवा इहास्मिन्लोके प्रवोचत् प्रब्रूयात् इयं दृश्यमानाविसृष्टिः विविधा भूतभौतिकभोक्तृभोग्यादिरूपेण बहुप्रकारासृष्टिः कुतः कस्मादुपादानकारणात् कुतः कस्माच्च निमित्तकारणादाजाता समन्ताज्जाता प्रादुर्भूता एतदुभयं सम्यक् कोवेद कोवा विस्तरेण वक्तुंशक्नुयादित्यर्थः। ननुदेवाअजानन्तः सर्वज्ञास्ते ज्ञास्यंति वक्तुं च शक्नुवन्तीत्यतआह—अर्वागिति देवाश्चास्य जगतोविसर्जनेन वियदादिभूतोत्पत्त्यनन्तरं विविधं यद्भौतिकं सर्जनंसृष्टिः तेनअर्वाक् अर्वाचीनाः कृताः भूतसृष्टेः पश्चाज्जाताइत्यर्थः तथाविधास्ते कथं स्वोत्पत्तेः पूर्वकालीनां सृष्टिं जानीयुः अजानन्तोवा कथं प्रब्रूयुः उक्तं दुर्ज्ञानत्वं निगमयति-अथ एवं सति देवाअपि न जानन्ति किल तद्व्यतिरिक्तः कोनाम मनुष्यादिर्वेद तत् जगत्कारणं जानाति यतः कारणात्कृत्स्नं जगदाबभूव अजायत ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

इ॒यंविसृ॑ष्टि॒र्यत॑आब॒भूव॒यदि॑वाद॒धेयदि॑वा॒न।
योअ॒स्याध्य॑क्षःपर॒मेव्यो॑म॒न्त्सोअ॒ङ्गवे॑द॒यदि॑वा॒नवेद॑ ॥ ७ ॥ १७॥

इ॒यम्। वि॒ऽसृ॑ष्टिः। यतः॑। आ॒ऽब॒भूव॑। यदि॑। वा॒। द॒धे।
यदि॑। वा॒। न। यः। अ॒स्य॒। अधि॑ऽअक्षः। प॒र॒मे। वि॒ऽओ॑मन्।
सः। अ॒ङ्ग। वे॒द॒। यदि॑। वा॒। न। वेद॑॥ ७॥ १७॥

उक्तप्रकारेण यथाइदं जगत्सर्जनदुर्विज्ञानं एवं सृष्टं जगत् तद्धर्तृमपीत्याह इयमिति। यतः उपादानभूतात्परमात्मनः इयं विसृष्टिः विविधा गिरिनदीसमुद्रादिरूपेण विचित्रा सृष्टिः आबभूव आजाता सोपि किल यदिवा दधे धारयति यदिवा न धारयति एवं च कोनामान्योधर्तुं शक्नुयात् यदि धारयेत ईश्वरएव धारयेत् नान्यइत्यर्थः एतेन कार्यस्य धारयितृत्वप्रतिपादनेन ब्रह्मणउपादानकारणत्वमुक्तं भवति। तथाच पारमार्षसूत्रं—प्रकृतिश्चप्रतिज्ञादृष्टान्तानुपरोधादिति। यद्वा अनेनार्धर्चेन पूर्वोक्तं सृष्टिदुर्ज्ञानत्वमेव द्रढयतिकोवेदेत्यनुवर्तते इयं विविधा सृष्टिर्यत-आबभूव आसमन्तादजायतेति कोवेद न कोपि नास्त्येव जगतो जन्म कदाचिदनीदृशं जगदिति बहवोभ्रान्ताः भवन्त्यपियतः जनिकर्तुः प्रकृतिरित्यपादानसंज्ञायां पंचम्यास्तसिल् यस्मात्परमात्म-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

नउपादानभूतादाबभूव तं परमात्मानं कोवेद न कोपि प्रकृतितः परमाणुभ्योवा जगज्जन्मेति हि बहवोभ्रान्ताः। तथा सएवोपादानभूतः परमात्मा स्वयमेव निमित्तभूतोपि सन् यदिवा दधेविदधे इदं जगत्ससर्ज यदिवा न ससर्ज। असंदिग्धे संदिग्धवचनमेतत् शास्त्राणि चेत्प्रमाणं स्युरिति यथा। सएव विदधे तं कोवेद अजानन्तोपि बहवोजडात्प्रधानादकर्तृकमेवेदं जगत्स्वयमजायतेति विपरीतं प्रतिपन्नाः विदधतो विधानमजानन्तोपि सएवोपादानभूतइत्यपि कोवेद न कोपि उपादानादन्यः तटस्थएवेश्वरोविदधइति हि बहवः प्रतिपन्नाः देवाअपि यं न जानन्ति तदर्वाचीनानां एषां तत्परिज्ञाने कैव कथेत्यर्थः। यद्येवं जगत्सृष्टिरत्यन्तदुरवबोधना तर्हि सा प्रमाणपद्धतिमध्यास्तइत्याशंक्य तत्सद्भावे ईश्वरः वेदं प्रमाणयति योअस्येति अस्य भूतभौतिकात्मकस्य जगतोयोध्यक्षईश्वरः परमे उत्कृष्टे सत्यभूते व्योमन् व्योमनि आकाशे आकाशवन्निर्मले स्वप्रकाशे यद्वा अवतेस्तर्पणार्थादन्येभ्योपिदृश्यन्तइति मनिन् नेड्वशिकृतीतीट्प्रतिषेधः ज्वरत्वरेत्यादिना वकारोपधयोरूठ् सप्तम्यालुक् नङिसंबुध्योरिति नलोपप्रतिषेधः व्योमनि विशेषेण तृप्तेनिरतिशयानन्दस्वरूपइत्यर्थः। यद्वा अवतिर्गत्यर्थः। व्योमनि विशेषेण गन्तव्ये देशकालवस्तुभिरपरिच्छिन्नइत्यर्थः। अथवा अवतिर्ज्ञानार्थः व्योमनि विशेषेण ज्ञातरि विशिष्टज्ञानात्मनि ईदृशे स्वात्मनि प्रतिष्ठितः। श्रूयतेहि—सनत्कुमारनारदयोः संवादे—सभगवः कस्मिन् प्रतिष्ठितइति। स्वेमहिम्नीति। ईदृशोयः परमेश्वरः सोअंग अंगेति प्रसिद्धौ सोपि नाम वेद जानाति यदिवा न वेद न जानाति कोनामान्योजानीयात् सर्वज्ञईश्वरएव तां सृष्टिं जानीयात् नान्यइत्यर्थः॥ ७॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे सप्तदशोवर्गः॥ १७॥

योयज्ञइति सप्तर्चं द्वितीयंसूक्तं प्रजापतिपुत्रस्य यज्ञाख्यस्यार्षं आद्या जगती शिष्टास्त्रिष्टुभः अत्रापि यज्ञादीनां केषांचिद्भावानां सृष्टिः प्रतिपाद्यते अतः स्रष्टव्यत्वेन प्रधानभूतोयोर्थः सैव देवता तत्कर्ता प्रजापतिरेव देवता। तथाचानुक्रान्तं—योयज्ञोयज्ञः प्राजापत्यो- जगत्याद्येति। गतोविनियोगः। योयज्ञइतिसप्तर्चस्यास्य सूक्तस्य॥ प्रजापतिपुत्रोयज्ञऋषिः॥ भाववृत्तिर्देवता॥ आद्यायाः जगती छं०। त्रिष्टुभः। तत्र प्रथमा— त्रिष्टुप् छं० १५

योयज्ञोविश्वतस्तन्तुंभिस्ततएकंशतंदेवकर्मेभिरायतः।
इमेवंयन्तिपितरोयआंययुःप्रवयापंवयेत्यांसतेतते॥ १॥ भाववृत्तिर्देवता भाववृत्तयज्ञ इ०

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

यः । यज्ञः । विश्वतः । तन्तुऽभिः । ततः । एकंऽशतम् ।
देवऽकर्मेभिः । आऽयतः । इमे । वयन्ति । पितरः । ये ।
आऽययुः । प्र । वय । अप । वय । इति । आसते । तते ॥ १ ॥

तन्तुभिस्तनितृभिः विस्तारयितृभिः वियदादिभूतैर्यः सर्गात्मकोयज्ञः विश्वतः सर्वतस्ततोविस्तृतः तथा एकशतं एकं च शतं च एकशतं संख्येति पूर्वपदप्रकृति स्वरत्वं एकोत्तरशतमित्यर्थः ब्रह्मा येषु शतसंख्येष्वात्मीयसंवत्सरेषु जीवति तदभिप्रायेणात्रशतसंख्या जीवता तेन प्रजापतिना सार्धमेकशतमित्युच्यते यथा शतायुर्वैपुरुषः शतवीर्यआत्मैकशतइति अत्यन्तसंयोगे द्वितीया ब्रह्मणः शतसंवत्सरपर्यन्तं देवकर्मभिर्देवानुद्दिश्यभोक्तृभिः कृतैः कर्मभिरायतः दीर्घीभूतः तावत्कालावस्थायी एवमायामविस्तारवान् । पितरः पालकाः प्रजापतेः प्राणभूताः विश्वसृजोदेवाः वयन्ति निर्मिमते ये देवाः आययुः स्रष्टव्यं सर्वं जगत स्ववयनेन व्यापुः अपिच प्रवयापवयेति । प्रवाणं नाम प्रकृष्टस्य चेतनस्य भोक्तृप्रपंचस्य सर्जनं अपवानं नाम अप्रकृष्टस्यनिकृष्टस्याचेतनस्य भोग्यप्रपंचस्य सर्जनं वेञूतन्तुसन्ताने समुच्चयेन्यतरस्यामिति लोट् तस्यहिस्वावित्यनुवृत्तेर्हिरादेशः शबूगुणायादेशाः अतोर्हेरिति लुक् प्रवयापवयेति वयन्तः प्रवाणमपवानं च कुर्वन्तइत्यर्थः एवंभूताःसन्तः ते विश्वसृजः तते विस्तृते सत्यलोके आसते प्राणरूपेण प्रजापतिमुपासते यद्वा ज्योतिष्टोमादिर्यज्ञएवं रूपकत्वेन पटात्मना वर्ण्यते योयज्ञोज्योतिष्टोमादिः तन्तुभिः तन्तुस्थानीयैः अग्निष्टोमात्यग्निष्टोमादिसंस्थाभेदैः सप्तभिश्छन्दोभिर्वा विश्वतः सर्वतस्ततोविस्तृतः तथा एकशतं तृतीयार्थे प्रथमा एकाधिकेनाग्निचयनेनयुक्तैः देवकर्मभिः गवामयनप्रभृतिकैः विश्वसृजामयनान्तैः एकाहादिसत्रात्मकैर्वा आयतोदीर्घीभूतः एवमायतोविस्तारवान् यज्ञात्मकोयं पटः प्रजापतिना सृष्टः तं पटं पितरोस्माकं पितृभूताः इमे अंगिरसः वयन्ति तस्य पटस्य प्राचीनतन्तुस्थानीयानि स्तुतशस्त्राणि प्रवय त्वं कुरु अपवय तिरश्चीनतन्तुस्थानीयानि यजूंषि त्वं कुरु एवं परस्परं नियुंजानाआसते नियुंजन्ति । एवं विस्तृतस्य यज्ञस्य प्रजापतेः सकाशादुत्पत्तिरुत्तरया प्रतिपाद्यते ॥ १ ॥

सैषा द्वितीया—

पुमाँएनंतनुतउत्कृणत्तिपुमान्वितत्नेअधिनाकेअस्मिन् ।
इमेमयूखाउपसेदुरूसदःसामानिचक्रुस्तसराण्योतवे ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

पुमान् । एनम् । तनुते । उत् । कृणत्ति । पुमान् । वि । तत्ने ।
अधि । नाके । अस्मिन् । इमे । मयूखाः । उप । सेदुः । ऊँ इति ।
सदः । सामानि । चक्रुः । तसराणि । ओतवे ॥ २ ॥

पुमान् पुरुषः आदिपुरुषः प्रजापतिः एनं यज्ञं तनुते विस्तारयति सृष्टवानित्यर्थः। तथाच ब्राह्मणं—सप्रजापतिर्यज्ञमतनुत तमाहरत्तेनायजते[1]ति । प्रजापतिर्यज्ञमसृजत यज्ञंसृष्टमनुब्रह्मक्षत्रे असृज्येतामितिच[2] । सएवपुमान् सृष्टं तं यज्ञं उत्कृणत्ति उद्वेष्टयति कृती वेष्टने रौधादिकः सएव पुमान् प्रजापतिः अस्मिन् भूलोके नाके अकं दुःखं नास्त्यस्मिन्निति नाकः स्वर्गोलोकः नभ्राण्नपादित्यादिना नञः प्रकृतिभावः तत्रच वितत्ने इमं यज्ञं विस्तारयति अधिः सप्तम्यर्थानुवादी तनोतेर्लिटि तनिपत्योश्छन्दसीत्युपधालोपः तस्य स्थानिवद्भावात् द्विर्वचनं मयूखाः रश्मिभूताः तस्य प्रजापतेः प्राणात्मकाइमे विश्वसृजोदेवाः सदा सदनं देवयजनं स्थानं उपसेदुः विश्वसर्जनहेतुभूतं विश्वसृजामयनाख्यं यज्ञं कर्तुंउपसीदन्ति उपसद्य च सामानि रथन्तरादीन्योतवे वयनाय यज्ञाख्यं वस्त्रमोतुं तसराणि तिर्यक्सराणि तिरश्चीनसूत्राणि चक्रुः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

कासीत्प्रमाप्रतिमाकिंनिदानमाज्यंकिमासीत्परिधिःकआसीत् ।
छन्दःकिमासीत्प्रउगंकिमुक्थंयद्देवादेवमयजन्तविश्वे ॥ ३ ॥

का । आसीत् । प्रऽमा । प्रतिऽमा । किम् । निऽदानम् । आज्यम् ।
किम् । आसीत् । परिऽधिः । कः । आसीत् । छन्दः । किम् । आसीत् ।
प्रउगम् । किम् । उक्थम् । यत् । देवाः । देवम् । अयजन्त । विश्वे ॥३॥

विश्वसर्जनोपायत्वेन प्रजापतिना सृष्टे यज्ञे विश्वस्य स्रष्टारोविश्वसृजोदेवाः विश्वसर्जनाय तं यज्ञमन्वतिष्ठन् तस्मिन्समये जगतोनुत्पत्तेः जगदन्तःपातिनोयागोपकरणभूताः पदार्थाः कथमासन्नित्यनया प्रश्नः क्रियते यद्यदा विश्वे सर्वे साध्यादेवाः देवंप्रजापतिं अयजन्त

---

१ ऐ० ब्रा० ५. ३२। २ ऐ० ब्रा० ७. १९।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तदानीं तस्य यज्ञस्य प्रमा प्रमाणं इयत्ता का कथंभूतासीत् तथा प्रतिमा हविःप्रतियोगित्वेन मीयते निर्मीयते इति प्रतिमा देवता सा वा तस्य यज्ञस्य कासीत् तथा निदानमादिकारणं यागे अप्रवृत्तस्य प्रवर्तकं फलं किमासीत् तथा आज्यं घृतं एतदुपलक्षितं हविर्वा तस्य यज्ञस्य किमासीत् तथा परिधिः परितोधीयन्तइति त्रयः परिधयोबाहुमात्राः पलाशादिवृक्षजन्याः परिपूर्वाद्दधातेः उपसर्गेघोःकिरिति किप्रत्ययः सामान्यापेक्षमेकवचनं परिधयः के आसन्नित्यर्थः तथा तस्य यज्ञस्य गायत्र्यादिकं छन्दः किमासीत् तथा प्रउगमुक्थं उपलक्षणमेतत् आज्यप्रउगादीनि उक्थानि शस्त्राणि वा कान्यासन् एतेषु प्रश्नेषु त्रयाणां उत्तरं तृचेनाह ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अग्नेर्गायत्र्यभवत्सयुग्वोष्णिहयासवितासंबभूव ।
अनुष्टुभासोमउक्थैर्महस्वान्बृहस्पतेर्बृहतीवाचमावत् ॥ ४ ॥

अग्नेः । गायत्री । अभवत् । सऽयुग्वा । उष्णिहया । सविता ।
सम् । बभूव । अनुऽस्तुभा । सोमः । उक्थैः । महस्वान् ।
बृहस्पतेः । बृहती । वाचम् । आवत् ॥ ४ ॥

सहयुग्वा सहयुक्ताग्नेः सहायभूता गायत्री अभवत् यष्टव्यात्प्रजापतेः मुखादजायत देवतासु मध्येग्निः छन्दःसु गायत्री च उभावपि अजायेतामित्यर्थः । तथाच तैत्तिरीयकं—प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति समुखतस्त्रिवृतंनिरमिमीत तमग्निर्देवतान्वसृज्यत गायत्रीछन्दइति । उष्णिहया उष्णिक्छन्दसा सह सविता देवः संबभूव तस्मात्प्रजापतेः जज्ञे टापंचापिहलन्तानामिति वचनात् उष्णिहशब्दात् टाप् तथा महस्वान् तेजस्वी सोमः उक्थैः स्तुतशस्त्रैः अनुष्टुभा अनुष्टुप्छन्दसा च सार्धं तस्मादेव प्रजापतेरजायत तथा बृहस्पतेः देवस्य वाचं वाक्यं बृहतीछन्दः आवत् अरक्षत् अगच्छत् वा बृहत्यासार्धं बृहस्पतिरपि तस्मात्प्रजापतेर्जज्ञइत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

विराण्मित्रावरुणयोरभिश्रीरिन्द्रस्यत्रिष्टुबिहभागोअह्नः ।
विश्वान्देवाञ्जगत्याविवेशतेनचाक्लृप्रऋषयोमनुष्याः ॥ ५ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

वि॒ऽराट्। मि॒त्रावरु॑णयोः। अ॒भि॒ऽश्रीः। इन्द्र॑स्य। त्रि॒ऽस्तुप्। इ॒ह। भा॒गः। अह्नः॑। विश्वा॑न्। दे॒वान्। जग॑ती। आ। वि॒वे॒श॒। तेन॑। चा॒क्लृ॒प्रे॒। ऋष॑यः। म॒नु॒ष्याः॑॥ ५॥

अपिच मित्रावरुणयोर्देवयोः विराट्छन्दः अभिश्रीः अभिश्रिता आश्रिता आसीत् विराजा सह मित्रावरुणावपि प्रजापतेः सकाशादजायेतामित्यर्थः। इहास्मिन्यज्ञे अह्नः सवनत्रयरूपस्य भागोमध्यंदिनसवनाख्योंशः त्रिष्टुप्छन्दश्च इन्द्रस्य अभिश्रयणीयावास्तां ताविन्द्रश्च प्रजापतेः सकाशादजायन्तेत्यर्थः। तथाचतैत्तिरीयकं—उरसोबाहुभ्यांपञ्चदशंनिरमिमीत तमिन्द्रोदेवतान्वसृज्यत तत्रत्रिष्टुप्छन्दोबृहत्सामेति। तथाविश्वान् सर्वान्देवान् जगतीछन्दः आविवेश प्रविष्टवती विश्वेदेवाजगती च प्रजापतेरजायन्तेत्यर्थः। तथाच तैत्तिरीयकं—तंविश्वेदेवादेवताअन्वसृज्यन्त जगतीछन्दोवैरूपंसामेति। उक्तेन प्रकारेण प्रतिमा कासीत् छन्दः किमासीत् प्रउगं किमुक्थमिति त्रयाणामुत्तरं जातं। आज्यं किमासीत् परिधिः कआसीत् इत्यनयोरुत्तरं पुरुषसूक्ते द्रष्टव्यं। तत्रह्येवमाम्नायते—देवायज्ञमतन्वत वसन्तोअस्यासीदाज्यंग्रीष्मइध्मःशरद्धविः। सप्तास्यासन्परिधयस्त्रिःसप्तसमिधःकृताःइति। अयमर्थः—सर्वरसोत्पादकोवसन्तः तस्य जगत्सर्जनसाधनस्य यज्ञस्याज्यमासीत् आज्यदध्यादिभीरसैः सार्धं तादृशोवसन्तोजायतेत्यर्थः। सर्वरसानां शोषकोग्रीष्मऋतुः इध्मआसीत् शुष्कैः काष्ठैः सार्धं ग्रीष्मोजायतेत्यर्थः। पच्यमानव्रीहियुक्तः शरदृतुः तस्य यज्ञस्य हविरासीत् सप्तच्छदांसि त्रिः सप्त एकविंशतिधा भूत्वा अष्टादशसमिधः त्रयः परिधयश्चासन्। कासीत्प्रमाप्रतिमाकिंनिदानमित्यनयोरपि प्रश्नयोरप्येवमुत्तरं पूर्वे विश्वसृजोऽमृताः शतं वर्षसहस्राणि दीक्षिताः सत्रमासतेति एतेनवैविश्वसृजइदंविश्वमसृजन्तेतिचतैत्तिरीयके समाम्नायते। अतस्तस्य यज्ञस्य सहस्रसंवत्सरपरिमितः कालः प्रमाणं विश्वस्य जगतः सर्जनमादिकारणं प्रवर्तकंफलमित्यर्थः। एतदुक्तं भवति—यदा विश्वसृजोदेवाः देवं प्रजापतिं विश्वसृजामयनाख्येन यागेनायजन् तदा उक्ताः सर्वायागोपकरणाः प्रजापतेः सकाशादजायन्तेति। यतोऽग्न्यादिदेवताभिः सह गायत्र्यादीनि सप्तच्छन्दांसि जातानि अतोहेतोः तेषां छन्दसां अग्न्यादयोदेवता इति। छन्दोविचितौ सूत्रितंच—अग्निःसवितासोमोबृहस्पतिर्मित्रावरुणाविन्द्रोविश्वेदेवादेवताइति। एवं प्राजापत्योयज्ञोनुष्ठितः तेन यज्ञेन ऋषयोमनुष्याश्च चाकॢप्रे चकॢपिरे कॢप्ताः सृष्टाआसन् कृपेः कर्मणि लिटि इरयोरिति रे-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

आदेशः छपेरोलइति लत्वं तुजादित्वादभ्यासदीर्घः तेनैव यज्ञेन सर्वं जगदसृजन्नित्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

चाकॢप्रेतेनऋषंयोमनुष्यांयज्ञेजातेपितरोंनःपुराणे ।
पश्यंन्मन्येमनंसाचक्षंसातान्यइमंयज्ञमयंजन्तपूर्वे ॥ ६ ॥

चाकॢप्रे । तेनं । ऋषंयः । मनुष्याः । यज्ञे । जाते । पितरः ।
नः । पुराणे । पश्यंन् । मन्ये । मनंसा । चक्षंसा । तान् । ये ।
इमम् । यज्ञम् । अयंजन्त । पूर्वे ॥ ६ ॥

पुराणे चिरन्तने तस्मिन्यज्ञे जाते विश्वसृड्भिः देवैः सम्यगनुष्ठिते सति तेन यज्ञेन ऋषयोमनुष्यानोस्माकं पितरः पूर्वपुरुषाश्च चाकॢप्रे अकल्प्यन्त असृज्यन्त इममीदृशं यज्ञं ये पूर्वे साध्यादेवाः प्रजापतेः प्राणभूताः अयजन्त अन्वतिष्ठन् तान् देवान् प्राणात्मना सर्वत्र वर्तमानान् चक्षसा दर्शनहेतुना मनसा पश्यन् जानन् मन्ये तानेव विश्वस्रष्टॄन् देवान् स्तौमि मन्यतिरर्चतिकर्मा ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी–

सहस्तोमाःसहछंन्दसआवृतंःसहप्रंमाऋषंयःसप्तदैव्याः ।
पूर्वेषांपन्थांमनुदृश्यधीराअन्वालेंभिरेरथ्योइनरश्मीन् ॥ ७ ॥ १८ ॥

सहऽस्तोमाः । सहऽछंन्दसः । आऽवृतंः । सहऽप्रंमाः । ऋषंयः ।
सप्त । दैव्याः । पूर्वेषाम् । पन्थाम् । अनुऽदृश्यं । धीराः ।
अनुऽआलेभिरे । रथ्यंः । न । रश्मीन् ॥ ७ ॥ १८ ॥

स्तोमैः त्रिवृत्पंचदशादिभिः सह वर्तमानाः सहस्तोमाः सहछन्दसः गायत्र्यादिभिः छन्दोभिः सहवर्तमानाः आवृत आवर्तमानाः सहप्रमाः प्रमितिः प्रमा यज्ञस्येयत्तापरिज्ञानं तेन सह वर्तमानाः दैव्याः देवस्य प्रजापतेः संबन्धिनः यद्वा देवानां यष्टव्यानां संबन्धिनः ऋषयोद्रष्टारः स

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

प्तसंख्याकाः शीर्षण्याः यद्वा मरीचिप्रमुखाः सप्तऋषयः होत्रादयः सप्तवषट्कर्तारोवा एवंविधाएते पूर्वेषां पूर्वपुरुषाणां अङ्गिरःप्रभृतीनां विश्वसृजां देवानां वा पंथां पंथानं अनुष्ठानमार्गं अनुदृश्य क्रमेण ज्ञात्वा धीराः धीमन्तः सन्तः अन्वालेभिरे अनुक्रमेणारब्धवन्तः यागानुष्ठाने प्रवृत्ताइत्यर्थः रथ्योन यथा रथिनः रथेन युक्ताः रथस्य नेतारः सूताः रश्मीन् रथे अश्वनियोजनार्थान प्रग्रहान् सम्यग्रथस्य नयनाय हस्तेनान्वारभंते अन्वारभ्य च सम्यक् तं रथं प्रवर्तयन्ति एवमेतेपि अनुष्ठानमार्गं श्रुतितोवगम्य सम्यगन्वतिष्ठन् इत्यर्थः ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे ष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अपप्राचइति सप्तर्चं तृतीयं सूक्तं कक्षीवतः पुत्रस्य सुकीर्तेरार्षं चतुर्थी अनुष्टुप् शिष्टास्त्रिष्टुभः चतुर्थीपञ्चम्यौ अश्विदेवत्ये शिष्टाऐन्द्र्यः तथाचानुक्रान्तं—अपप्राचः सुकीर्तिः काक्षीवतोमध्येनुष्टुप् चोत्तराचाश्विन्याविति । षष्ठेहनि ब्राह्मणाच्छंसिनः उक्थशस्त्रे एतत्सूक्तं । सूत्रितंच—सुकीर्तिंब्राह्मणाच्छंसी वृषाकपिंचपंक्तिशंसमिति । चातुर्विंशिकेहनि माध्यंदिनसवने मैत्रावरुणस्य अपप्राचइत्येषा आरंभणीया कद्वत्प्रगाथानन्तरं शंसनीया । सूत्रितंच—कद्वन्तः प्रगाथाअपप्राचइन्द्रविश्वाँअमित्रानिति । अहर्गणेष्वपि द्वितीयादिष्वहस्सु तस्यैव तस्मिन्नेव शस्त्रे आरंभणीया । सूत्रितंच—आरंभणीयाः पर्यासान् कद्वतोहरहःशस्यानीति होत्रकाद्वितीयादिष्वेवेति । अपप्राच इति सप्तर्चस्य सूक्तस्य ॥ कक्षीवतः पुत्रो सुकीर्तिर्ऋषिः ॥ चतुर्थीपंचम्योः अश्विनौ देवते ॥ शिष्टानां इन्द्रो देवता । सैषा प्रथमा— चतुर्थ्याः अनुष्टुप्छं० ॥ शिष्टानां त्रिष्टुप्छं० ॥

अपप्राचंइन्द्रविश्वाँअमित्रानपापाचोअभिभूतेनुदस्व ।
अपोदीचोअपंशूराधराचंउरौयथातवशर्मन्मदेम ॥ १ ॥

अप । प्राचः । इन्द्र । विश्वान् । अमित्रान् । अप । अपाचः ।
अभिऽभूते । नुदस्व । अप । उदीचः । अप । शूर । अधराचः ।
उरौ । यथा । तव । शर्मन् । मदेम ॥ १ ॥

हे इन्द्र प्राचः प्रमुखमंचतः प्राग्देशे वर्तमानान् अस्मत्तः पूर्वभागे वर्तमानानित्यर्थः प्रपूर्वादंचतेः ऋत्विगित्यादिना क्विन् अनिदितामिति न लोपः शसि अचइत्यकारलो-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

पे चाविति दीर्घत्वं अनिगन्तोंचतौवप्रत्ययइति गतेः प्रकृतिस्वरत्वं । तादृशान् विश्वान् सर्वान् अमित्रान् शत्रूनपनुदस्व अस्मत्तोपगमय तथा हे अभिभूते शत्रूणामभिभवितरिन्द्र अपाचः अपमुखमंचतः पृष्ठभागे वर्तमानान् सर्वान् शत्रूनपनुदस्व अपिच उदीचः ऊर्ध्वं अंचतः उपरिवर्तमानान् उत्पूर्वादंचतेः पूर्ववत्क्विनि उदईदित्यंचतेरकारस्यईकारः पूर्ववत्स्वरः तथाविधानपि शत्रूनपनुदस्व तथा हे शूर शौर्यवन्निन्द्र अधराचः अधरदेशमधोभागमंचतश्च अधस्तनानपि शत्रूनपनुदस्व अधरशब्दोपपदादंचतेः शसि पूर्ववत्प्रक्रिया चाविति पूर्वपदान्तोदात्तः उरौ विस्तीर्णे तव संबन्धिनि त्वया दत्ते शर्मन् शर्मणि गृहे सुखे वा यथा वयं मदेम निरुपद्रवाः सन्तोहृष्येम तथा त्वं सर्वत्रवर्तमानानस्मदीयान् शत्रून्विनाशयेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

कुविदङ्गयवमन्तोयवंचिद्यथादान्त्यनुपूर्वंवियूय ।
इहेहैषांकृणुहिभोजनानियेबर्हिषोनमोवृक्तिंनजग्मुः ॥ २ ॥

कुवित् । अङ्ग । यवऽमन्तः । यवम् । चित् । यथा । दान्ति ।
अनुऽपूर्वम् । विऽयूय । इहऽइह । एषाम् । कृणुहि । भोजनानि ।
ये । बर्हिषः । नमःऽवृक्तिम् । न । जग्मुः ॥ २ ॥

अंग हे इन्द्र यवमन्तः यवादिधान्ययुक्ताःकर्षकाः यवंचित् उपलक्षणमेतत् यवगोधूमादीन् अनुपूर्वंयोयोधान्यविशेषः प्रथमं पच्यते तेनानुपूर्व्येण वियूय पृथक्कृत्य यथा कुविद्बहुलंदान्ति लुनन्ति दाप् लवने आदादिकः विपूर्वाद्यौतेर्ल्यपि युप्लुवोर्दीर्घश्छन्दसीतिदीर्घः एवं इहेह अस्मिन्नस्मिन् देशे सर्वस्मिन् एषां यजमानानां भोजनानि धननामैतत् भोगसाधनानि धनानि कृणुहि कुरु यस्य यस्मिन्देशे यद्धनं अपेक्षितं तदनुगुणं प्रयच्छेत्यर्थः उतश्चप्रत्ययाच्छन्दसिवावचनमिति हेर्लुगभावः । एषामित्युक्तं केपुनरिमइत्यतआह हे यजमानाबर्हिषः यज्ञस्य नमोवृक्तिं नमसोहविर्लक्षणस्यान्नस्य नमस्कारात्मकस्य स्तोत्रस्य वा वर्जनं अकरणं न जग्मुः न प्राप्नुवन्ति किंतु सर्वदा हविर्भिर्यजन्ति स्तुतिभिः स्तुवन्ति च एषां कृणुहीत्यन्वयः ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ तृतीया–

नहिस्थूर्यृतुथायातमस्तिनोतश्रवोविविदेसंगमेषु ।
गव्यन्तइन्द्रंसख्यायविप्राअश्वायन्तोवृषणंवाजयन्तः ॥ ३ ॥

नहि । स्थूरि । ऋतुऽथा । यातम् । अस्ति । न । उत । श्रवः ।
विविदे । सम्ऽगमेषु । गव्यन्तः । इन्द्रम् । सख्याय । विप्राः ।
अश्वऽयन्तः । वृषणम् । वाजयन्तः ॥ ३ ॥

एकेन धुर्येण युक्तमनः स्थूरीत्युच्यते ऋतुथा ऋतौ यद्यस्मिन्काले प्राप्तव्यं तद्योग्यकाले स्थूर्यनः यातं तं देशं प्राप्तं नह्यस्ति नहिभवति एकेन धुर्येण युक्तः शकटः शीघ्रं गन्तव्यं नप्रा मोतीत्यर्थः । उतापिच संगमेषु संग्रामेषु श्रवोन्नं यशोवा न विविदे न लभते इन्द्रस्तूक्तविलक्षणः वृषणं वर्षितारं तमिन्द्रं गव्यन्तः गाइच्छन्तोविप्राः मेधाविनोवयं सख्याय सखिकर्मणे आह्वया मइतिशेषः । कथंभूताः अश्वायन्तः अश्वानप्यात्मनइच्छन्तः वाजयन्तः अन्नकामाबलका माश्च ॥ ३ ॥

सौत्रामण्यां सुराग्रहाणां पुरोनुवाक्या युवमित्येषा । सूत्रितंच-युवंसुराममश्विनेति ग्रहा णांपुरोनुवाक्येति ।

सैषा चतुर्थी–

युवंसुराममश्विनानमुचावासुरेसचा ।
विपिपानाशुभस्पतीइन्द्रंकर्मस्वावतम् ॥ ४ ॥ अश्विनामिदं०

युवम् । सुरामम् अश्विना । नमुचौ । आसुरे । सचा । विऽपिपाना ।
शुभः । पती इति । इन्द्रम् । कर्मऽसु । आवतम् ॥ ४ ॥

हे अश्विना अश्विनौ हे शुभस्पती उदकस्य शोभनालंकारस्य वा पती पालयितारौ सुरामं सुष्ठु रमणसाधनं इदं हविः विपिपाना विशेषेण पीतवन्तौ युवं युवां सचासन्तौसंगतौ आसुरे असुरपुत्रे नमुचौ एतत्संज्ञे असुरे हन्तव्ये सति कर्मसु योधनकर्मसु इन्द्रमावतंरक्षतं

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

विपिपाना पापाने इत्यस्मात् लिटः कानच् बहुलंछन्दसीत्यभ्यासस्येत्वं शुभस्पती इति सुबामंत्रितइति षष्ठ्यन्तस्य पराङ्गवद्भावात् षष्ठ्यामंत्रितसमुदायस्याष्टमिकं सर्वानुदात्तत्वं ॥ ४ ॥

पूर्वोक्तानामेव ग्रहाणां पुत्रमिवेति याज्या। सूत्रितंच—पुत्रमिवपितरावश्विनोभेति याज्येति।

सैषा पंचमी—

पुत्रमिवपितरावश्विनोभेन्द्रावथुःकाव्यैर्दंसनाभिः ।
यत्सुराममंव्यपिबःशचीभिःसरस्वतीत्वामघवन्नभिष्णक् ॥ ५ ॥

पुत्रम्ऽइव । पितरौ । अश्विना । उभा । इन्द्र । आवथुः ।
काव्यैः । दंसनाभिः । यत् । सुरामम् । वि । अपिबः । शचीभिः ।
सरस्वती । त्वा । मघऽवन् । अभिष्णक् ॥ ५ ॥

हे इन्द्र त्वां पितरौ मातापितरौ पुत्रमिव पितामात्रेति पितुः शेषः उभा उभावश्विनौ काव्यैः प्रशस्यैः दंसनाभिः आत्मीयैः कर्मभिः आवथुः मध्यमोव्यत्ययेन आवतुः ररक्षतुः त्वंच सुरामं सुखेन रमणसाधनं हविः यद्यदा शचीभिः शक्तिभिः सार्धं व्यपिबः विशेषेण पीतवानसि तदा हे मघवन् धनवन् इन्द्र सरस्वती देवी त्वा त्वां अभिष्णक् उपासेवत भिष्णक् उपसेवायां कंड्वादिः छान्दसोयगभावः लङि बहुलंछन्दसीति शपोलुक् हल्ङ्याब्भ्यइतिलोपः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

इन्द्रःसुत्रामास्ववाँअवोभिःसुमृळीकोभवतुविश्ववेदाः ।
बाधतांद्वेषोअभयंकृणोतुसुवीर्यस्यपतयःस्याम ॥ ६ ॥

इन्द्रः । सुऽत्रामा । स्वऽवान् । अवःऽभिः । सुऽमृळीकः । भवतु ।
विश्वऽवेदाः । बाधताम् । द्वेषः । अभयम् ।
कृणोतु । सुऽवीर्यस्य । पतयः स्याम ॥ ६ ॥ २०-ऊावोद०

अथ सप्तमी—

तस्यवयंसुमतौयज्ञियस्यापिभद्रेसौमनसेस्याम ।
ससुत्रामास्ववाँइन्द्रोअस्मेआराच्चिद्द्वेषःसनुतर्युयोतु ॥ ७ ॥ ११॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तस्य॑ । व॒यम् । सु॒ऽम॒तौ । य॒ज्ञिय॑स्य । अपि॑ । भ॒द्रे ।
सौ॒म॒न॒से । स्या॒म॒ । सः । सु॒ऽत्रामा॑ । स्वऽवा॑न् । इन्द्रः॑ । अ॒स्मे इति॑ ।
आ॒रात् । चि॒त् । द्वेषः॑ । स॒नु॒तः । यु॒यो॒तु ॥ ७ ॥ १९ ॥

इमे त्रातारमिन्द्रमित्यस्मिन्वर्गे (ऋ. स. ४. ७. ३२) व्याख्याते ।

अक्षरार्थस्तु—सुष्ठु त्राता धनवान् सर्वस्य वेदिता इन्द्रः रक्षणैः सुष्ठु सुखयिता भवतु शत्रूंश्चहिनस्तु भयराहित्यं च करोत्वस्माकं अतोवयं शोभनवीर्योपेतस्य धनस्य स्वामिनोभवे-मेति । सप्तम्यास्तु तस्य यज्ञार्हस्येन्द्रस्यानुग्रहबुद्धौ भजनीयेसौमनस्येच वयं विषयभूताभवेम सुष्ठु त्राता धनवान्सइन्द्रः अस्मत्तोदूरदेशे द्वेष्टॄनन्तर्धानं योजयत्विति ॥ ६ ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

ईजानमितिसप्तर्चं चतुर्थं सूक्तं नृमेधपुत्रस्य शकपूतस्यार्षं मित्रावरुणदेवताकं आद्यातु लिंगोक्तद्युभूम्यश्विदेवताका न्यंकुसारिणी द्वितीयद्वादकत्र्यष्टकवती द्वितीयाषष्ठ्यौ प्रस्तारपं-क्ती द्विद्वादशकत्र्यष्टकवत्यौ । सप्तमी महासतोबृहती त्र्यष्टकद्विद्वादशकवती । शिष्टास्तिस्रोविराड्रू-पा एकादशिनस्त्रयोष्टकश्चेतिलक्षणलक्षिताः । तथाचानुक्रान्तं—ईजानं शकपूतोनार्मेधोमैत्रावरुणं न्यंकुसारिण्याद्यालिंगोक्तदेवतान्त्या महासतोबृहती उपाद्योपांत्ये प्रस्तारपंक्ती शेषाविराड्रूपा इति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

ई॒जा॒नमिद्द्यौर्गू॒र्तावसुरीजा॒नंभू॒मिर॒भिप्र॑भू॒षणि॑ ।
ई॒जा॒नंदे॒वाव॒श्विना॑व॒भिसु॒म्नैर॑वर्धताम् ॥ १ ॥

ई॒जा॒नम् । इत् । द्यौः । गू॒र्तऽव॑सुः । ई॒जा॒नम् । भूमिः॑ ।
अ॒भि । प्र॒ऽभू॒षणि॑ । ई॒जा॒नम् । दे॒वौ । अ॒श्विनौ॑ । अ॒भि ।
सु॒म्नैः । अ॒व॒र्ध॒ता॒म् ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

गूर्तवसुः गूर्तमुद्यतं स्तोतृभ्यः दानाय हस्तेधृतं वसु धनं यस्याः सा तथोक्ता गूरी उद्यमने निष्ठा श्वीदितोनिष्ठायामितीट्प्रतिषेधः नसत्तनिषत्तेत्यादिना निपातनान्निष्ठानत्वाभावः अन्येषामपीति सांहितिकोदीर्घः बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं ईदृशीद्यौः द्युलोकाभिमानिनी देवता ईजानमिव् यज्ञैरिष्टवन्तमेव पुरुषं अभिवर्धयति यजेर्लिटः कानच् वचिस्वपीति संप्रसारणे द्विर्वचनं तथा भूमिश्च प्रभूषणि प्रभवने यद्वा प्रकृष्टभूषणे अलंकारे निमित्तभूते सति ईजानं अभिवर्धयति अपिच देवौ दानादिगुणयुक्तौ अश्विनौ ईजानं इष्टवन्तं पुरुषं सुम्नैः धनैः अभ्यवर्धतां अभिवर्धयतः वृधेरन्तर्भावितण्यर्थात् छान्दसोलङ् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तावांमित्रावरुणाधारयत्क्षितीसुषुम्नेषितत्वतायजामसि ।
युवोःक्राणायंसख्यैरभिष्यांमरक्षसः ॥ २ ॥

ता । वाम् । मित्रावरुणा । धारयत्क्षिती इति धारयत्ऽक्षिती ।
सुऽसुम्ना । इषितत्वता । यजामसि । युवोः । क्राणाय ।
सख्यैः । अभि । स्याम । रक्षसः ॥ २ ॥

हे मित्रावरुणौ धारयत्क्षिती ध्रियमाणभूमिकौ यद्वा क्षितिरितिमनुष्यनाम हवींषिधारयन्तः क्षितयोमनुष्याः ययोः स्वभूतास्तथाविधौ सुषुम्ना सुषुम्नौ सुधनौ सुमुखौ वा ता तौ वां युवां इषितत्वता इषितत्वेन तृतीयैकवचने छान्दसस्तकारोपजनः यद्वा भावप्रत्ययान्तात्पुनरपि भावप्रत्ययः विकरणद्वयवत् इषितव्यत्वेन प्राप्तव्यत्वेन हेतौ तृतीया यतोयुवां देवेषु मध्ये प्राप्तव्यौ ततोहेतोः यजामसि हविर्भिर्यजामः इदंतोमसीति मसइकारागमः एवंच युवोः युवयोः सख्यैः सखित्वैः सख्युर्यः क्राणाय कुर्वते यजमानाय करोतेः शानचि छान्दसोविकरणस्य लुक् तादर्थ्ये चतुर्थी यजमानार्थं रक्षसः यज्ञस्य बाधकान् राक्षसान् अभिष्याम अभिभवेम उपसर्गप्रादुर्भ्यामित्यस्तेः सकारस्य षत्वं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अधांचिन्नुयद्दिधिषामहेवामभिप्रियंरेक्णःपत्यमानाः ।
दद्वाँवायत्पुष्यंतिरेक्णःसम्वारंनकिरस्यमघानि ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अधं । चित् । नु । यत् । दिधिषामहे । वाम् । अभि । प्रियम् ।
रेक्णः । पत्यमानाः । दद्वान् । वा । यत् । पुष्यति । रेक्णः । सम् ।
ऊँ इति । आरन् । नकिः । अस्य । मघानि ॥ ३ ॥

हे मित्रावरुणौ वां युवाभ्यां युवयोरर्थं यद्यदा दिधिषामहे हवींषि धारयामः यद्वा धिषशब्दे वां युवां स्तुमहे अधाचित् अनन्तरमेव नुक्षिप्रं प्रियमभीष्टं रेक्णः धननामैतत् धनं अभिपत्यमानाः अभिपतन्तः अभिप्राप्नुवन्तौ भवामः दद्वान् ददिवान् ददातेर्लिटः क्वसुः छन्दस्युभयथेति वसोः सार्वधातुकत्वात् श्नाभ्यस्तयोरातइत्याकारलोपः अतएवेडभावश्च संहितायां नकारस्य दीर्घादटिसमानपादइति रुत्वं आतोटिनित्यमिति सानुनासिकआकारः वाशब्दश्चार्थे हवींषि दत्तवांश्च यद्योयजमानः रेक्णोधनं पुष्यति वर्धयति अस्य दत्तवतोयजमानस्य मघानि धनानि नकिः समारन् नैवापगच्छन्ति किन्तु तमेव सर्वदा भजन्ते समित्येतदपेत्येतस्यार्थे उइति पूरणः अर्तेश्छान्दसेलुङि सर्तिशास्त्यर्तिभ्यश्चेति च्लेरङादेशः ऋदृशोङिगुणः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

असावन्योअसुरसूयतद्यौस्त्वंविश्वेषांवरुणासिराजा ।
मूर्धारथस्यचाकन्नैतावतैनसान्तकध्रुक् ॥ ४ ॥

असौ । अन्यः । असुर । सूयत । द्यौः । त्वम् । विश्वेषाम् ।
वरुण । असि । राजा । मूर्धा । रथस्य । चाकन् । न ।
एतावता । एनसा । अन्तकऽध्रुक् ॥ ४ ॥

हे असुर तमसः क्षेपक यद्वा असवः प्राणाः तान् ददाति मनुष्येभ्यः स्वोदयेन प्रयच्छतीत्यसुरः ईदृश हे मित्र द्यौः द्युलोकः देवनशीलाअदितिर्वा अन्यः सुपांसुलुगिति द्वितीयायाः सुआदेशः वरुणापेक्षया अन्यं असौ अमुं नभसि दृश्यमानं त्वां सूयत असूत षूङ् प्राणिप्रसवे छान्दसोडभावः हे वरुण त्वं च विश्वेषां सर्वेषां प्राणिनां राजासि ईश्वरोभवसि तादृशयोर्युवयोः रथस्य मूर्धा शिरः चाकन् अस्मद्यज्ञं

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

कामयते यद्वा रथस्य रंहणशीलस्य यज्ञस्य मूर्धानं मूर्धेव प्रधानः सोमः चाकन् युवां कामयते कनीदीप्तिकान्तिगतिषु अस्माद्यङ्लुगन्ताच्छान्दसोलङ् यतएवमतः कारणात् अन्तकध्रुक् अन्तकस्य सहनशीलस्य राक्षसादेः यमस्यैव वा द्रोग्धा द्रुह जिघांसायां सत्सूद्विषेत्यादिना क्विप् वाद्रुहमुहष्णुहष्णिहामिति घत्वं भष्भावः। ईदृशः सयज्ञः एतावता एनसा इयत्परिमाणेनापि पापलेशेनापि न युज्यते ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

अस्मिन्त्स्वे३तच्छकंपूतएनोहितेमित्रेनिगंतान्हन्तिवीरान् ।
अवोर्वायद्धात्तनूष्ववंःप्रियासुयज्ञियास्वर्वा ॥ ५ ॥

अस्मिन् । सु । एतत् । शकंऽपूते । एनः । हिते । मित्रे ।
निऽगंतान् । हन्ति । वीरान् । अवोः । वा । यत् । धात् ।
तनूषु । अवः । प्रियासु । यज्ञियासु । अर्वा ॥ ५ ॥

योयं शकपूताख्यऋषिः अस्मिन् शकपूते स्थितं एतदेनः पापं शत्रूणां पापकरमायुधं वा मित्रेदेवे हिते हिताचरणपरे अनुकूले सति निगतान् निगन्तव्यान् हननार्थं नियमेन प्राप्तव्यान् वीरान् शत्रोः पुत्रादीन् सु सुष्ठु हन्ति हिनस्ति अस्मिन्नृषौ समवेतं यत्पापं तन्मित्रस्य प्रसादेन तदीयेषु शत्रुषु स्वकार्यं दुःखं जनयतीत्यर्थः निगतान् निपूर्वाद्गमेः कर्मणि निष्ठा गतिरनन्तर इति गतेः प्रकृतिस्वरत्वं । कदेत्यतआह–अवोः हविर्भिः तर्पयितुः अवतेरौणादिकउप्रत्ययः तस्य यजमानस्य यज्ञियासु यज्ञार्हासु क्रियासु तनूषु शरीरेषु अर्वा अभिगन्तामित्रोवरुणो वा यत् यदा अवोरक्षणं धात् दधाति निदधाति स्थापयति यद्वा यदा अर्वा अभिगन्ता सऋषिः अवितुः रक्षितुः मित्रस्य वरुणस्य वा यागार्हासु प्रियासु तनूषु शरीरेषु अवोहविर्लक्षणमन्नं धात् धारयति तदानीं मित्रे वरुणे चानुकूले सति तदेनोवीरान् हन्तीत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

युवोर्हिमातादितिर्विचेतसाद्यौर्नभूमिःपयंसापुपूतनि ।
अवंप्रियादिदिष्टनसूरोनिनिक्तरश्मिभिः ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

युवोः । हि । माता । अदितिः । विऽचेतसा । द्यौः । न । भूमिः । पर्यसा । पुपूतानि । अवं । प्रिया । दिदिष्टन । सूरः । निनिक्त । रश्मिऽभिः ॥ ६ ॥

हे विचेतसा विशिष्टज्ञानौ मित्रावरुणौ युवोर्हि युवयोः खलु माता जननी अदितिरदीना अखं डनीया वा भवति सैवभूमिः इयंवाअदितिरितिश्रुतेः । द्यौर्न यथा द्युलोकः पयसा वृष्ट्युदकेन सर्वं जगत्पुनाति एवमेषासा भूमिः पयसा आत्मीयेन रसेन हविरात्मना परिणतेन पुपूतनि परिपवने यजमानानां पापस्य शोधने हेतुर्भवतीत्यर्थः पूतशब्दादाचारक्विबन्तादौणादिकः कनि प्रत्ययः छान्दसं द्विर्वचनं तौ युवामतिदिश्य यूयं प्रिया प्रियाणि धनानि अवदिदिष्टन अवाङ्मुखं अस्मदभिमुखं दिशत दत्त दिशअतिसर्जने अस्माल्लोटि छान्दसः शपःश्लुः तप्तनप्तनथनाश्चेति तशब्दस्य तनादेशः अपिच सूरः सूर्यस्य रश्मिभिः किरणैः निनिक्त अस्मान् शोधयत पोषय त वा णिजिर् शौचपोषणयोः जौहोत्यादिकः संज्ञापूर्वकोविधिरनित्यइति णिजांत्रयाणामित्य भ्यासस्य गुणोन क्रियते ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

युवंह्यप्नराजावसीदतंतिष्ठद्रथंनधूर्षदंवनर्षदम् ।
तानःकणूकयन्तीर्नृमेधस्तत्रेअंहसःसुमेधस्तत्रेअंहसः ॥७॥२०॥

युवम् । हि । अप्नऽराजौ । असीदतम् । तिष्ठत् । रथम् । न । धूःऽसदम् । वनऽसदम् । ताः । नः । कणूकऽयन्तीः । नृऽमेधः । तत्रे । अंहसः । सुऽमेधः । तत्रे । अंहसः ॥ ७ ॥ २० ॥

हे मित्रावरुणौ युवं हि युवां खलु अप्नराजौ अप्नसा कर्मणा प्रवर्षणप्रकाशादिना रा जमानौ दीप्यमानौ सन्तौ असीदतं स्वकीये स्थाने निषीदथः आसाथे अप्नइति कर्मनाम आपःकर्माख्यायांह्रस्वोनुट्चेत्यामोतेरसुन् तस्य नुडागमोधातोर्ह्रस्वश्च तस्मिन्नुपपदे राजतेः स त्सूद्विषेत्यादिना क्विप् पीवोपवसनादीनांछन्दसिलोपोवक्तव्यः इत्यप्नसः सकारलोपः तौ मित्राव- रुणौ कणूकयन्तीः कणतिः शब्दार्थः कणनं आक्रोशरूपं शब्दनं इच्छन्तीः ताः प्रसिद्धाः

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

मानवीः प्रजाः अभिभवितुं नर्यमर्थं संपनि रथं तिष्ठ अधितिष्ठतां तिष्ठेत्यत्र
इत्यत्रोपसर्गात्कारलोपः प्रत्येकाभिप्रायेणैकवचनं । कीदृशं रथं युवं दुर्गि अन्ययोर्विभक्तयो
सीदन्तं वनर्षदं वनेषूदकेषु क्रीडार्थं निषीदन्तं यद्वा वन इत्युदकनाम समुद्रमध्ये हि
रण्योनिवसति वने समुद्रोदके निषीदन्तं उभयत्रापि पूर्ववत् किंच नमस्वानित्यत्र आङ्गि
साहित्यकौशैकिणपजनः हे मित्रावरुणौ युवाभ्यां नृमेधेन पिता अंहसः पापात् तेन रक्षि
रक्षितोभवत् रैड् पालने इत्यस्मात् कर्मणि निष्ठा यद्वा उपमानात्मनोः [illegible] नृमेधस्य
पुत्रः परुच्छेपोहं पापात् युवाभ्यां त्वे रक्षितोस्मि सुमेधः अन्योपि सुमेधोऽप्यमनाः अंहसः
पापात् तेन युवाभ्यामेवारक्ष्यत मित्राख्यानानित्यहस्तोपदानसंज्ञा ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे विंशोवर्गः ॥ २० ॥

प्रोष्विति सप्तर्चं पञ्चमं सूक्तं पैजवनपुत्रस्य सुदासआर्षं ऐन्द्रं आद्यास्तृचः शाक्व-
रः षट्पंचाशदक्षराशाक्वरी । द्वितीयस्तृचो महापंक्तिः षळष्टका महापंक्तिः । सप्तमी त्रिष्टुप् ।
तथाचानुक्रान्तं–प्रोषुसुदाः पैजवनः शाक्वरमहापंक्त्यावाद्यौ तृचावन्त्या त्रिष्टुबिति । षोडशि-
शस्त्रे आद्यस्तृचः शंसनीयः । सूत्रितं च–त्रिकद्रुकेषु महिषो यवाशिरं प्रोष्वस्मै पुरोरथमिति
तृचावाद्यविच्छन्दसाविति । महाव्रते माध्यंदिनसवने अच्छावाके अनुरूपस्तृचस्य प्रोष्वस्मै-
त्येका । तथैव पञ्चमारण्यके सूत्रितं–प्रोष्वस्मै पुरोरथमित्यनुरूपइति । प्रोष्विति [illegible]
[illegible]
[illegible] सैष प्रथम– [illegible]
[illegible]

प्रोष्व॑स्मै पु॒रोर॒थमिन्द्रा॑य शू॒षम॑र्चत ।
अ॒भीके॑ चिदु लोक॒कृत्सं॒गे स॒मत्सु॑ वृत्र॒हास्माकं॑
बो॒धि चो॑दि॒ता नभ॑न्तामन्य॒केषां॑ ज्या॒का अधि॒ धन्व॑सु ॥ १ ॥

प्रो इति । सु । अ॒स्मै॒ । पु॒रःऽर॑थम् । इन्द्रा॑य । शू॒षम् । अ॒र्च॒त॒ ।
अ॒भीके॑ । चि॒त् । ऊं॒ इति॑ । लो॒क॒ऽकृत् । स॒म्ऽगे । स॒मत्ऽसु॑ ।
वृ॒त्र॒ऽहा । अ॒स्माक॑म् । बो॒धि॒ । चो॒दि॒ता । नभ॑न्ताम् । अ॒न्य॒केषा॑म् ।
ज्या॒काः । अधि॑ । धन्व॑ऽसु ॥ १ ॥ [illegible]

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अस्मांइन्द्राय षष्ठ्यर्थे चतुर्थी अस्येन्द्रस्य पुरोरथं रथस्य पुरः पुरतोपुरोन्ययमिति गतित्वात् गतिसमासः रथस्याग्रतोवर्तमानं शूषं बलं सुप्रो अर्चत हे स्तोतारः सुष्ठु प्रपूजयत प्रउ इतिनिपातसमुदायः प्रो इति ओदिति प्रगृह्यसंज्ञा इन्द्रोविशेष्यते समत्सु समानं माद्यंत्यत्रेति समदः संग्रामाः औणादिकोधिकरणेक्विप् समानस्यच्छन्दसीति सभावः समत्सु संग्रामेषु संगे संगमनीये शत्रुबले डोन्यत्रापि दृश्यतइति गमेर्डः अभीकेचित् अभ्यर्णेपि निकटं प्राप्तेपि केशाकेश्यवस्थायामपि लोककृत् स्थितिकृत् न पलायिता स्थित्वा वृत्रहा वृत्राणामावरकाणां हन्ता एवंविधः सइन्द्रः अस्माकं स्तोतॄणां चोदिता धनानां प्रेरितासन् बोधि अस्माभिः कृतानि परिचरणानि बुध्यतां बुधेः छान्दसे लुङि दीपजनबुधेत्यादिना कर्तरि चेल्श्चिणादेशः बहुलंछन्दस्यमाङ्योगेपीत्यडभावः। अपिच अन्यकेषां कुत्सितानामन्येषां शत्रूणां अधिधन्वसु धनुःषु अधिरोपिताज्याकाः कुत्सिताज्याः नभन्तां हिंस्यंतां नश्यन्तु ज्याशब्दात् कुत्सायां प्रागिवात्कः नभतुर्हिंसायां क्रैयादिकः व्यत्ययेनशप् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

त्वंसिन्धूँरवासृजोधराचोअहन्नहिम् ।
अशत्रुरिन्द्रजज्ञिषेविश्वंपुष्यसिवार्यंतंत्वापरि
ष्वजामहेनभन्तामन्यकेषांज्याकाअधिधन्वसु ॥ २ ॥

त्वम् । सिन्धून् । अव । असृजः । अधराचः । अहन् । अहिम् । अशत्रुः । इन्द्र । जज्ञिषे । विश्वम् । पुष्यसि । वार्यम् । तम् । त्वा । परि । स्वजामहे । नभन्ताम् । अन्यकेषाम् । ज्याकाः । अधि । धन्वऽसु ॥ २ ॥

हे इन्द्र सिंधून् स्यन्दनशीलान् जलपूरान् अधराचः अधरमधोमुखं अंचतोगंतॄन् अवासृजः मेघान्निरगमयः यतस्त्वमहिं अन्तरिक्षेगतं मेघं अहन् हतवानसि यद्वा अहिं आगत्य हन्तारं सर्वस्य जगतआवरकं वृत्रमसुरं अहन् हतवानसि अतः हे इन्द्र त्वं अशत्रुः शत्रुरहि-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

शात्रवीः प्रजाः अभिभवितुं नसंप्रत्यर्थे संप्रति रथं तिष्ठत अभितिष्ठतां तिष्ठतेर्लेटचडागमः इतश्चलोपइतीकारलोपः प्रत्येकाभिप्रायेणैकवचनं। कीदृशं रथं धूर्षदं धुरि अश्वयोर्वहनदेशे सीदन्तं वनर्षदं वनेषूद्यानेषु क्रीडार्थं निषीदन्तं यद्वा वनमित्युदकनाम समुद्रमध्ये हि वरुणोनिवसति वने समुद्रोदके निषीदन्तं उभयत्रापि पूर्ववत् क्विप् वनसदमित्यत्र छान्दसः सांहितिकोरेफोपजनः हे मित्रावरुणौ युवाभ्यां नृमेधोमम पिता अंहसः पापात् तत्रे ररक्षे रक्षितोबभूव त्रैङ् पालने इत्यस्मात् कर्मणि लिट् यद्वा उपचाराज्जन्ये जनकशब्दः नृमेधस्य पुत्रः शकपूतोहं पापात् युवाभ्यां तत्रे रक्षितोस्मि सुमेधः अन्योपि सुयज्ञोयजमानः अंहसः पापात् तत्रे युवाभ्यामेवारक्ष्यत भीत्रार्थानामित्यंहसोपादानसंज्ञा ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे विंशोवर्गः ॥ २० ॥

प्रोष्विति सप्तर्चं पञ्चमं सूक्तं पिजवनपुत्रस्य सुदासआर्षं ऐन्द्रं आद्यस्तृचः शाक्करः षट्पंचाशदक्षराशक्करी। द्वितीयस्तृचोमहापांक्तः षळष्टका महापंक्तिः। सप्तमी त्रिष्टुप्। तथाचानुक्रान्तं—प्रोषुसुदाः पैजवनः शाक्करमहापांक्तावाद्यौ तृचावन्त्यात्रिष्टुबिति। षोळशिशस्त्रे आद्यस्तृचः शंसनीयः। सूत्रितंच—त्रिकद्रुकेषुमहिषोयवाशिरंप्रोष्वस्मैपुरोरथमिति तृचावातिच्छन्दसाविति। महाव्रते माध्यंदिनसवने ब्रह्मशस्त्रे अनुरूपतृचस्य प्रोष्वस्माइत्येका। तथैव पञ्चमारण्यके सूत्रितं—प्रोष्वस्मै पुरोरथमित्यनुरूपइति। सैषा प्रथमा—

प्रोष्वंस्मैपुरोरथमिन्द्रायशूषमंर्चत।
अभीकेंचिदुलोककृत्सङ्गेसमत्सुंवृत्रहास्माकं
बोधिचोदितानभन्तामन्यकेषांज्याकाअधिधन्वंसु ॥ १॥

प्रो इति। सु। अस्मै। पुरःऽरथम्। इन्द्राय। शूषम्। अर्चत। अभीके। चित्। ऊँ इति। लोकऽकृत्। सम्ऽगे। समत्ऽसु। वृत्रऽहा। अस्माकम्। बोधि। चोदिता। नभन्ताम्। अन्यकेषाम्। ज्याकाः। अधि। धन्वऽसु ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अस्मांइन्द्राय षष्ठयर्थे चतुर्थी अस्येन्द्रस्य पुरोरथं रथस्य पुरः पुरतोपुरोव्ययमिति गतित्वात् गतिसमासः रथस्याग्रतोवर्तमानं शूषं बलं सुप्रो अर्चत हे स्तोतारः सुष्ठु प्रपूजयत प्रउ इतिनिपातसमुदायः प्रो इति ओदिति प्रगृह्यसंज्ञा इन्द्रोविशेष्यते समत्सु समानं माद्यंत्यत्रेति समदः संग्रामाः औणादिकोधिकरणेक्विप् समानस्यच्छन्दसीति सभावः समत्सु संग्रामेषु संगे संगमनीये शत्रुबले डोन्यत्रापि दृश्यतइति गमेर्डः अभीकेचित् अभ्यर्णेपि निकटं प्राप्तेपि केशाकेश्यवस्थायामपि लोककृत् स्थितिकृत् न पलायिता स्थित्वा वृत्रहा वृत्राणामावरकाणां हन्ता एवंविधः सइन्द्रः अस्माकं स्तोतॄणां चोदिता धनानां प्रेरितासन् बोधि अस्माभिः कृतानि परिचरणानि बुध्यतां बुधेः छान्दसे लुङि दीपजनबुधेत्यादिना कर्तरि चेण्श्चिणादेशः बहुलंछन्दस्यमाङ्योगेपीत्यडभावः। अपिच अन्यकेषां कुत्सितानामन्येषां शत्रूणां अधिधन्वसु धनुःषु अधिरोपिताज्याकाः कुत्सिताज्याः नभन्तां हिंस्यंतां नश्यन्तु ज्याशब्दात् कुत्सायां प्रागिवात्कः नभतुर्हिंसायां क्रैयादिकः व्यत्ययेनशप् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

त्वंसिन्धूँरवांसृजोधराचोअहन्नहिम्।
अशत्रुरिन्द्रजज्ञिषेविश्वंपुष्यसिवार्यंतंत्वापरिं
ष्वजामहेनभंन्तामन्यकेषांज्याकाअधिधन्वंसु ॥ २ ॥

त्वम्। सिन्धूंन्। अवं। असृजः। अधराचंः। अहंन्। अहिंम्।
अशत्रुः। इन्द्र। जज्ञिषे। विश्वंम्। पुष्यसि। वार्यम्। तम्।
त्वा। परिं। स्वजामहे। नभंन्ताम्। अन्यकेषांम्। ज्याकाः।
अधिं। धन्वंऽसु ॥ २ ॥

हे इन्द्र सिंधून् स्यन्दनशीलान् जलपूरान् अधराचः अधरमधोमुखं अंचतोगंतॄन् अवासृजः मेघान्निरगमयः यतस्त्वमहिं अन्तरिक्षेगतं मेघं अहन् हतवानसि यद्वा अहिं आगत्य हन्तारं सर्वस्य जगतआवरकं वृत्रमसुरं अहन् हतवानसि अतः हे इन्द्र त्वं अशत्रुः शत्रुरहि-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तोजज्ञिषे जायसे न संति शत्रवोस्येति बहुव्रीहौ नञ्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वं जनेर्लिटिगमहनेत्यादिनोपधालोपः द्विर्वचनेचीति स्थानिवद्भावात् द्विर्वचनं तथा विश्वं सर्वं धार्यं वरणीयं संभजनीयं धनं पुष्यसि वर्धयसि वृङ्संभक्तौ ऋहलोर्ण्यत् ईडवंदवृशंसदुहांण्यतइत्युदात्तत्वं तादृशं त्वां परिष्वजामहे हविर्भिः स्तुतिभिश्चालिंगनं कुर्मः वशीकुर्मइत्यर्थः ष्वंजपरिष्वंगे दंशसंजष्वंजांशपीत्यनुनासिकलोपः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

विषुविश्वाअरातयोर्योनंशन्तनोधियः ।
अस्तासिशत्रवेवधंयोनंइन्द्रजिघांसतियातेरातिर्ददिर्वसुनभंन्तामन्यकेषांज्याकाअधिधन्वसु ॥ ३ ॥

वि । सु । विश्वाः । अरातयः । अर्यः । नशन्त । नः । धियः ।
अस्ता । असि । शत्रवे । वधम् । यः । नः । इन्द्र । जिघांसति ।
या । ते । रातिः । ददिः । वसु । नभन्ताम् । अन्यकेषाम् ।
ज्याकाः । अधि । धन्वऽसु ॥ ३ ॥

विश्वाः सर्वाः अरातयः अदात्र्यः आर्याअभिगंत्र्यः नोस्माकं शत्रुभूताः प्रजाः सु सुष्ठु विनशन्त विनश्यन्तु हे इन्द्र त्वदर्थंधियः कर्माणि स्तुतयोवा प्रवर्तंतां हे इन्द्र योनोस्मान् जिघांसति हन्तुं इच्छति हन्तेः सनि अज्झनगमांसनीति दीर्घः अभ्यासाच्चेति कुत्वं तस्मै शत्रवे वधं हननसाधनमायुधं अस्तासि क्षेप्ताभवसि असुक्षेपणे ताच्छीलिकस्तृन् ते तव या रातिः धनप्रदानहेतुः हस्तः रादाने करणेक्तिन् मंत्रेवृषेषपचमनविदभूवीराउदात्तइति क्तिनउदात्तत्वं सा रातिः वसु धनं ददिः अस्मभ्यं दाता भवतु आदृगमहनइति ददातेः किप्रत्ययः नलोकाव्ययेति वसुशब्दात् षष्ठ्यभावः । सिद्धमन्यत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

योनंइन्द्राभितोजनोवृकायुरादिदेशति ।
अधस्पदंतमींकृधिविबाधोअसिसासहिर्नभन्तामन्यकेषांज्याकाअधिधन्वसु ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

यः । नः । इन्द्र । अभितः । जनः । वृकऽयुः । आऽदिदेशति ।
अधःऽपदम् । तम् । ईम् । कृधि । विऽबाधः । असि । ससहिः ।
नभन्ताम् । अन्यकेषाम् । ज्याकाः । अधि । धन्वऽसु ॥ ४ ॥

हे इन्द्र योजनः वृकायुः वृकोहिंसकः अरण्यश्वा स्तेनोवा सइवाचरन् नोस्मानभितः सर्वतः आदिदेशति अभिलक्ष्यायुधान्यतिसृजति दिशतेर्लेटचडागमः छान्दसः शपः श्लुः नाभ्यस्तस्याचिपितीत्यत्र बहुलं छन्दसीति वक्तव्यमिति वचनात्प्रतिषेधाभावेलघूपधगुणः अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वं तमीं तमिमं जनं अधस्पदं पादस्याधस्तात् वर्तमानं कृधिकुरु करोतेश्छान्दसोविकरणस्य लुक् । श्रुशृणुपॄकृवृभ्यइति हेर्धिः यतस्त्वं विबाधोविशेषेण बाधिता शत्रूणां सासहिः अभिभविता चासि । सिद्धःशेषः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

योनइन्द्राभिदासतिसनाभिर्यश्चनिष्ट्यः ।
अवतस्यबलंतिरमहीवद्यौरधत्मनानभन्ता
मन्यकेषांज्याकाअधिधन्वसु ॥ ५ ॥

यः । नः । इन्द्र । अभिऽदासति । सऽनाभिः । यः । च । निष्ट्यः ।
अव । तस्य । बलम् । तिर । महीऽइव । द्यौः । अध । त्मना ।
नभन्ताम् । अन्यकेषाम् । ज्याकाः । अधि । धन्वऽसु ॥ ५ ॥

हे इन्द्र यः सनाभिः समानजन्माशत्रुर्नोस्मानभिदासति उपक्षयति यश्च निष्ट्योनिकृष्टजन्मा अस्मानुपक्षयति जातार्थे निकृष्टवाचिनोनिःशब्दात् अव्ययात्त्यप् ह्रस्वात्तादौतद्धितइतिषत्वं अधानन्तरमेव महीव द्यौर्महतीद्यौरिव विस्तृतं तस्य शत्रोर्बलं त्मना आत्मना मंत्रेष्वाङ्यादेरात्मनइत्याकारलोपः स्वयमेव अवतिर जहि अवतिरतिर्वधकर्मा । गतमन्यत् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

वयमिन्द्रत्वायवःसखित्वमारभामहे ।
ऋतस्यनःपथानयातिविश्वानिदुरिता
नभन्तामन्यकेषांज्याकाअधिधन्वसु ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

वयम् । इन्द्र । त्वाऽयवंः । सखिऽत्वम् । आ । रभामहे । ऋतस्यं ।
नः । पथा । नय । अर्ति । विश्वानि । दुःऽइता ।
नभंन्ताम् । अन्यकेषाम् । ज्याकाः । अर्धि । धन्वंऽसु ॥ ६ ॥

हे इन्द्र त्वायवः त्वामात्मनइच्छन्तो वयं सखित्वं सखिकर्म यज्ञात्मकमारभामहे उपक्रमामहे ऋतस्य सत्यस्य यज्ञस्य पथा मार्गेण भस्यटेर्लोपः उदात्तनिवृत्तिस्वरेण तृतीयायाउदात्तत्वं विश्वानि सर्वाणि दुरितादुरितानि दुर्गमनानि पापानि तत्फलानि च नोस्मानतिनय अतिपारय । गतमन्यत् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी–

अस्मभ्यंसुत्वमिन्द्रताँशिक्षयादोहंतेप्रतिवरंजरित्रे ।
अच्छिंद्रोध्नीपीपयद्यथांनःसहस्रंधारापयंसामहीगौः ॥ ७ ॥२१॥

अस्मभ्यंम् । सु । त्वम् । इन्द्र । ताम् । शिक्ष । या । दोहंते ।
प्रति । वरंम् । जरित्रे । अच्छिंद्रऽऊध्नी । पीपयंत् । यथां । नः ।
सहस्रंऽधारा । पयंसा । मही । गौः ॥ ७ ॥ २१ ॥

हे इन्द्र त्वं तां गामस्मभ्यं स्तोतृभ्यः सुशिक्ष प्रदेहि शिक्षतिर्दानकर्मा यागौर्जरित्रे स्तोत्रे वरं वरणीयं पयः प्रतिदोहते प्रतिदिनं नैरन्तर्येण दुग्धे दुहेर्बहुलंछंदसीति शपोलुगभावः अदुपदेशाल्लसार्वधातुकानुदात्तत्वे शपः पित्वादनुदात्तत्वं धातुस्वरः शिष्यते वरं वृञ्वरणे इत्यस्माद् ग्रहवृदनिश्चिगमश्चेति कर्मण्यप् सा प्रत्ता गौः अच्छिद्रोध्नी निबिडोधस्का अतएव सहस्रधारा बहुभिः क्षीरधाराभिः उपेता मही महती सती यथा नोस्मान् पयसाक्षीरेण पीपयत् प्रवर्धयेत् तथा तां कुर्विति शेषः ओप्यायी वृद्धौ ण्यन्ताच्छान्दसोलुङ् व्यत्ययेन धातोः पीभावः अडभावश्छान्दसः ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

उभेयदिति सप्तर्चं षष्ठं सूक्तं युवनाश्वपुत्रस्य मान्धातुरार्षं पूर्वेणेत्यर्धर्चसहितायाः सप्तम्यास्तु गोधा नाम ब्रह्मवादिनी ऋषिः सप्तमीपंक्तिः शिष्टाः षळष्टकामहापंक्तयः इन्द्रोदेवता । तथाचानुक्रान्तं—उभेयन्मान्धाता यौवनाश्वोमहापांक्तं पंक्तिरन्त्यातामध्यर्धां गोधापश्यदिति । गतःसूक्तविनियोगः । चातुर्विंशिकेहनि माध्यंदिने अच्छावाकस्य आद्यस्तृचोवैकल्पिकः स्तोत्रियः । सूत्रितंच—उभेयदिन्द्ररोदसी अवयत्त्वंशतक्रतोइति ।

तत्र प्रथमा—

उ॒भे यदि॑न्द्र॒ रोद॑सीआप॒प्राथो॒षाइ॑व ।
म॒हान्तं॑त्वाम॒हीनां॑स॒म्राजं॑चर्ष॒णी॒नां॑दे॒वी
जनि॑त्र्यजीजनद्भ॒द्राजनि॑त्र्यजीजनत् ॥ १ ॥

उ॒भे इति॑ । यत् । इ॒न्द्र॒ । रोद॑सी॒ इति॑ । आ॒ऽप॒प्राथ॑ । उ॒षाःऽइ॑व ।
म॒हान्त॑म् । त्वा॒ । म॒हीना॑म् । स॒म्ऽराज॑म् । च॒र्ष॒णी॒नाम् । दे॒वी ।
जनि॑त्री । अ॒जी॒ज॒न॒त् । भ॒द्रा । जनि॑त्री । अ॒जी॒ज॒न॒त् ॥ १ ॥

हे इन्द्र उभे रोदसी द्यावापृथिव्यौ यद्यस्त्वं अपप्राथ तेजसा आप्रयथसि आपूरयसि प्रा पूरणे आदादिकः छान्दसोलिट् उषाइव यथा उषाः स्वभासा सर्वं जगदापूरयति तद्वत् तं महीनां महतां देवानामपि महान्तं अधिकं चर्षणीनां मनुष्याणामपि सम्राजमीश्वरमिन्द्रं त्वा त्वां देवी देवनशीला जनित्री जनयित्री अदितिः अजीजनत् अजनयत् जनेर्ण्यन्ताल्लुङि चङि रूपमेतत् यस्मादेषा जनित्री ईदृशं पुत्रमजीजनत् अतःकारणात् सा भद्रा कल्याणी प्रशस्ता जाता जनेर्ण्यन्तात्साधुकारिणि तृन् जनितामंत्रइति इडादौ णिलोपोनिपात्यते ऋन्नेभ्यइति ङीप् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अव॑स्मदुर्हणाय॒तोमर्त॑स्यतनुहिस्थि॒रम् ।
अ॒ध॒स्प॒दंतमीं॑कृधि॒योअ॒स्माँआ॒दिदे॑शति॒दे॒वी
जनि॑त्र्यजीजनद्भ॒द्राजनि॑त्र्यजीजनत् ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अवं । स्म । दुः॒ऽह॒ना॒य॒तः । मर्तस्य । त॒नु॒हि॒ । स्थि॒रम् । अ॒ध॒ऽप॒दम् । तम् । ई॒म् । कृ॒धि॒ । यः । अ॒स्मान् । आ॒ऽदिदेशति । दे॒वी । जनित्री । अ॒जी॒ज॒न॒त् । भ॒द्रा । जनित्री । अ॒जी॒ज॒न॒त् ॥ २ ॥

दुर्हणायतोदुःखपदं हननमाचरतोमर्तस्य मनुष्यस्य शत्रोः स्थिरं दृढं बलं अवतनुहि अवततं नीचीनं कुरु स्मेति पूरकः तं शत्रुं ईमेनं अधस्पदं पादयोरधस्ताद्वर्तमानं कृधि कुरु यः शत्रुरस्मान् आदिदेशति जिघांसति । समानमन्यत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अव॒त्या बृ॑ह॒तीरिषो॑ वि॒श्वश्च॑न्द्रा अमित्रहन् ।
शची॑भिः शक्र धूनु॒हीन्द्र॒ विश्वा॑भिरू॒तिभि॑र्दे॒वी जनि॒त्र्य॑जीजनद्भ॒द्रा जनि॒त्र्य॑जीजनत् ॥ ३ ॥

अवं । त्याः । बृ॒ह॒तीः । इषः । वि॒श्व॒ऽच॑न्द्राः । अ॒मि॒त्र॒ऽह॒न् । शचीभिः । श॒क्र॒ । धू॒नु॒हि । इन्द्र । विश्वाभिः । ऊ॒तिऽभिः । दे॒वी । जनित्री । अ॒जी॒ज॒न॒त् । भ॒द्रा । जनित्री । अ॒जी॒ज॒न॒त् ॥ ३ ॥

हे अमित्रहन् अमित्राणां शत्रूणां हन्तः हे शक्रेन्द्र शचीभिः आत्मीयाभिः शक्तिभिः आत्मीयैः कर्मभिर्वा त्याः ताः प्रसिद्धाः बृहतीर्महतीः बृहन्महतोरुपसंख्यानमिति ङीपउदात्तत्वं विश्वश्चन्द्राः विश्वानि सर्वाणि चन्द्राणि हिरण्यानि यासां तादृशीः ह्रस्वाच्चन्द्रोत्तरपदेमंत्रइति सुडागमः बहुव्रीहौविश्वंसंज्ञायामिति पूर्वपदान्तोदात्तत्वं एवंभूताइषोन्नानि विश्वाभिः सर्वाभिरूतिभीरक्षाभिः सार्धं अवधूनुहि अस्मास्ववाङ्मुखं कंपय अस्मदभिमुखं गमयेत्यर्थः । गतमन्यत् ॥ ३ ॥

चातुर्विंशिकेहनि माध्यंदिनेच्छावकस्यावयत्त्वमिति तृचोवैकल्पिकोनुरूपः सूत्रंतु—सूक्तादावुदाहृतं ।

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तृचे प्रथमा सूक्ते चतुर्थी–

अवयत्त्वंशंतक्रतविन्द्रविश्वांनिधूनुषे।
रयिंनसुन्वतेसचांसहस्रिणींभिरूतिभिर्देवीज
निंत्र्यजीजनद्भद्राजनिंत्र्यजीजनत्॥ ४॥

अव। यत्। त्वम्। शतक्रतो इति शतऽक्रतो। इन्द्र। विश्वानि।
धूनुषे। रयिम्। न। सुन्वते। सचा। सहस्रिणीभिः। ऊतिऽभिः।
देवी। जनित्री। अजीजनत्। भद्रा। जनित्री। अजीजनत्॥ ४॥

हे शतक्रतो बहुकर्मन् बहुप्रज्ञ वेन्द्र सुन्वते सोमाभिषवं कुर्वते सुनोतेर्लटः शतृ हुश्नुवोःसार्वधातुकइतियण् शतुरनुमइति विभक्तेरुदात्तत्वं ईदृशाय यजमानाय यद्यदा त्वं विश्वानि व्याप्तानि अन्नानि वा अवधूनुषे अभिगमयसि ददासीत्यर्थः तदा रयिं न रयिं च पुत्ररूपं धनं च सहस्रिणीभिः सहस्रसंख्यायुक्ताभिरूतिभीरक्षाभिः सचा सह प्रदेहि। गतमन्यत्॥ ४॥

अथ पंचमी–

अवस्वेदांइवाभितोविष्वंक्पतन्तुदिद्यवंः।
दूर्वांयाइवतन्तंवोव्य१स्मदेंतुदुर्मतिर्देवीजनिं
त्र्यजीजनद्भद्राजनिंत्र्यजीजनत्॥ ५॥

अव। स्वेदाःऽइव। अभितः। विष्वक्। पतन्तु। दिद्यवः।
दूर्वायाःऽइव। तन्तवः। वि। अस्मत्। एतु।
दुःऽमतिः। देवी। जनित्री। अजीजनत्।
भद्रा। जनित्री। अजीजनत्॥ ५।

स्वेदाइव गात्रात्स्वेदबिन्दव इव अभितः सर्वतः दिद्यवोद्योतमानान्यायुधानि इन्द्रस्य दीप्तयोवा विष्वक् नानामुखाः अवपतन्तु निपतन्तु दूर्वायाइव तन्तवः यथा दूर्वाकांडाः बहुशः प्ररोहन्ति एवं बहुशोविस्तृतादृश्यन्ते दुर्मतिः दुष्टाभिसन्धिः शत्रुः अस्मत् अस्मत्तोव्येतु वियता गच्छतु। गतमन्यत्॥ ५॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ षष्ठी—

दीर्घंह्यंकुशंयथाशक्तिंबिभर्षिमन्तुमः ।
पूर्वेणमघवन्पदाजोवयांयथांयमो
देवीजनित्र्यजीजनद्भद्राजनित्र्यजीजनत् ॥ ६ ॥

दीर्घम् । हि । अंकुशम् । यथा । शक्तिम् । बिभर्षि । मन्तुऽमः । पूर्वेण । मघऽवन् । पदा । अजः । वयाम् । यथा । यमः । देवी । जनित्री । अजीजनत् । भद्रा । जनित्री । अजीजनत् ॥ ६ ॥

दीर्घमायतमंकुशं सृणिं यथा बिभर्षि एवं आयतां शक्तिं हे मन्तुमः मन्तुर्ज्ञानं तद्वन् मतुवसोरुरिति संबुद्धौ नकारस्य रुत्वं ईदृशेन्द्र बिभर्षि धारयसि डुभृञ् धारणपोषणयोः जौहोत्यादिकः श्लौ भृञामिदित्यभ्यासस्येत्वं हे मघवन् धनवन्निन्द्र यथा पूर्वेण देहस्य पूर्वभागे वर्तमानेन पदा पादेन अजः छागोवयां शाखामाकर्षति तथा पूर्वोक्तया शक्त्या आकृष्य यमः शत्रून् नियच्छसि यमेर्लेटयडागमः बहुलंछन्दसीति शपोलुक् । गतमन्यत् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

नकिर्देवामिनीमसिनकिरायोपयामसिमन्त्रश्रुत्यंचरामसि ।
पक्षेभिरपिकक्षेभिरत्राभिसंरभामहे ॥ ७ ॥ २२ ॥

नकिः । देवाः । मिनीमसि । नकिः । आ । योपयामसि । मंत्रऽश्रुत्यम् । चरामसि । पक्षेभिः । अपिऽकक्षेभिः । अत्र । अभि । सम् । रभामहे ॥ ७ ॥ २२ ॥

हे देवाइन्द्रादयः युष्मद्विषये नकिर्मिनीमसि नकिमपि हिंस्मः मीङ् हिंसायां क्रैयादिकः मीनातेर्निगमइति ह्रस्वः इदन्तोमसिः आकारः समुच्चये नकिर्नकिंच योपयामसि योपयामः अननुष्ठानेन विमोहयामः युपविमोहने किंतर्हि मंत्रश्रुत्यं मंत्रेण स्मार्यं श्रुतौ विधिवाक्ये प्रतिपाद्यं युष्मद्विषयं कर्म तच्चरामसि आचरामः अनुति-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

ष्ठामः। अपिच पक्षेभिः पक्षैः पक्षस्थानीयैः स्तुतशस्त्रैः अपिकक्षेभिः अपिकक्षोनाम बाह्वोर्मध्यभागः यज्ञस्य अपिकक्षभूतैः हविर्भिः अत्रास्मिन्यज्ञे अभितः सर्वतोमुखान् संरभामहे सम्यगवलंबामहे ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

यस्मिन्निति सप्तर्चं सप्तमं सूक्तं यमगोत्रस्य कुमारस्यार्षं आनुष्टुभं यमदेवत्यं । तथाचानुक्रान्तं—यस्मिन्कुमारोयामायनोयामममानुष्टुभंत्विति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

यस्मिन्वृक्षेसुपलाशेदेवैःसंपिबतेयमः ।
अत्रानोविश्पतिःपितापुराणाँअनुवेनति ॥ १ ॥

यस्मिन् । वृक्षे । सुऽपलाशे । देवैः । सम्ऽपिबते । यमः ।
अत्र । नः । विश्पतिः । पिता । पुराणान् । अनु । वेनति ॥ १ ॥

वृक्षे लुप्तोपममेतत् वृक्षवत् सुपलाशे शोभनपलाशोपेते शोभनोद्यानसहिते यद्वा शोभनपर्णोपेते वृक्षे तादृशस्य वृक्षस्य मूलं यथा उष्णजनितश्रमापनोदनेन सुखकरं भवति तद्वत्सुखकरे यस्मिन् स्थाने देवैः परिजनभूतैः यमो नियन्ता वैवस्वतः संपिबते सहभुंक्ते पिबतीत्यर्थः। विश्पतिर्विशां प्रजानामधिपतिः पिता नः व्यत्ययेन बहुवचनं मम नचिकेतसो जनको वाजश्रवसः अत्रास्मिन्यमस्य स्थाने पुराणान्पुरातनान् अत्र चिरकालं निवसतः पितॄननु तेषां पश्चाद्यमसमीपे निवसत्वयमिति वेनति मां कामयते नचिकेता नाम कुमारः वाजश्रवसेन पित्रा यमलोकं प्रस्थापितःसन् यमंदृष्ट्वा प्रसाद्य पुनरपीमंलोकमाजगाम अयमर्थः इत्यादिकैर्वचनैः प्रतिपादितः। यद्वा कुमारोनाम नचिकेतसोन्यः कश्चिदृषिः यच्छतीति यम आदित्यः तमनेन सूक्तेनानुष्टाव सुपलाशे वृक्षइव यस्मिन् शोभने स्थाने यम आदित्यः देवैः दीव्यन्तीति देवा रश्मयः तैः संपिबते संगच्छते उपसर्गवशात्पिबतिरत्र गत्यर्थः व्यत्ययेनात्मनेपदं अत्रास्मिन्स्थाने स्थितोविश्पतिर्विशां प्रजानां प्रकाशनप्रवर्षणादिना पालयिता प्राणात्मना सर्वेषां जनकः सआदित्यः पुराणान् चिरंतनान् स्तोतॄन्नोस्मानपि वेनति अनुग्राह्यत्वेन कामयते यद्वा अत्र स्थाने स्थितान् नोस्माकं पुराणान् पूर्वपुरुषान् अनुवेनति अनुक्रमेण कामयते ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ द्वितीया—

पुराणाँअनुवेनन्तंचरन्तंपापयामुया ।
असूयन्नभ्यंचाकशंतस्माँअस्पृहयंपुनः ॥ २ ॥

पुराणान् । अनुऽवेनन्तम् । चरन्तम् । पापया । अमुया । असूयन् ।
अभि । अचाकशम् । तस्मै । अस्पृहयम् । पुनरिति ॥ २ ॥

पुराणान् पुरातनान् पितॄननुवेनन्तं मामनुगतं कामयमानं अमुयाअनया पापया निकृष्टया बुद्ध्या सह चरन्तं वर्तमानं पितरं वाजश्रवसं असूयन् सुखेन जीवन्तं मां मृत्युसमीपं प्रेहीत्युक्तवान् इतिमानसेनोपतापेनयुक्तः सन् प्रथममभ्यचाकशं अयं पश्यतिकर्मा अभ्यपश्यं असुञ् मानसउपतापे कंड्वादिः । पुनः पश्चात्तस्माअस्पृहयं पितुराज्ञया तं मृत्युमाप्तुमैच्छं स्पृहईप्सायां चुरादिरदन्तः स्पृहेरीप्सितइति संप्रदानसंज्ञायां तच्छब्दाच्चतुर्थी । यद्वा पुराणान् चिरन्तनान् स्तोतॄन् पूर्वपुरुषान्पितॄन्वा अनुवेनन्तं अनुक्रमेण कामयमानं चरन्तं उदयास्तमयाभ्यां दिवि परिवर्तमानं अनया पापया निकृष्टया स्तोतुमसमर्थया बुध्याअसूयन् गुणेषु दोषाविष्करणमसूया परकीयगुणेषु दूषणान्याविष्कुर्वन् अभ्यचाकशं अयमपिकश्चिदिति सामान्यरूपेणाभ्यपश्यं इदानीं तु पुनः तस्यादित्यस्य माहात्म्यं जानन् तस्माअस्पृहयं तमेवादित्यं स्तुतिभिः परिचरणात्मकैः कर्मभिश्च आप्तुमैच्छं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यंकुमारनवंरथमचक्रंमनसाकृणोः ।
एकेषंविश्वतःप्राञ्चमपश्यन्नधितिष्ठसि ॥ ३ ॥

यम् । कुमार । नवम् । रथम् । अचक्रम् । मनसा । अकृणोः ।
एकऽईषम् । विश्वतः । प्राञ्चम् । अपश्यन् । अधि । तिष्ठसि ॥ ३ ॥

नचिकेतसंज्ञं कुमारं यमः अनयोत्तरया च प्रलोभयति हे कुमार नवमभिनवं इतः पूर्वमदृष्टं अभिनवत्वमेव व्यनक्ति अचक्रं चक्ररहितं एकेषं एका ईषा यस्य तादृशं तथापि विश्वतः सर्वतः प्रांचं प्रकर्षेणाञ्चन्तं गच्छन्तं यं रथं मनसा अकृणोः मत्समीपं प्रतिगमनाय

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अध्यवसायात्मकं ईदृशं यं रथमकरोः कृत्वा चापश्यन् कर्तव्याकर्तव्यविभागमजानन्नधितिष्ठसि रथमारोहसि । यद्वा स्तोतारं कुमाराख्यमृषिमादित्यः प्रत्यक्षः सन् देहात्मनोर्विवेकं बोधयति हे कुमार ऋषे चक्ररहितं एकेषं एकः प्राणईषास्थानीयोयस्य ईदृशमभिनवं सर्वतोगच्छन्तं शरीरात्मकं यं रथं मनसा अन्तःकरणेन अकृणोः अकरोः संकल्पात्मकेन मनसा हि कामोजायते सत्यां हि कामनायां पुण्यपापात्मकं कर्म क्रियते तेन च भोगप्रदानायेदं शरीरमारभ्यतइति परंपरया मनसः शरीरनिष्पादकत्वं तं शरीरात्मकं रथं अपश्यन्नजानन् लक्षणहेत्वोरिति हेतौ शतृप्रत्ययः सत्स्वरूपापरिज्ञानाद्धेतोरधितिष्ठसि भोगायतनत्वेन स्वीकरोषि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यंकुमारप्रावर्तयोरथंविप्रेभ्यस्परि ।
तंसामानुप्रावर्ततसमितोनाव्याहितम् ॥ ४ ॥

यम् । कुमार । प्र । अवर्तयः । रथम् । विप्रेभ्यः । परि । तम् ।
साम । अनु । प्र । अवर्तत । सम् । इतः । नावि । आऽहितम् ॥ ४ ॥

हे कुमार नचिकेतः यं पूर्वोक्तमधिष्ठितं रथं प्रावर्तयः मत्समीपं प्रत्यगमयः विप्रेभ्यो-मेधाविभ्यः परि उपरि भूलोके वर्तमानानां मेधाविनां बान्धवानामुपरिष्टादन्तरिक्षइत्यर्थः पंचम्याः परावध्यर्थइति विसर्जनीयस्य सत्वं । तं रथं साम पित्राकृतं सान्त्वनं यमसमीपं गत्वा एवमेव त्वया वक्तव्यमिति प्रत्यागमनकारणं उपायोपदेशनं अनुप्रावर्तत इतोस्माल्लोकादन्वगच्छत् कथंभूतं नावि नौवत् तरणसाधनायां बुद्धौ समाहितं सम्यग्धृतं यद्वा हे कुमार ऋषे यं शरीरात्मकं रथं अधिष्ठितं प्रावर्तयः संसारे प्रवर्तितवानसि मेधाविनां मध्ये तं रथं अनु साम उपलक्षणमेतत् ऋक्सामादिसाध्यं स्तोत्रं नावि नौवत्तारयित्र्यां वाचि वेदात्मिकायां समाहितं सम्यक् प्रतिपाद्यत्वेन हितं कर्म च इतः अस्मिन् लोके प्रावर्तत प्रवृत्तमभूत् इत्थं आत्मस्वरूपापरिज्ञानेन शरीरबन्धनं तेन कर्तव्यं व्यवहारजातं चोक्तं । अथतु सत्यज्ञानादिस्वरूपं अकर्तारं परमात्मानं यदि स्वात्मतया साक्षात्करोति तदोक्तं नसंभवतीत्यभिप्रायः ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ पञ्चमी—

कःकुमारमंजनयद्रथंकोनिरंवर्तयत् ।
कःस्वित्तद्द्यनोब्रूयादनुदेयीयथाभंवत् ॥ ५ ॥

कः । कुमारम् । अजनयत् । रथम् । कः । निः । अवर्तयत् । कः । स्वित् । तत् । अद्य । नः । ब्रूयात् । अनुऽदेयी । यथा । अभंवत् ॥ ५ ॥

कः पुरुषः इमं कुमारं अजनयत् अधिक्षेपे किंशब्दः कीदृशं बालं यमसमीपं प्रहिण्वन् कथं पिता समीचीनः स्यात् तत्तावदास्तां कोवा पुरुषः अस्य बालस्य यमसमीपं प्रतिगमनाथ तं रथं निरवर्तयत् निर्वर्तितवान् सोपिमूर्खइत्यर्थः । यथा येन प्रकारेण अयं कुमारः अनुदेयी अनुदातव्योभवत् भवति तत्तदनुगुणं वचनं उपायकथनं अद्यास्मिन्काले नोस्माकं कः स्वित् कोनाम ब्रूयात् अभिदध्यात् प्रथमं यमसमीपं गत्वा पश्चात्ततोनिर्गमनोपायं ब्रुवन्नपि न प्राज्ञइत्यर्थः । अथवा कुमाराख्यऋषिः आत्मनः सार्वात्म्यमवगच्छन् स्वव्यतिरिक्तस्यान्यस्यासंभवं किंशब्देन आक्षेपवाचिना दर्शयति । कुमारं मां कः पिता अजनयत् नकोपि अजोनित्यःशाश्वतइति श्रुत्युक्तरूपोहंभवामि कश्च शरीरात्मकं रथं निरवर्तयत् निर्वर्तयति मद्व्यतिरिक्तस्य निर्वर्तयितुरभावात् तथा निर्वर्त्यस्यान्यस्यासंभवाच्च अद्यास्मिन्कालेसार्वात्म्यानुभवदशायां तंतं प्रकारं कःस्वित् कोनाम नोस्माकं ब्रूयात् यथा येन प्रकारेण अनुदेयी अनुदातव्या मद्व्यतिरिक्तापदार्थसत्ता अभवत् भवति सप्रकारोपि दुर्वचइत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

यथाभंवदनुदेयीततोअग्रंमजायत ।
पुरस्तांद्बुध्नआतंतःपश्चान्निरयंणंकृतम् ॥ ६ ॥

यथा । अभंवत् । अनुऽदेयी । ततः । अग्रम् । अजायत । पुरस्तात् । बुध्नः । आऽततः । पश्चात् । निःऽअयंनम् । कृतम् ॥ ६ ॥

अनुदेयी अनुदातव्यः यथा येन प्रकारेण पितरमनुलक्ष्य अयं कुमारोयमेन दत्तोभवत् भवति । तथा ततः तस्माद्वाजश्रवसात्पितुः अग्रं यमसमीपं गच्छेति वचनस्य

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अग्रतोवर्तमानं नचिकेतसा यमेन सह वदितव्यं । तंवैमवसन्तंगतासीतिहोवाचेत्यादिकंब्राह्मणान्तरोक्तं अजायत प्रादुरभवत् पितोपदिष्टवानित्यर्थः पुरस्तात्ततः पूर्वबुध्नः उक्तस्याग्रस्य मूलभूतं यमगृहं प्रति गच्छेतिवचनं आततः अतिविस्तृतमासीत् अतस्तदशक्यपरिहारमिति पश्चात्क्रोधं परित्यज्य निरयणं तस्माद्यमान्निर्गमनोपायं कृतं पित्रा आचरितं । यद्वा अनुदेयी आत्मानमनुदातव्या आत्मस्वरूपव्यतिरिक्तान्यपदार्थसत्ता यथाभवत् भवति तदनुगुणं ततः तस्मान्मायाविशिष्टादात्मनः अग्रं स्रष्टव्यविकारजातस्य आद्यं मनस्तत्वं सिसृक्षाकारणमजायत उदपद्यत पुरस्तात्सृष्टेः प्रागवस्थायां बुध्नोमूलं अव्याकृतं मायात्मकं कारणमेव आततः आसमन्तात्ततं विस्तृतमासीत् पश्चात्तमसः उत्पत्त्यनन्तरं निरयणं उद्गतानां कार्याणां तस्मात्कारणान्निर्गमनं घटपटादिभेदेन स्वरूपालंभनं कृतं ब्रह्मणानिर्मितं तथामृद्विकारोघटादिर्मृदोन्योन भवति आदित्यानुग्रहाद्ब्रह्मभावं प्राप्तस्य मम विकारः प्रपंचोमदन्योन भवति इति व्यतिरिक्तस्य पित्रादेराक्षेपः पूर्वोक्तः समर्थितः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

इदंयमस्यसादनंदेवमानंयदुच्यते ।
इयमस्यधम्यतेनाळीरयंगीर्भिःपरिष्कृतः ॥ ७ ॥ २३ ॥

इदम् । यमस्य । सदनम् । देवऽमानम् । यत् । उच्यते । इयम् ।
अस्य । धम्यते । नाळीः । अयम् । गीःऽभिः । परिऽकृतः ॥७॥२३॥

इदं यमस्य नियन्तुरादित्यस्य वैवस्वतस्य वा सदनं स्थानं छान्दसः सांहितिकोदीर्घः यत्सदनं देवमानं देवैर्निर्मितमित्युच्यते सर्वत्राभिधीयते यद्वा देवानां रश्मीनां निर्माणसाधनमिति गीयते अस्य यमस्य प्रीणनाय इयं नाळीः वाद्यविशेषोवेणुः धम्यते वाद्यते यद्वा नाळीति वाङ्नाम इयं स्तुतिरूपा वाक् अस्य प्रीणनाय धम्यते उच्चार्यते एवं सति अयं यमः गीर्भिः स्तुतिभिः परिष्कृतः अलंकृतोभूत् संपर्युपेभ्यइति सुडागमः परिनिविभ्यइति षत्वं गतिरनन्तरइति गतेः प्रकृतिस्वरत्वं ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

केशीति सप्तर्चमष्टमं सूक्तं अग्निसूर्यवायुदेवताकं वातरशनपुत्राः जूतिवातजूतिप्रभृतयः प्रत्यृचं क्रमेण ऋषयः । तथाचानुक्रान्तं—केशी मुनयोवातरशनाजूतिर्वातजूतिर्विप्रजूतिर्वृषाणकःकरिक्रतएतशऋष्यश्रृंगश्चैकर्चाः केशिनमिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

केश्यं१ग्निंकेशीविषंकेशीबिभर्तिरोदसी ।
केशीविश्वंस्वर्दृशेकेशीदंज्योतिरुच्यते ॥ १ ॥

केशी । अग्निम् । केशी । विषम् । केशी । बिभर्ति ।
रोदसी इति । केशी । विश्वम् । स्वः । दृशे । केशी ।
इदम् । ज्योतिः । उच्यते ॥ १ ॥

केशाः केशस्थानीयारश्मयः तद्वन्तः केशिनः अग्निर्वायुः सूर्यश्च एते त्रयः स्तूयन्ते केशी रश्मिभिर्युक्तः प्रकाशमानोवा सूर्यः अग्निं बिभर्ति हविर्भिः पोषयति धारयति वा कालविशेषेहि अग्नेः पोषणाय होमः सच कालविशेषः सूर्यगत्यधीनइति सूर्यएव बिभर्तीत्युच्यते । तथा विषं उदकनामैतत् उदकं रश्मिभिः घर्मसमये आहृतं अयमेव केशी बिभर्ति विसृष्टुं तथा रोदसी द्यावापृथिव्यावपि अयमेव बिभर्ति अपिच विश्वं व्याप्तं स्वः सर्वं जगत् दृशे दर्शनाय अयमेव केशी करोति प्रकाशयतीत्यर्थः । इत्थं महानुभावः केशी कोनामेत्यतआह—इदं दृश्यमानं मंडलस्थं यत् ज्योतिः इदमेव केशीत्युच्यते नान्यइत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

मुनयोवातरशनाःपिशंगावसतेमला ।
वातस्यानुध्राजिंयन्तियद्देवासोअविक्षत ॥ २ ॥

मुनयः । वातऽरशनाः । पिशङ्गा । वसते । मला । वातस्य । अनु ।
ध्राजिम् । यन्ति । यत् । देवासः । अविक्षत ॥ २ ॥

वातरशना वातरशनस्य पुत्रामुनयः अतीन्द्रियार्थदर्शिनः जूतिवातजूतिप्रभृतयः पिशंगा पिशंगानि कपिलवर्णानि मला मलिनानि वल्कलरूपाणि वासांसि वसते आच्छादयन्ति वस

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

आच्छादने आदादिकः ईदृशास्ते यद्यदा देवासोदेवाः तपसोमहिम्ना दीप्यमानाः सन्तः अविक्षत देवतास्वरूपं प्राविशन् विशेर्लुङि शलइगुपधादनिटःक्सः व्यत्ययेनात्मनेपदं तदा ते वातस्य वायोः ध्राजिं गतिमनुयन्ति अनुगच्छंति प्राणोपासनया प्राणरूपिणोवायुभावं प्रपन्नाइत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

उन्मंदितामौनेयेनवातॉँआतंस्थिमावयम् ।
शरीरेदस्माकंयूयंमर्तासोअभिपंश्यथ ॥ ३ ॥

उत्ऽमंदिताः । मौनेयेन । वातान् । आ । तस्थिम । वयम् । शरीरा । इत् । अस्माकम् । यूयम् । मर्तासः । अभि । पश्यथ ॥ २ ॥

मौनेयेन मुनिभावेन लौकिकसर्वव्यवहारविसर्जनेन उन्मदिताः उन्मत्ताः उन्मत्तवदाचरन्तः यद्वा उत्कृष्टं मदं हर्षं प्राप्तावयं वातान् वायूनस्माभिरुपास्यमानानातस्थिम आस्थितवन्तः हे मर्तासः मनुष्याः अस्माकं शरीरेव् शरीराण्येव यूयं केवलमभिपश्यथ नोस्मान् यतोवयं नीरूपेण वायुना सायुज्यं प्राप्ताः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी–

अन्तरिंक्षेणपततिविश्वारूपावचाकशत् ।
मुनिर्देवस्यदेवस्यसौकृत्यायसखांहितः ॥ ४ ॥

अन्तरिक्षेण । पतति । विश्वां । रूपा । अवऽचाकंशत् । मुनिः । देवस्यंऽदेवस्य । सौकृत्याय । सखां । हितः ॥ ४ ॥

मुनिः अस्या ऋचोद्रष्टा वृषाणकऋषिः वातरूपतां सूर्यात्मतां वा तत्तदुपासनया प्राप्तः सन् अन्तरिक्षेणाकाशेन पतति गच्छति किंकुर्वन् विश्वा विश्वानि सर्वाणि रूपाणि रूप्यमाणानि पदार्थजातानि अवचाकशत् अभिपश्यन् स्वतेजसा दर्शयन् तथा देवस्यदेवस्य नित्यवीप्सयोरिति द्विर्वचनं अनुदात्तंचेति परस्याम्रेडितस्यानुदात्तत्वं सर्वस्यापि देवस्य सखा सखिभूतः अतएव सौकृत्याय सुष्ठु देवानुद्दिश्य क्रियमाणं यागात्मकं कर्म सुकृतं तस्य भावाय सम्यगनुष्ठापनाय हितः निहितः स्थापितोभवति ॥ ४॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ पंचमी–

वातस्याश्वोवायोःसखाथोदेवेषितोमुनिः ।
उभौसमुद्रावाक्षेतियश्चपूर्वउतापरः ॥ ५ ॥

वातस्य । अश्वः । वायोः । सखा । अथो इति । देवऽइषितः । मुनिः । उभौ । समुद्रौ । आ । क्षेति । यः । च । पूर्वः । उत । अपरः ॥५॥

वातस्य वायोः गतिरिव अश्वोऽयाप्तः यद्वा वायोरशिता भोक्ता वायुरेव तस्याहारइत्यर्थः अतएव वायोः सखा मित्रभूतः अथो अपिच देवेषितः देवेन द्योतमानेन वायुना सूर्येणवा इषितः प्राप्तः तृतीयाकर्मणीति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं ईदृशोमुनिः करिक्रताख्यऋषिः उक्तप्रकारेण वायुरूपः सूर्यरूपोवा सन् उभौ समुद्रौ उदधी आक्षेति अभिगच्छति क्षि-निवासगत्योः छान्दसोविकरणस्य लुक् कौ तौ समुद्रौ यः पूर्वः समुद्रः उतशब्दश्चार्थे यश्चापरः समुद्रः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

अप्सरसांगन्धर्वाणांमृगाणांचरणेचरन् ।
केशीकेतस्यविद्वान्सखास्वादुर्मदिन्तमः ॥ ६ ॥

अप्सरसाम् । गन्धर्वाणाम् । मृगाणाम् । चरणे । चरन् । केशी । केतस्य । विद्वान् । सखा । स्वादुः । मदिन्ऽतमः ॥ ६ ॥

अप्सरसां देवस्त्रीणां गन्धर्वाणां चरणे संचारणे संचारभूते दिव्यन्तरिक्षे च तथा मृगाणां सिंहादीनां संचारस्थले पृथिव्यां चरन् व्याप्य संचरन् केशी अग्निर्वायुः सूर्योवा केतस्य ज्ञातव्यस्य सर्वस्यार्थजातस्य विद्वान् यद्वा ज्ञातव्यस्यास्य ऋषेः एतशस्य सखा विद्वान् अविशेषात्सर्वं जानन् स्वादुः स्वादयिता रसयिता सर्वस्य रसस्योत्पादकः अतएव मदिन्तमः मादयितृतमोभवति नाद्धस्येतिनुडागमः ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ सप्तमी—

वायुरस्मा उपामन्थत्पिनष्टि स्मा कुनन्नमा ।
केशी विषस्य पात्रेण यद्रुद्रेणापिबत्सह ॥ ७ ॥ २४ ॥

वायुः । अस्मै । उप । अमन्थत् । पिनष्टि । स्म । कुनन्नमा । केशी ।
विषस्य । पात्रेण । यत् । रुद्रेण । अपिबत् । सह ॥ ७ ॥ २४ ॥

केशी रश्मिभिर्युक्तः सूर्यः रुद्रेण रुद्रपुत्रेण मरुद्गणेन । यद्वा रुद्रोवाएषयदग्निरितिश्रवणात् । रुद्रोवैद्युताग्निः तेन सह वर्तमानः विषस्य उदकनामैतत् क्रियाग्रहणंकर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानत्वाच्चतुर्थ्यर्थेषष्ठी विषमुदकं पात्रेण पानसाधनेन रश्मिजालेन यद्यदा अपिबत् पिबति तदा अस्मै केशिने वायुरुपामंथत् भूगतं सर्वरसं उपमथ्नाति । यद्वा अपिबत् पीतवान् भवति तदा सूर्यमंडले घनीभूतं अस्य तदुदकं वायुरुपमथ्नाति मंथनेन वैद्युताग्निना आलोडयति । तथा कुनंनमा कुत्सितमपि भृशं नमयित्री स्वयं नमयितुमशक्या स्वतंत्रा माध्यमिका वाक् पिनष्टिस्म यथा अधस्तात् स्रवति तथा चूर्णीकरोति स्मेति प्रसिद्धौ कुपूर्वान्नमयतेः पचाद्यचि यङोचिचेति यङोलुक् थाथादिनोत्तरपदान्तोदात्तत्वं ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

उतदेवाइति सप्तर्चं नवमं सूक्तं आनुष्टुभं वैश्वदेवं भरद्वाजकश्यपगौतमात्रिविश्वामित्रजमदग्निवसिष्ठाइति क्रमेण प्रत्यृचमृषयः । तथाचानुक्रान्तं—उतदेवाः सप्तर्षयएकर्चावैश्वदेवमिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

उत देवा अवहितं देवा उन्नयथा पुनः ।
उतागश्चक्रुषं देवा देवा जीवयथा पुनः ॥ १ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

उत । देवाः । अवऽहितम् । देवाः । उत् । नयथ । पुनरिति ।
उत । आगः । चक्रुषम् । देवाः । देवाः । जीवयथ । पुनरिति ॥ १ ॥

उतापिच हे देवाः अवहितमुन्नयथ उतापिच हेदेवाः आगः अपराधं चक्रुषं कृतवन्तं मां तस्मादागसोरक्षत हे देवाः रक्षित्वा च पुनः पश्चाज्जीवयथ चिरंजीविनं कुरुत ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

६ द्वाविमौवातौवातआसिन्धोरापरावतः ।
दक्षंतेअन्यआवातुपरान्योवातुयद्रपः ॥ २ ॥

द्वौ । इमौ । वातौ । वातः । आ । सिन्धोः । आ । पराऽवतः । दक्षम् ।
ते । अन्यः । आ । वातु । परा । अन्यः । वातु । यत् । रपः ॥ २ ॥

इमौ दृश्यमानौ द्वौ वातौ पुरोवातः पश्चाद्वातश्च आसिन्धोः आसमुद्रात् मर्यादायामाकारः यद्वा आपरावतः समुद्रादपि योदूरदेशः तं देशमवधीकृत्य वातः गच्छतः । वा गतिगंधनयोः आदादिकः ।तयोर्वातयोः अन्यएकः हेस्तोतः ते तव दक्षं बलं आवातु आगमयतु अन्यश्च त्वदीयं यद्रपः पापं तत्परावातु परागमयतु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आवातवाहिभेषजंविवातवाहियद्रपः ।
त्वंहिविश्वभेषजोदेवानांदूतईयसे ॥ ३ ॥

आ । वात । वाहि । भेषजम् । वि । वात । वाहि । यत् । रपः ।
त्वम् । हि । विश्वऽभेषजः । देवानाम् । दूतः । ईयसे ॥ ३ ॥

हे वात भेषजं सुखं व्याध्युपशमनमौषधं वा आवाहि आगमय हे वात यद्रपोस्मदीयं पापं तद्विवाहि विगमय अस्मत्तोविश्लेषय त्वं हि खलु देवानां दूतः विश्वभेषजः विश्वानि भेषजानि यस्मिन् बहुव्रीहौविश्वंसंज्ञायामिति पूर्वपदान्तोदात्तत्वं ईदृशश्चसन् ईयसे सततंगच्छसि ईङ्गतौ दैवादिकः श्यनोनित्वात् ञ्नित्यादिर्नित्यमित्याद्युदात्तत्वं हिचेति निघातप्रतिषेधः ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ चतुर्थी—

आत्वांगमंशंतांतिभिरथोंअरिष्टतांतिभिः ।
दक्षंतेभद्रमाभार्षंपरायक्ष्मंसुवामिते ॥ ४ ॥

आ । त्वा । अगमम् । शन्तांतिऽभिः । अथो इतिं । अरिष्टतांतिऽभिः ।
दक्षंम् । ते । भद्रम् । आ । अभार्षम् । परां । यक्ष्मंम् । सुवामि । ते ॥ ४ ॥

हे स्तोतः त्वा त्वां शंतातिभिः सुखकरैः अथो अपिच अरिष्टतातिभिः अहिंसाकरैश्च रक्षणैः आगमं आगतवानस्मि शिवशमरिष्टस्यकरइति उभयत्र तातिल् प्रत्ययः लितीति प्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वं । अपिच भद्रं कल्याणं ते तव दक्षं बलं आभार्षं आहार्षं वायुसकाशादानैषं तथा ते तव यक्ष्मं रोगं च परासुवामि विनाशयामि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

त्रायंन्तामिहदेवास्त्रायंतांमरुतांगणः ।
त्रायंन्तांविश्वांभूतानियथायमंरपाअसंत् ॥ ५ ॥

त्रायन्ताम् । इह । देवाः । त्रायंताम् । मरुतांम् । गणः । त्रायन्ताम् ।
विश्वां । भूतानिं । यथां । अयम् । अरपाः । असंत् ॥ ५ ॥

इहास्मिन्देशे सर्वे देवाः त्रायन्तां अस्मान्पालयन्तां तथा मरुतां गणः संघः सत्रायन्तां विश्वा विश्वानि सर्वाणि अन्यानिच भूतानि भूतजातानि त्रायन्तां अस्मान् रक्षन्तु यथा अयमस्मदीयः शरीरादिः अरपाअसत् पापरहितोभवति तथेत्यर्थः रपइति पापनाम नञोबहुव्रीहौ नञ्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वं अस्तेर्लेटयडागमः यावद्यथाभ्यामिति निघाताभावः ॥५॥

अथ षष्ठी—

आपइद्वाउंभेषजीरापोंअमीवचातंनीः ।
आपःसर्वंस्यभेषजीस्तास्तेंकृण्वन्तुभेषजम् ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

आपः । इत् । वै । ॐ इति । भेषजीः । आपः । अमीवऽचातनीः ।
आपः । सर्वस्य । भेषजीः । ताः । ते । कृण्वन्तु । भेषजम् ॥ ६ ॥

आपइद्वै आपएवखलु भेषजीः भेषजभूताः स्नानपानादिना सुखहेतवः यद्वा ओषधिरूपेण परिणतारोगोपशमनहेतवोभवन्ति केवलमामकेत्यादिना भेषजशब्दात् ङीप् उदात्तनिवृत्तिस्वरेण ङीपउदात्तत्वं जसिवाछन्दसीति पूर्वसवर्णदीर्घः यतएवमतःकारणात् आपः अमीवचातनीः अमीवचातन्यः रोगाणां नाशयित्र्योभवन्ति चातयतिर्वधकर्मा किंच आपः सर्वस्य प्राणिजातस्य भेषजीर्भेषजभूताभवन्ति नकतिपयस्य तास्तथाविधाआपः ते तव भेषजं कृण्वन्तु कुर्वन्तु ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

हस्ताभ्यांदशशाखाभ्यांजिह्वावाचःपुरोगवी ।
अनामयित्नुभ्यांत्वाताभ्यांत्वोपस्पृशामसि ॥ ७ ॥२५॥

हस्ताभ्याम् । दशऽशाखाभ्याम् । जिह्वा । वाचः । पुरःऽगवी ।
अनामयित्नुऽभ्याम् । त्वा । ताभ्याम् । त्वा । उप । स्पृशामसि ॥ ७ ॥ २५ ॥

दशशाखाभ्यां दशाङ्गुलयः शाखाभूताययोः तादृशाभ्यां प्रजापतेर्हस्ताभ्यां सृज्यमानाजिह्वा रसना वाचः शब्दस्य पुरोगवी पुरतोगंत्री जातायत्रयत्र शब्दः तत्र सर्वत्र तस्य शब्दस्योच्चारणाय पुरतोव्याप्रियते इत्यर्थः अनामयित्नुभ्यां सम्यगारोग्यहेतुभ्यां ताभ्यां हस्ताभ्यां हेस्तोतः त्वा त्वां उपस्पृशामसि उपस्पृशामः इदन्तोमसिः त्वेतिपुनरुक्तिः पूरणार्था ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे पञ्चविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

तवत्यइति षळृचं दशमं सूक्तं उरुनाम्नः पुत्रस्य अंगाख्यस्यार्षं जागतमैन्द्रं तथाचानुक्रान्तं—तवत्येषळंगऔरवोजागतमिति । गतोविनियोगः ।तवत्य इति विनियोग लुक्

तत्र प्रथमा—

तवत्यइन्द्रसख्येषुवह्नयऋतंमन्वानाव्यदर्दिरुर्वलम् ।
यत्रादशस्यन्नुषसोरिणन्नपःकुत्सायमन्मन्नह्यश्चदंसयः ॥ १॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तवं । त्ये । इन्द्र । सख्येषुं । वह्नंयः । ऋतम् । मन्वानाः । वि । अदर्दिरुः । वलम् । यत्रं । दशस्यन् । उषसः । रिणन् । अपः । कुत्साय । मन्मन् । अह्यः । च । दंसयः ॥ १ ॥

हे इन्द्र तव सख्येषु सखित्वेषु सत्सु त्ये ते प्रसिद्धावह्नयोवोढारः हविषां स्तुतीनां वा अतएव ऋतं यज्ञं मन्वानाः अवबुध्यमानाअंगिरसः वलं गवामपहर्तारं एतत्संज्ञकमसुरं व्यदर्दिरुः अत्यर्थं व्यदारयन् दृविदारणे अस्माद्यङ्लुगन्ताव् लुङि सिजभ्यस्तेति झेर्जुस् जुसिचेतिगुणः व्यत्ययेनेत्वं । अपिच यत्र यस्मिन्काले मन्मन् मन्मनि स्तोत्रे सति कुत्साय महर्षये उषसः उषःकालान् वृत्रेणावृतत्वात् पूर्वमसत्प्रायान् तदपनोदनेन दशस्यन् प्रयच्छन् तथा अपोवृत्रेणावृतान्युदकानिच रिणन् तस्मान्निर्गमयन्वर्तसे रीगतिरेषणयोः क्रैयादिकः प्वादीनां ह्रस्वत्वं तदानीं अह्यः अहेर्वृत्रस्य च दंसयः कर्माणि वितथान्यासन्नित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अवासृजःप्रस्वःश्वञ्चयोगिरीनुदाजउस्राअपिबोमधुप्रियम् ।
अवर्धयोवनिनोअस्यदंससाशुशोचसूर्यऋतजातयागिरा ॥ २ ॥

अवं । असृजः । प्रऽस्वः । श्वञ्चयः । गिरीन् । उत् । आजः । उस्राः । अपिबः । मधुं । प्रियम् । अवर्धयः । वनिनः । अस्य । दंससा । शुशोचं । सूर्यः । ऋतऽजातया । गिरा ॥ २ ॥

हे इन्द्र प्रस्वः प्रसूतिर्जन्म तद्धेतुभूता अपः अवासृजः आवरकान्मेघादधः पातितवानसि तथा गिरीन् पर्वतान् वलेन गोमतोबिलस्य पिधानाय निहितान् श्वंचयः अभैत्सीरित्यर्थः श्वचिगतौ अस्मात्ण्यन्ताल्लुङि बहुलंछन्दस्यमाङ्योगेपीत्यडभावः समानवाक्ये निघातयुष्मदस्मदादेशावक्तव्याइति वचनात्पूर्वपदस्यासमानवाक्यगतत्वेनास्य तिङ्ङतिङइति निघाताभावः तथा वलासुरेण बिलेनिहिताउस्रागाः पर्वतभेदनानन्तरं उदाजः उदगमयः ततः पयोदध्याज्यादिकं प्रियमनुकूलं मधु मधुरं हविः अपिबः पीतवानसि यद्वा श्रयणसाधनासु तासु गोष्वाग-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

तासु यजमानैः प्रियमभीष्टं मधु सोमात्मकं अपिबः पिबसि तथा वनिनः वनसंबद्धान् वृक्षान् यद्वा वनमित्युदकनाम तद्युक्तान् समुद्रान् अवर्धयः वृष्टिप्रदानेन वर्धयसि ऋतजातया ऋतं यज्ञं तदर्थं जातं जन्म यस्याः तया गिरा वेदात्मिकया वाचा स्तूयमानस्येन्द्रस्य दंससा कर्मणा आवृण्वता वृत्रादेरपि नोदनात्मकेन सूर्यः शुशोच नभसि प्रदिदीपे यद्वा ऋतजातया गिरेति सूर्यस्यैव विशेषणं त्रयीरूपया वाचा प्रदीप्यतइत्यर्थः ऋग्भिः पूर्वाह्णेदिविदेवईयते इत्यादिकं तैत्तिरीयकमन्त्रानुसंधेयं । शुशोचेत्यस्य पदात्परत्वेपि पादादित्वादपादादाविति पर्युदासस्यानुवृत्तेर्निघाताभावः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

विसूर्यो॒मध्ये॑अमुच॒द्रथं॑दि॒वोवि॒दद्दा॒साय॑प्रति॒मान॒मार्यः॑ ।
दृ॒ळ्हानि॒पिप्रो॒असु॑रस्यमा॒यिन॒इन्द्रो॒व्या॑स्यच्चकृ॒वाँऋ॒जिश्व॑ना ॥ ३ ॥

वि । सूर्यः॑ । मध्ये॑ । अ॒मु॒च॒त् । रथ॑म् । दि॒वः । वि॒दत् । दा॒साय॑ । प्र॒ति॒ऽमान॑म् । आर्यः॑ । दृ॒ळ्हानि॑ । पिप्रोः॑ । असु॑रस्य । मा॒यिनः॑ । इन्द्रः॑ । वि । आ॒स्य॒त् । च॒कृ॒ऽवान् । ऋ॒जिश्व॑ना ॥ ३ ॥

दिवः द्युलोकस्य मध्ये सूर्यः आदित्यः रथं प्रस्थानाय व्यमुचत् विमुक्तवान् मुचेर्लुङि लृदित्वाच्च्लेरङादेशः । कदेति चेदुच्यते यदा आर्यः अभिज्ञ इन्द्रः दासायोपक्षपयित्रे वृत्रादये प्रतिमानं प्रतिकृतिं प्रतीकारं विदत् वेत्ति जानाति अलभत वा । अपि च मायिनः मायाविनः मायाशब्दस्य व्रीह्यादिषु पाठात् व्रीह्यादिभ्यश्चेति इनिप्रत्ययः पिप्रोः एतन्नाम्नोसुरस्य दृळ्हानि दृढानि स्थिराणि पुराणि बलानि वा ऋजिश्वना राजर्षिणा चकृवान् सख्यं कुर्वन् इन्द्रोव्यास्यत् व्यक्षिपत् विविधमाक्षिप्तवान् व्यनीनशदित्यर्थः । असुक्षेपणे ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अना॑धृष्टानिधृषि॒तोव्या॑स्यन्नि॒धीँरदे॑वाँअमृणद॒यास्यः॑ ।
मा॒सेव॒सूर्यो॒वसु॒पुर्य॒माद॑देगृणा॒नःशत्रूँ॑रशृणाद्वि॒रुक्म॑ता ॥ ४ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अनाधृष्टानि । धृषितः । वि । आस्यत् । निऽधीन् । अदेवान् । अमृणत् । अयास्यः । मासाऽइव । सूर्यः । वसु । पुर्यम् । आ । ददे । गृणानः । शत्रून् । अशृणात् । विरुक्मता ॥ ४ ॥

धृषितः शत्रूणां धर्षयिता प्रगल्भइन्द्रः अनाधृष्टानि इतःपूर्वं शत्रुभिरप्रधृष्टान्यबाधितानि असुरबलानि व्यास्यत् व्याक्षिप्तवान् तथा अयास्यः अयासनीयः चालयितुमशक्यः यद्वा अयास्योंगिराः स्तोतृवाचिना शब्देन स्तुत्योलक्ष्यते अयास्येन ऋषिणा स्तुत्यइन्द्रः निधीन् असुरैर्निहितान् धनसमूहान् यद्वा निधातॄन् नितरां बलानां धारयितॄन् अदेवान् देवविरोधिनोसुरानमृणत् अहिंसीत् मृणहिंसायां तौदादिकः । अपिच सूर्योमासेव मासेनेव पद्दन्नित्यादिना मासशब्दस्य मासूभावः सयथा मासविशेषेण भौमान् रसानादत्ते तथा पुर्यं असुराणां पुरिभवं भवेछन्दसीतियत् हलिचेति दीर्घस्य नभकुर्छुरामिति प्रतिषेधः यतोनावइत्याद्युदात्तत्वं ईदृशं वसु धनं आददे आदत्ते स्म आङोदोनास्यविहरणइत्यात्मनेपदं तथा गृणानः स्तोतृभिः स्तूयमानः सन् व्यत्ययेन कर्मणि कर्तृप्रत्ययः शत्रून् शातयितॄन् असुरान् विरुक्मता विरोचमानेन वज्रेण अशृणात् अहिंसीत् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अयुद्धसेनोविभ्वाविभिन्दतादाशद्वृत्रहातुज्यानितेजते ।
इन्द्रस्यवज्रादबिभेदभिश्नथःप्राक्रामच्छुन्ध्यूरजहादुषाअनः ॥५॥

अयुद्धऽसेनः । विभ्वा । विऽभिन्दता । दाशत् । वृत्रऽहा । तुज्यानि । तेजते । इन्द्रस्य । वज्रात् । अबिभेत् । अभिऽश्नथः । प्र । अक्रामत् । शुन्ध्यूः । अजहात् । उषाः । अनः ॥ ५ ॥

विभ्वा विभुना व्याप्तेन विभिन्दता विदारयता एवंविधेनापि परकीयबलेन अयुद्धसेनः अप्रहतसेनः यद्वा विभ्वा विभुर्व्याप्तः विभिन्दता शत्रुबलानि विदारयता वज्रेण वृत्रहा वृत्रंहतवान् एवंविधइन्द्रः दाशत् दाशति स्तोतृभ्योधनं प्रयच्छति दाश्रृदाने लेटचडागमः तथा तुज्यानि प्रे-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

र्याणि शत्रुबलानि तेजते तनूकरोति अल्पीकरोति तिजनिशाने। यद्वा शत्रून्प्रति प्रेर्याण्यायुधानि तेजते निश्यति तीक्ष्णीकरोति ईदृशस्येन्द्रस्य अभिश्नथः अभितोहिंसकात् वज्रात् सर्वं शत्रुजातं अबिभेत् भीतिं प्राप्नोत् एवमसुरेष्विन्द्रेण निरस्तेषु शुन्ध्यूः शोधयिता आदित्यः प्राक्रामत् जगत्प्रकाशनाय गन्तुं प्रक्रान्तवान् उषाः उषोदेवता च अनः स्वकीयं शकटं रथं अजहात् गन्तुं पर्यत्यजत् ओहाक् त्यागे ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

एता॒त्या॒ते॒श्रुत्या॑नि॒केव॑ला॒यदेक॒एक॒मकृ॑णोरय॒ज्ञम् ।
मा॒सांवि॒धान॑मदधा॒अधि॒द्यवि॒त्वया॒विभि॑न्नंभरति॒प्र॒धिंपि॒ता ॥ ६ ॥ २६ ॥

ए॒ता । त्या । ते॒ । श्रुत्या॑नि । केव॑ला । यत् । एकः॑ । एक॑म् । अकृ॑णोः । अ॒य॒ज्ञम् । मा॒साम् । वि॒ऽधान॑म् । अ॒द॒धाः॒ । अधि॑ । द्यवि॑ । त्वया॑ । विऽभि॑न्नम् । भ॒र॒ति॒ । प्र॒ऽधिम् । पि॒ता ॥ ६ ॥ २६ ॥

हे इन्द्र त्या तानि ते तव त्वदीयानि वीर्यकर्माणि एता एतान्येव केवला केवलानि श्रुत्यानि श्रोतव्यानि स्तुत्यर्हाणि नान्यदीयानि। कानि पुनस्तानि एकः असहायस्त्वं एकं प्रधानभूतं अयज्ञं यज्ञरहितं असुरं अकृणोः अहिंसीरिति यत् एतदेकं कर्म कृवि हिंसाकरणयोः अत्र हिंसार्थः इदित्वान्नुम् धिन्विकृण्व्योरचेत्युप्रत्ययः अकारान्तादेशश्च तस्य योगे सति स्थानिवद्भावात् लघूपधगुणाभावः। तथा मासां मासानां पद्दन्नित्यादिना मासशब्दस्य मासूभावः ऊडिदमित्यादिना विभक्तेरुदात्तत्वं मासानां विधानं विधातारं कर्तारं सूर्यं अधिद्यवि द्युलोके उपरि अदधाः अधारयः विपूर्वाद्दधातेः कृत्यल्युटोबहुलमिति कर्तरि ल्युट् इदमपरं कर्म तथा पिता पालकोद्युलोकः विभिन्नं विदारितं वृत्राद्विभक्तं प्रधिं रथचक्रस्य पार्श्वं पार्श्वफलके प्रधीइत्युच्यते ईदृशं सूर्यरथसंबन्धिनं प्रधिं अन्यैः धारयितुमशक्यं त्वयैव भरति धारयति इदमपरं कर्म एतत्प्रभृतीनि त्वयाकृतानि कर्माणि परेषामसाधारणानि सर्वदा स्तोतव्यानीत्यर्थः ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे षड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

सूर्यरश्मिरिति षळृचं एकादशं सूक्तं त्रैष्टुभं विश्वावसुर्नाम गंधर्वऋषिः सच पूर्वेण तृचेन सवितारं स्तुतवान् उत्तरेण स्वात्मानं अतः प्रथमतृचस्य सविता देवता द्वितीयस्य गंधर्वः। तथाचानुक्रान्तं—सूर्यरश्मिर्देवगंधर्वोविश्वावसुरात्मानमस्तौत् पूर्वार्धे सवितारमिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

सूर्यरश्मिर्हरिकेशःपुरस्तात्सविताज्योतिरुदयाँअजस्रम् ।
तस्यपूषाप्रसवेयातिविद्वान्त्संपश्यन्विश्वाभुवनानिगोपाः ॥ १ ॥

सूर्यऽरश्मिः । हरिऽकेशः । पुरस्तात् । सविता । ज्योतिः । उत् ।
अयान् । अजस्रम् । तस्य । पूषा । प्रऽसवे । याति । विद्वान् ।
सम्ऽपश्यन् । विश्वाः । भुवनानि । गोपाः ॥ १ ॥

सूर्यरश्मिः उषसः प्रादुर्भावानन्तरं सूर्यस्योदयात्पूर्वं यः कालः तस्य कालस्याभिमानीदेवः सवितेत्युच्यते सूर्यरश्मिः सूर्यस्य सर्वस्य प्रेरकस्यादित्यस्य रश्मिरेव रश्मिर्यस्य सतथोक्तः हरिकेशः हरयोहरणशीलाहरितवर्णावा केशस्थानीयाः प्रकाशमानावा दीप्तयोयस्य ईदृशः सविता सर्वस्य प्रेरकोदेवः पुरस्तात् पूर्वस्यां दिशि अजस्रं अनवरतं ज्योतिस्तेजः उदयान् उद्याति उद्गमयति यातेरन्तर्भावितण्यर्थाच्छान्दसोलङ् व्यत्ययेन बहुवचनं संहितायां दीर्घादटिमानपादइति नकारस्य रुत्वं आतोटिनित्यमिति सानुनासिकआकारः ।तस्य सवितुःप्रसवे प्रेरणे अनुज्ञायां सत्यां विद्वान् जानन् गोपाः गोपायिता रक्षिता पूषा पोषकोदेवआदित्योयाति नभसि गच्छति किंकुर्वन् विश्वा विश्वानि सर्वाणि भुवनानि भूतजातानि संपश्यन् सम्यक् प्रकाशयन् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

नृचक्षाएषदिवोमध्यआस्तआपप्रिवान्रोदसीअन्तरिक्षम् ।
सविश्वाचीरभिचष्टेघृताचीरन्तरापूर्वमपरञ्चकेतुम् ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

नृऽचक्षाः । एषः । दिवः । मध्ये । आस्ते । आपप्रिऽवान् । रोदसी इति । अन्तरिक्षम् । सः । विश्वाचीः । अभि । चष्टे । घृताचीः । अन्तरा । पूर्वम् । अपरम् । च । केतुम् ॥ २ ॥

नृचक्षाः नॄन् मनुष्यान् पश्यन् यद्वा नृभिः नेतृभीरश्मिभिः प्रकाशमानः एषसविता देवः द्युलोकस्य मध्ये आस्ते निषीदति किंकुर्वन् रोदसी द्यावापृथिव्यौ अन्तरिक्षं च आपप्रिवान् स्वतेजसा आपूरयन् प्रापूरणे अस्माच्छान्दसोलिट् क्वसुश्चेतितस्य क्वसुरादेशः वस्वेकाजाद्घसामितीडागमः सदेवोविश्वाचीर्विश्वमंचंतीः सर्वव्यापिनीः प्राच्यादिमहादिशोभिचष्टे प्रकाशयति तथा घृताचीर्घृतं दीप्तं रूपं अंचन्तीः आग्नेयादिविदिशश्च प्रकाशयति अंचतेः क्विन्नन्तात् अंचतेश्चोपसंख्यानमिति ङीप् ततोभसंज्ञायामचइत्याकारलोपे चाविति दीर्घत्वं उदात्तनिवृत्तिस्वरेणङीपउदात्तत्वे प्राप्ते चाविति पूर्वस्याचउदात्तत्वं । तथा पूर्वं पूर्वभागं केतुं प्रज्ञापनीयं अपरं पृष्ठभागं च अन्तरा अन्तरालं च अभिचष्टे प्रकाशयति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

रायोबुध्नःसंगमनोवसूनांविश्वारूपाभिचष्टेशचीभिः ।
देवइंवसवितासत्यधर्मेन्द्रोनतस्थौसमरेधनानाम् ॥ ३ ॥

रायः । बुध्नः । सम्ऽगमनः । वसूनाम् । विश्वा । रूपा । अभि । चष्टे । शचीभिः । देवःऽइव । सविता । सत्यऽधर्मा । इन्द्रः । न । तस्थौ । सम्ऽअरे । धनानाम् ॥ ३ ॥

रायोधनस्य बुध्नः बन्धकः मूलभूतोवा ऊडिदमित्यादिना रैशब्दाद्विभक्तेरुदात्तत्वं तथा वसूनां धनानां संगमनः संगमयिता प्रापयिता ईदृशः सविता शचीभिः दीप्तिभिः विश्वारूपा सर्वाणि रूपाणि निरूपणीयानि पदार्थजातानि अभिचष्टे अभिपश्यति प्रकाशयति । अपिच देवइवायंसविता सावकोदेवः सत्यधर्मा सत्यमवितथं धर्म धारणं धारणहेतुभूतं कर्म वा यस्य तादृशोभवति तथा इन्द्रो न इन्द्रइव धनानां समरे संग्रामे सम्यक् प्रापणे तस्थौ अयं सविता उद्युक्तः सन् तिष्ठति ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ चतुर्थी–

विश्वावसुंसोमगन्धर्वमापोददृशुषीस्तदृतेनाव्यायन् ।
तदन्ववैदिन्द्रोरारहाणआसांपरिसूर्यस्यपरिधीँरपश्यत् ॥ ४ ॥

विश्वऽवसुम् । सोम । गन्धर्वम् । आपः । ददृशुषीः । तत् ।
ऋतेन । वि । आयन् । तत् । अनुऽअवैत् । इन्द्रः । ररहाणः ।
आसाम् । परि । सूर्यस्य । परिऽधीन् । अपश्यत् ॥ ४ ॥ विश्वावसवद२१०

हे सोम त्वया सहितं गंधर्वं गीतरूपं गोशब्दं धारयन्तं विश्वावसुं एतत्संज्ञं मां उत्तरत्र तच्छब्दश्रुतेर्यच्छब्दाध्याहारः यदापोवसतीवर्याख्याः ददृशुषीः दृष्टवत्यः दृशेर्लिटः क्वसुः उगितश्चेति ङीप् वसोःसंप्रसारणमिति संप्रसारणं जसि वाछन्दसीति पूर्वसवर्णदीर्घः तत्तदानीं ऋतेन यज्ञेन हेतुना व्यायन् विविधमगच्छन् यष्टृजनाः तद्गमनमासामपां ररहाणः गमयिता इन्द्रः अन्ववैत् अनुबुध्यत बुध्वा च कुत्र यज्ञः प्रवृत्तइति सूर्यस्य परिधीन् परितोधीयमानान् प्राच्यादिदिग्भागान् पर्यपश्यत् परितोदृष्टवान् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

विश्वावसुरभितन्नोगृणातुदिव्योगन्धर्वोरजसोविमानः ।
यद्वाघासत्यमुतयन्नविद्मधियोहिन्वानोधियइन्नोअव्याः ॥ ५ ॥

विश्वऽवसुः । अभि । तत् । नः । गृणातु । दिव्यः । गन्धर्वः ।
रजसः । विऽमानः । यत् । वा । घ । सत्यम् । उत । यत् । न ।
विद्म । धियः । हिन्वानः । धियः । इत् । नः । अव्याः ॥ ५ ॥

विश्वावसुर्गंधर्वः नोस्माकं तदभिगृणातु अभिमुखं ब्रवीतु गॄशब्दे क्र्यादिकः प्वादित्वात् ह्रस्वः कीदृशः दिव्यः दिविभवः तथा रजसः उदकस्य विमानोनिर्माता किंपुनस्तत् यद्वाघ यच्चखलु सत्यं अवितथं यथार्थफलं कर्मजातं उतशब्दश्चार्थे यच्च नविद्म नजा-

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

नीमः तदुभयं ब्रवीत्विर्थः ऋचितुनुघेत्यादिना घशब्दस्य सांहितिकोदीर्घः । शिष्टःपादः प्रत्यक्षकृतः । हे विश्वावसो धियः कर्माणि हिन्वानः सोमेन प्रवर्धयन् हिगतौ वृद्धौच यद्वा धियः स्तुतीः हिन्वानः प्राप्नुवन् नोस्माकं धियइत् कर्माण्येव बुद्धीरेव वा अव्याः रक्ष ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

सस्निंमविन्दुच्चरणेनुदीनामपांवृणोद्दुरोअश्मंव्रजानाम् ।
प्रासांगन्धर्वोअमृतानिवोचुदिन्द्रोदक्षंपरिजानादहीनाम् ॥६॥२७॥

सस्निम् । अविन्दत् । चरणे । नुदीनाम् । अपः । अवृणोत् । दुरः ।
अश्मंऽव्रजानाम् । प्र । आसाम् । गन्धर्वः । अमृतानि । वोचत् ।
इन्द्रः । दक्षम् । परि । जानात् । अहीनाम् ॥ ६ ॥ २७ ॥

सस्निं अद्भिः संस्नातं प्रकर्षेण सर्वस्य जगतः स्नापयितारं मेघं ष्णाशौचे आदृगमहनइति किन्प्रत्ययः लिड्वद्भावात् द्विर्वचनं नदीनां शब्दकारिणीनां अपां चरणे संचरणस्थाने अन्तरिक्षे अविन्दत् इन्द्रोलभत लब्ध्वाच अश्मव्रजानां अश्मा व्याप्तोमेघः तत्रव्रजन्तीनां यद्वा मेघोव्रजोगोष्ठं निवासस्थानं यासां तादृशीनां अपां दुरः द्वाराणि मेघान्निर्गमनप्रदेशान् अपावृणोत् अपावृतवान् यद्वा अश्मसु शिलासु व्रजन्तीनां गच्छन्तीनां व्याप्तगमनानां वा नदीनां गंगायमुनादीनां चरणे संचरणे प्रवहणे निमित्तभूते सति तदर्थमिन्द्रः सस्निं मेघं अविंदत् अलभत लब्ध्वाच अन्तर्गतानामपां निर्गमसाधनानि मेघस्य दुरः द्वाराणि अपावृणोदपवृतवान् तथासांनदीनां अमृतान्यमरणसाधकान्युदकानि गंधर्वोगोर्व्रजस्य धर्ता विश्वावसुरूपेण वर्तमानइन्द्रः प्रावोचत् प्रब्रवीति प्रवोढुमनुजानाति तथा दक्षं दक्षत्युदकं प्रयच्छतीति दक्षोवर्षणसमर्थोमेघः तादृशं मेघमहीनां मेघानां मध्ये परिजानात् परितः सर्वतोजानाति ज्ञाअवबोधने लेटयडागमः ज्ञाजनोर्जेति जादेशः ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अग्नेतवेति षळृचं द्वादशं सूक्तं पावकगुणविशिष्टोग्निर्ऋषिः शुद्धाग्निर्देवता आद्याविष्टारपंक्तिः अष्टकद्विर्द्वादशाष्टकवती अथ तिस्रः सतोबृहत्यः अयुजौजागताविति लक्षणोपेताः

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

पञ्चम्युपरिष्टाज्ज्योतिः षष्ठीत्रिष्टुप् । तथाचानुक्रान्तं—अग्नेतवाग्निः पावकआग्नेयं विष्टारपंक्ति-स्तिस्रः सतोबृहत्यउपरिष्टाज्ज्योतिरिति । महाव्रते आग्निमारुतशस्त्रे इदं सूक्तं स्तोत्रियानुरूपार्थं । तथैवपंचमारण्यके सूत्रितं । अग्नेतवेति द्वादशर्चस्य सूक्तस्य ॥ पावक ऋषिः ॥ विशिष्टो अग्निः (विस्तार) अग्निर्देवता ॥ आद्यायाः विष्टारपंक्तिश्छन्दः ॥ ततः तिसृणां सतोबृहती छन्दः ॥ तत्र प्रथमा— पंचम्याः उपरिष्टाज्ज्योतिश्छन्दः ॥ षष्ठ्याः त्रिष्टुप् छन्दः ॥

अग्नेतवश्रवोवयोमहिभ्राजन्तेअर्चयोविभावसो ।
बृहद्भानोशवसावाजमुक्थ्यं१दधासिदाशुषेकवे ॥ १ ॥ [illegible]

अग्ने । तव । श्रवः । वयः । महि । भ्राजन्ते । अर्चयः ।
विभावसो इति विभाऽवसो । बृहद्भानो इति बृहत्ऽभानो ।
शवसा । वाजम् । उक्थ्यम् । दधासि । दाशुषे । कवे ॥ १ ॥

हे अग्ने तव वयोन्नं श्रवः श्रवणीयं प्रशस्यं हविरात्मकस्य तस्य मंत्रसंस्कृतत्वेन प्रशस्तत्वात् अन्नेषु मध्ये तवैवान्नं श्रेष्ठमित्यर्थः हे विभावसो विशिष्टदीप्तिर्विभा सैव वसु धनं यस्य तादृशाग्ने अर्चयः दीप्तयः महि महत् बहुलं भ्राजन्ते भ्राजृदीप्तौ अनुदात्तेत् भौवादिकः हे बृहद्भानो प्रौढदीप्ते कवे क्रान्तदर्शिन्नग्ने एवं महानुभावस्त्वं शवसा बलेनोपेतं उक्थ्यं प्रशस्यं यद्वा उक्थोयज्ञः तद्योग्यं वाजमन्नं दाशुषे हवींषि दत्तवते यजमानाय दधासि ददासिप्रयच्छसि ॥१॥

अथ द्वितीया—

पावकवर्चाःशुक्रवर्चाअनूनवर्चाउदियर्षिभानुना ।
पुत्रोमातराविचरन्नुपावसिपृणक्षिरोदसीउभे ॥ २ ॥

पावकऽवर्चाः । शुक्रऽवर्चाः । अनूनऽवर्चाः । उत् । इयर्षि ।
भानुना । पुत्रः । मातरा । विऽचरन् । उप । अवसि ।
पृणक्षि । रोदसी इति । उभे इति ॥ २ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

पावकवर्चाः शोधकदीप्तिः शुक्रवर्चाः निर्मलतेजस्कः अनूनवर्चाः संपूर्णतेजस्कः हे अग्ने ईदृशस्त्वं भानुना तेजसा उदियर्षि उद्गच्छसि ऋसृगतौ जौहोत्यादिकः अर्तिपिपर्त्योश्चेत्यभ्यासस्येत्त्वं । सत्वं पुत्रः सन् मातरा मातृभूते अरण्यौ विचरन् यागावसाने विशेषेण प्रामुवन् उपावसि उपगतान्यजमानान् रक्षसि तथा उभे रोदसी द्यावापृथिव्यौ पृणक्षि संयोजयसि हविषा द्युलोकं वृष्ट्या इमं लोकं च पूरयसीत्यर्थः पृची संपर्के रौधादिकः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ऊर्जोनपाज्जातवेदःसुशस्तिभिर्मन्दंस्वधीतिभिर्हितः ।
त्वेइषःसंदंधुर्भूरिवर्पसश्चित्रोतंयोवामजांताः ॥ ३ ॥

ऊर्जः । नपात् । जातऽवेदः । सुशस्तिऽभिः । मन्दंस्व ।
धीतिऽभिः । हितः । त्वे इति । इषः । सम् । दधुः ।
भूरिऽवर्पसः । चित्रऽऊतयः । वामऽजांताः ॥ ३ ॥

हे ऊर्जोनपात् ऊर्जोन्नस्य पार्थिवस्य अरण्यादेः पुत्र हे जातवेदः जातानां वेदितरग्ने सुशस्तिभिः अस्माभिः क्रियमाणैः मन्दस्व मोदस्व तथा धीतिभिः कर्मभिः अस्माभिः क्रियमाणैः अग्निहोत्रादिभिः कर्मभिः हितः सुहितः तृप्तोभव । अपिच भूरिवर्पसः वर्पइति रूपनाम बहुविधरूपाः चित्रोतयः चित्रा विचित्रा ऊतिः तृप्तिर्यासां तास्तथोक्ताः वामजाताः वामं वननीयं जातं जन्म यासां तादृशीः इषोन्नानि हविर्लक्षणानि त्वे त्वय्येव सन्दधुः संदधति सम्यक्जुह्वति यजमानाः । यद्वा भूरिवर्पसइत्यादिकं कर्तृविशेषणं तदानीं चित्रोतयः इत्यस्य विचित्ररक्षाइति योज्यं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इरज्यन्नंग्नेप्रथयस्वजन्तुभिरस्मेरायोअमर्त्य ।
सदंर्शतस्यवपुंषोविरांजसिपृणक्षिंसानसिंक्रतुंम् ॥ ४ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

इरज्यन् । अग्ने । प्रथयस्व । जन्तुऽभिः । अस्मे इति ।
रायः । अमर्त्य । सः । दर्शतस्य । वपुषः । वि ।
राजसि । पृणक्षि । सानसिम् । क्रतुम् ॥ ४ ॥

हे अग्ने जन्तुभिः जातैः शत्रुभिः सह इरज्यन् ईर्ष्यन् स्पर्धां कुर्वन् इरज् ईर्ष्यायां कंड्वादिः यद्वा इरज्यतिरैश्वर्यकर्मा जन्तुभिर्जायमानैः आत्मीयैस्तेजोभिः इरज्यन् ईश्वरोभवन् हे अमर्त्य मरणरहिताग्ने अस्मे अस्माकं सुपांसुलुगिति षष्ठ्याः शेआदेशः रायोधनानि प्रथयस्व विस्तारय रयिशब्दात् शसः स्थाने व्यत्ययेन जस् शसोवाव्यत्ययेन ऊडिदमिति विभक्त्युदात्तत्वं नक्रियते सत्वं दर्शतस्य दर्शनीयस्य वपुषः तेजोमयस्य शरीरस्य विराजसि तृतीयार्थे षष्ठीवा ईदृशेन शरीरेण विशेषेण दीप्यसे यद्वा राजतिरैश्वर्यकर्मा वपुरिति च रूपनाम दर्शनीयेन रूपेण विराजसि विशेषेण ईशिषे अतएव सानसिं संभजनीयं क्रतुं कर्म पृणक्षि अस्माभिः संपर्चयसि फलेन वा संयोजयसि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

इष्कर्तारमध्वरस्यप्रचेतसंक्षयन्तंराधसोमहः ।
रातिंवामस्यसुभगांमहीमिषंदधासिसानसिंरयिम् ॥ ५ ॥

इष्कर्तारम् । अध्वरस्य । प्रऽचेतसम् । क्षयन्तम् । राधसः ।
महः । रातिम् । वामस्य । सुऽभगाम् । महीम् ।
इषम् । दधासि । सानसिम् । रयिम् ॥ ५ ॥

इष्कर्तारं निष्कर्तारं छान्दसोवर्णलोपः अध्वरस्य यज्ञस्य निष्कर्तारं संस्कर्तारं प्रचेतसं प्रकृष्टज्ञानं महोमहतोराधसोधनस्य क्षयन्तं ईश्वरं क्षयतिरैश्वर्यकर्मा वामस्य वननीयस्य धनस्य रातिं दातारं रातेः कर्तरि क्तिच् ईदृशं त्वां स्तुमइति शेषः सत्वं सुभगां सौभाग्योपेतां महीं महतीं इषमन्नं सानसिं संभक्तव्यं रयिं धनंच दधासि स्तोतृभ्योददासि ॥ ५ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

अथ षष्ठी–

ऋ॒तावा॑नंमहि॒षंवि॒श्वद॑र्शतम॒ग्निंसु॒म्नाय॑दधिरेपु॒रोजना॑ः ।
श्रु॒त्कर्णंस॒प्रथ॑स्तमंत्वागि॒रादैव्यं॒मानु॑षायु॒गा ॥ ६ ॥ २८ ॥

ऋ॒तऽवा॑नम् । म॒हि॒षम् । वि॒श्वऽद॑र्शतम् । अ॒ग्निम् । सु॒म्नाय॑ ।
द॒धि॒रे । पु॒रः । जना॑ः । श्रु॒त्ऽक॑र्णम् । स॒प्रथ॑ःऽतमम् ।
त्वा॒ । गि॒रा । दैव्य॑म् । मानु॑षा । यु॒गा ॥ ६ ॥ २८ ॥

ऋतावानं सत्यवन्तं यज्ञवन्तं वा छन्दसीवनिपाविति मत्वर्थीयोवनिप् महिषं महान्तं पूज्यं वा विश्वदर्शतं विश्वैः सर्वैर्दर्शनीयं यद्वा विश्वं दर्शनं यस्य बहुव्रीहौविश्वंसंज्ञायामिति पूर्वपदान्तोदात्तत्वं ईदृशमग्निं सुम्नाय सुखार्थं जनाः ऋत्विग्यजमानरूपाः पुरोदधिरे पुरोदधते सर्वकर्मभ्यः पुरस्ताद्धारयन्ति यद्वा पुरः पुरस्तात् पूर्वस्यां दिशि आहवनीयरूपेण धारयन्ति । परोर्धर्चः प्रत्यक्षकृतः । अपिच हे अग्ने श्रुत्कर्णं श्रुव् श्रुतीः सम्यक् शृण्वन् कर्णः श्रोत्रेन्द्रियं यस्य तादृशं सप्रथस्तमं अतिशयेन प्रख्यातं यद्वा सर्वतोविस्तार्यमाणं दैव्यं देवानां हविर्वोढृत्वेन संबन्धिनं ईदृशं त्वा त्वां मानुषा मानुषाणि मनोरपत्यानि युगा युगानि युगलानि पत्नीयजमानरूपाणि गिरा स्तुत्या स्तुवन्तीति शेषः ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

अग्नइति षळृचं त्रयोदशं सूक्तं तापसगुणविशिष्टस्याग्नेरार्षं वैश्वदेवमानुष्टुभं । तथाचानुक्रान्तं–अग्नेग्निस्तापसोवैश्वदेवमानुष्टुभंहीति । गतोविनियोगः । अग्न इति षळृचस्य सूक्तस्य ॥ तापसोऽग्निऋषिः । विश्वेदेवा देवता ॥ अनुष्टुप्छन्दः ॥

तत्र प्रथमा–

अग्ने॒अच्छा॑वदे॒हनः॑प्र॒त्यङ्नः॑सु॒मना॑भव ।
प्रनो॑यच्छविशस्पतेधन॒दाअ॑सिन॒स्त्वम् ॥ १ ॥ विश्वे देवा देवता

अग्ने॑ । अच्छ॑ । व॒द॒ । इ॒ह । न॒ः । प्र॒त्यङ् । न॒ः । सु॒ऽमना॑ः । भ॒व॒ ।
प्र । न॒ः । य॒च्छ॒ । वि॒श॒ः । प॒ते॒ । ध॒न॒ऽदाः । अ॒सि॒ । न॒ः । त्वम् ॥ १ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF
CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे अग्ने इहास्मिन्देशे नोस्मानच्छवद आभिमुख्येन प्रियं ब्रूहि तथा प्रत्यङ् अस्मान् प्रत्यंचन् सुमनाः शोभनमनस्कोभव हेविशस्पते यजमानलक्षणायाः प्रजायाः पालयितः नोस्मभ्यं प्रयच्छ धनानि प्रदेहि यतस्त्वं नोस्माकं धनदाअसि धनानां दाता भवसि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया–

प्रनोयच्छत्वर्यमाप्रभगःप्रबृहस्पतिः ।
प्रदेवाःप्रोतसूनृतारायोदेवीददातुनः ॥ २ ॥

प्र । नः । यच्छतु । अर्यमा । प्र । भगः । प्र । बृहस्पतिः । प्र । देवाः
प्र । उत । सूनृता । रायः । देवी । ददातु । नः ॥ २ ॥

अर्यमा अरीणां नियन्ता अर्याणां निर्माता वा एतत्संज्ञोदेवः नोस्मभ्यं प्रयच्छतु धनं तथा भगएतत्संज्ञकोदेवश्च प्रयच्छतु बृहस्पतिश्च प्रयच्छतु सर्वेदेवाश्च प्रयच्छन्तु उतापिच सूनृता प्रियसत्या वाग्रूपा देवी देवनशीला सरस्वती रायोधनानि नोस्मभ्यं प्रददातु ऊडिदमित्यादिना रायोविभक्तिरुदात्ता ॥ २ ॥

अथ तृतीया–

सोमंराजानमवसेग्निंगीर्भिर्हवामहे ।
आदित्यान्विष्णुंसूर्यंब्रह्माणंचबृहस्पतिम् ॥ ३ ॥

सोमम् । राजानम् । अवसे । अग्निम् । गीःऽभिः । हवामहे ।
आदित्यान् । विष्णुम् । सूर्यम् । ब्रह्माणम् । च । बृहस्पतिम् ॥ ३ ॥

राजानं राजमानं ईश्वरं वा सोमं अग्निं च गीर्भिः स्तुतिभिः अवसे रक्षणार्थं हवामहे आह्वयामहे तथादित्यानदितेः पुत्रान् मित्रादीन् विष्णुं सूर्यं ब्रह्माणं प्रजापतिं बृहस्पतिं च रक्षणार्थमाह्वयामहे ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ चतुर्थी–

इन्द्र॑वा॒यू बृह॒स्पतिं॑ सु॒हवे॒ह ह॑वामहे ।
यथा॑ नः॒ सर्व॒ इज्जनः॒ संग॑त्यां सु॒मना॒ अस॑त् ॥ ४ ॥

इ॒न्द्र॒वा॒यू इति॑ । बृ॒ह॒स्पति॑म् । सु॒ऽहवा॑ । इ॒ह । ह॒वा॒म॒हे॒ । यथा॑ ।
नः॒ । सर्वः॑ । इत् । जनः॑ । सम्ऽग॑त्याम् । सु॒ऽमनाः॑ । अस॑त् ॥ ४ ॥

इन्द्रश्च वायुश्च इन्द्रवायू उभयत्र वायोः प्रतिषेधोवक्तव्यइत्यानङःप्रतिषेधः नोत्तरपदेनु-दात्तादाविति देवताद्वंद्वेचेति प्राप्तस्योभयपदप्रकृतिस्वरस्य निषेधः समासस्येत्यन्तोदात्तत्वं बृह-स्पतिं बृहतां देवानां पालकं तद्बृहतोःकरपत्योरिति सुट्तलोपौ वनस्पत्यादित्वादुभयपदप्रकृतिस्व-रत्वं सुहवा सुहवौ सुह्वानाविन्द्रवायू बृहस्पतिं च इहास्मिन्कर्मणि हवामहे आह्वयामहे यथा नोस्माकं सर्वइत् सर्वएव जनः संगत्यां संगमने धनस्य प्राप्तौ सुमनाः असत् शोभनम-नस्को भवेत् तथा ह्वयामइत्यर्थः अस्तेर्लेट्यडागमः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी–

अ॒र्य॒मणं॒ बृह॒स्पति॒मिन्द्रं॒ दाना॑य चोदय ।
वातं॒ विष्णुं॒ सर॑स्वतीं सवि॒तारं॑ च वा॒जिन॑म् ॥ ५ ॥

अ॒र्य॒मण॑म् । बृ॒ह॒स्पति॑म् । इन्द्र॑म् । दाना॑य । चो॒द॒य॒ । वात॑म् ।
विष्णु॑म् । सर॑स्वतीम् । स॒वि॒तार॑म् । च॒ । वा॒जिन॑म् ॥ ५ ॥

हे स्तोतः अर्यमादीन्देवान् दानाय धनप्रदानाय चोदय स्तुत्या प्रेरय तथा वातं वायुं विष्णुं सरस्वतीं वाजिनमन्नवन्तं बलवन्तं वा सवितारं च दानाय प्रेरय ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

त्वं नो॑ अग्ने अ॒ग्निभि॒र्ब्रह्म॑ य॒ज्ञं च॑ वर्धय ।
त्वं नो॑ दे॒वता॑तये रा॒यो दाना॑य चोदय ॥ ६ ॥ २९ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

त्वम् । नः । अग्ने । अग्निऽभिः । ब्रह्म । यज्ञम् । च । वर्धय । त्वम् । नः । देवऽतातये । रायः । दानाय । चोदय ॥ ६ ॥ २९ ॥

हे अग्ने त्वं अग्निभिः त्वद्विभूतिभूतैरन्यैः अग्निभिः सार्धं नोस्माकं ब्रह्म स्तोत्रं यज्ञं च वर्धय तथा त्वं नोस्माकं देवतातये यज्ञनामैतत् यागार्थं रायोधनस्य दानाय प्रदानाय चोदय दातॄन्प्रेरय ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे एकोनत्रिंशोवर्गः ॥ २९ ॥

अयमग्नइत्यष्टर्चं चतुर्दशं सूक्तं आग्नेयं शार्ङ्गइति पक्षिविशेषस्याख्या शार्ङ्गजातयोजरितृप्रभृतयश्चत्वारश्चतुर्णां द्वृचानां क्रमेण द्रष्टारः आदितोद्वे जगत्यौ ततश्चतस्रस्त्रिष्टुभः ततोद्वे अनुष्टुभौ । तथाचानुक्रान्तं—अयमष्टौ द्वृचाः शार्ङ्गाजरिता द्रोणः सारिसृक्कः स्तंबमित्रश्चाग्नेयमाद्येजगत्यौ चतस्रस्त्रिष्टुभः । [illegible] ।। तत्र प्रथमा— [illegible]

अयमंग्ने जरिता त्वे अंभूदपि सहंसः सूनो नह्यं१न्यदस्त्याप्यंम् । [illegible]
भद्रं हि शर्म त्रिवरूथमस्ति तं आरे हिंसानामपं दिद्युमा कृंधि ॥ १ ॥ [illegible]

अयम् । अग्ने । जरिता । त्वे इति । अभूत् । अपि । सहसः ।
सूनो इति । नहि । अन्यत् । अस्ति । आप्यम् । भद्रम् । हि । शर्म ।
त्रिऽवरूथम् । अस्ति । ते । आरे । हिंसानाम् । अप ।
दिद्युम् । आ । कृधि ॥ १ ॥

हे अग्ने त्वे त्वयि सुपां सुलुगितिसप्तम्याः शे आदेशः अयमृषिः जरिता स्तोता अभूदपि अपिशब्दः संभावनायां इदानीं स्तोतृत्वेन संभाव्यते । तत्रकारणमाह हे सहसःसूनो बलस्य पुत्र त्वत्तोन्यत् आप्यं आप्तव्यं नह्यस्ति नखलु विद्यते अतः प्राप्तव्यं त्वामेव स्तुत्या प्राप्नोमि भद्रं कल्याणं त्रिवरूथं दुःखत्रयस्य निवारकं शर्म सुखंहि यस्मात् ते तवास्ति विद्यते अथवा शोभनंत्रिवरूथं त्रिभूमिकं गृहं तवास्ति हि अतः हिंसानां हिंस्यमानानां अस्माकं आरे दूरे

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

दिद्युं दीप्यमानामात्मीयां ज्वालां अपाकृधि अपाकुरु निवारय करोतेश्छान्दसोविकरणस्य लुक् श्रुश्रृणुपृकृवृभ्यइति हेर्धिभावः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्रवत्तेअग्नेजनिमापितूयतःसाचीवविश्वाभुवनान्यृंजसे ।
प्रसप्तयःप्रसंनिषन्तनोधियःपुरश्चरन्तिपशुपाइवत्मना ॥ २ ॥

प्रऽवत् । ते । अग्ने । जनिम । पितुऽयतः । साचीऽइंव । विश्वा ।
भुवना । नि । ऋञ्जसे । प्र । सप्तयः । प्र । सनिषन्त । नः ।
धियः । पुरः । चरन्ति । पशुपाःऽइंव । त्मना ॥ २ ॥

हे अग्ने पितूयतः पितुमन्नं भक्ष्यं इच्छतः ते तव जनिम जन्म प्रादुर्भावं प्रवत् प्रकृष्ट-मुत्कृष्टं भवति उपसर्गाच्छन्दसिधात्वर्थइति वतिः । सत्वं साचीव सचिवइव विश्वा विश्वानि व्याप्तानि भुवनानि भूतजातानि न्यृंजसे प्रसाधयसि वशीकरोषीत्यर्थः । सप्तयः सर्पणशीलाः नो-स्माकं धियः स्तुतयः तादृशं त्वां प्रसनिषन्त प्रकर्षेण संभजन्ते एकः प्रशब्दः पूरकः । यद्वा सप्तयः लुप्तोपममेतत् सर्पणशीलाः अश्वाः यथा आजिं प्रकर्षेण संभजन्ते तथा अस्मदीयाधियइत्यर्थः अनन्तरं पुरः तव पुरस्तात् त्मना आत्मना स्वयमेव चरन्ति व्याप्य वर्तन्ते पशुपाइव यथा पशू-नां पालकागोपालाः पालयितव्यानां पुरस्तात् संचरन्ति तद्वत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

उतवाउपरिंवृणक्षिबप्संद्बहोरंग्नउलंपस्यस्वधावः ।
उतखिल्याउर्वराणांभवन्तिमातेहेतिंतविषींचुक्रुधाम ॥ ३ ॥

उत । वै । ऊँ इति । परि । वृणक्षि । बप्सत् । बहोः । अग्ने ।
उलंपस्य । स्वधाऽवः । उत । खिल्याः । उर्वराणाम् । भवन्ति । मा ।
ते । हेतिम् । तविषीम् । चुक्रुधाम ॥ ३ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

हे स्वधावः दीप्तिमन् अग्ने बप्सद्दहन् भसभर्त्सनदीप्त्योः जौहोत्यादिकः शतरि घसिभसोर्हलिचेत्युपधालोपः नाभ्यस्ताच्छतुरिति नुमःप्रतिषेधः बहोर्बहुलस्य उलपस्य तृणजातस्य कर्मणिषष्ठी सर्वं वनं उतवै अपिखलु परिवृणक्षि परिवर्जयसि विनाशयसि। उ इतिपूरकः। उतापिच उर्वराणां सस्याढ्याभूमयउर्वराः तासां संबन्धिनः प्रदेशाः खिल्याः खिलाः प्राणिभिर्गन्तुं योग्याभवन्ति त्वया दग्धाइति शेषः तविषीं महतीं ते तव हेतिं हननहेतुभूतां ज्वालां माचुक्रुधाम माक्रोधयाम अपितु स्तुतिभिः प्रसादयामः ऊतियूतीत्यादिना हन्तेः क्तिनि हेतिरित्यन्तोदात्तोनिपात्यते चुक्रुधामेति क्रुधेर्ण्यन्ताल्लुङि चङि रूपं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यदुद्वतोनिवतोयासिबप्सत्पृथगेषिप्रगर्धिनीवसेना।
यदातेवातोअनुवातिशोचिर्वप्तेवश्मश्रुवपसिप्रभूम ॥ ४ ॥

यत्। उत्ऽवतः। निऽवतः। यासि। बप्सत्। पृथक्। एषि।
प्रगर्धिनीऽइव। सेना। यदा। ते। वातः। अनुऽवाति। शोचिः।
वप्ताऽइव। श्मश्रु। वपसि। प्र। भूम ॥ ४ ॥

यत् यदा उद्वतः उद्गतानुच्छ्रितान् निवतः नीचीनांस्तरुगुल्मादीन् हे अग्ने बप्सत् दहन् यासि प्राप्नोषि तदानीं बह्वीभिर्ज्वालाभिः पृथक् विभिन्नः सन् एषि गच्छसि। तत्रदृष्टान्तः—प्रगर्धिनीवसेना गृधु अभिकांक्षायां परराष्ट्रं गच्छतोराज्ञः सेना तत्रत्यं धनजातं अभिकांक्षमाणा इतस्ततः संघशोगच्छति तद्वत् वातः वायुश्च ते तव शोचिः दीप्तिं यदा यस्मिन्काले अनुवाति अनुगुणं प्रवर्तते तदा श्मश्रु श्म शरीरं तत्रश्रितं स्थितं केशरोमादिकं वप्तेव यथा वप्ता नापितः वपति मुंडयति तथा भूम भूमिं प्रवपसि प्रकर्षेण मुंडयसि सर्वं वनं निःशेषेण दहसीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

प्रत्यस्यश्रेणयोदद्दश्रएकंनियानंबहवोरथासः।
बाहूयदग्नेअनुमर्मृजानोन्यंङ्ङुत्तानामन्वेषिभूमिम् ॥ ५ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

प्रति । अस्य । श्रेणयः । ददृश्रे । एकम् । निऽयानम् । बहवः । रथासः । बाहू इति । यत् । अग्ने । अनुऽमर्मृजानः । न्यङ् । उत्तानाम् । अनुऽएषि । भूमिम् ॥ ५ ॥

अस्याग्नेः दहतः श्रेणयः ज्वालापंक्तयः प्रतिददृश्रे प्रतिदृश्यन्ते तद्वत् अत्र सामर्थ्याद् उपमानप्रतीतिः हे अग्ने बाहू तृतीयार्थे प्रथमा बाहुभ्यां बाहुस्थानीयैः ज्वालासमूहै रनुमर्मृजानः सर्वं वनं मृजन् शोधयन् दहन्नित्यर्थः न्यङ् न्यंचन् प्रह्वीभवन् उत्तानां ऊर्ध्वाभिमुखां भूमिं यद्यदा अन्वेषि अनुगच्छसि तदानीं अस्य श्रेणयोददृश्रइत्यन्वयः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी–

उत्तेशुष्मांजिहतामुत्तेअर्चिरुत्तेअग्नेशशमानस्यवाजाः ।
उच्छ्वंचस्वनिनमवर्धमानआत्वाद्यविश्वेवसवःसदन्तु ॥ ६ ॥

उत् । ते । शुष्माः । जिहताम् । उत् । ते । अर्चिः । उत् । ते । अग्ने । शशमानस्य । वाजाः । उत् । श्वञ्चस्व । नि । नम । वर्धमानः । आ । त्वा । अद्य । विश्वे । वसवः । सदन्तु ॥ ६ ॥

हे अग्ने ते तव शुष्माः शोषकाज्वालाउज्जिहतां उद्गच्छन्तु तथा ते तव आर्चिः दीप्तिश्चोद्गच्छतु शशमानस्य शंसमानस्य स्तूयमानस्य यद्वा शशप्लुतगतौ अस्माताच्छीलिकश्चानश् तस्य सार्वधातुकत्वेसति लसार्वधातुकत्वाभावात् चितइत्यन्तोदात्तत्वमेव शिष्यते शशमानस्य सर्वं वनमाक्रम्य शीघ्रं गच्छतस्तव वाजाः वेगाः हे अग्ने उज्जिहतां सत्वं वर्धमानः सन् उच्छ्वंचस्व वनउद्गच्छस्व श्वचिगतौ भौवादिकः इदित्वान्नुम् तथा निनम प्रह्वीभव उन्नतं वृक्षादिकं प्राप्योच्छ्रितोभव अवनतं गुल्मादिकं प्राप्यावनतोभवेत्यर्थः। ईदृशं त्वा त्वां अद्यास्मिनन्काले विश्वे सर्वे वसवः वासयितारोरश्मयोदेवावा आसदन्तु आसीदन्तु प्राप्नुवन्तु सदेर्व्यत्ययेन सीदादेशाभावः शपिप्राप्ते व्यत्ययेन अत्वा कर्तव्यः ॥ ६ ॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

अथ सप्तमी–

अपामिदंन्ययनंसमुद्रस्यंनिवेशंनम् ।
अन्यंकृणुष्वेतःपन्थांतेनंयाहिवशाँअनु ॥ ७ ॥

अपाम् । इदम् । निऽअयंनम् । समुद्रस्यं । निऽवेशंनम् । अन्यम् ।
कृणुष्व । इतः । पन्थांम् । तेनं । याहि । वशान् । अनु ॥ ७ ॥

इत्थं खांडववनस्य दाहे प्रवृत्तमग्निं जरितृप्रभृतयः स्वात्मनोरक्षणकामाः तुष्टुवुः इदानीं च स्तंबमित्रः स्वनिवासभूमेर्दहनाभावाय अग्नेरन्यत्र गमनं प्रार्थयते इदमस्मदीयं निवासस्थानं अपामुदकानां न्ययनं नियन्ति नितरां गच्छन्ति अस्मिन्निति न्ययनं ह्रदः तथा समुद्रस्य उदधेश्च निवेशनं गृहं यथा ह्रदः समुद्रस्य स्थानं च यथा दग्धुं न शक्यते तथा दाहयोग्यं न भवत्वित्यर्थः । इतोस्मादस्मदीयात् स्थानात् अन्यं पंथां पथानं मार्गं हे अग्ने कृणुष्व कुरुष्व तेन पथा वशान् अनु यथाकामं याहिगच्छ ॥ ७ ॥

अथाष्टमी–

आयंनेतेपरायंणेदूर्वारोहन्तुपुष्पिणीः ।
ह्रदाश्चंपुण्डरींकाणिसमुद्रस्यंगृहाइमे ॥ ८ ॥ ३० ॥

आऽअयंने । ते । पराऽअयंने । दूर्वाः । रोहन्तु । पुष्पिणीः ।
ह्रदाः । च । पुण्डरींकाणि । समुद्रस्यं । गृहाः । इमे ॥ ८ ॥ ३० ॥

अनयापि स्वनिवासस्य दाहानर्हता प्रतिपाद्यते हे अग्ने ते तव आयने आगमने परायणे परागमने वा सति अस्यां निवासभूमौ पुष्पिणीः पुष्पवत्यः दूर्वारोहन्तु प्ररोहन्तु तथा ह्रदाः अशोष्योदकाः जलाशयाश्च भवन्तु पुंडरीकाणि पद्मानि च तेषु ह्रदेषु जायन्तां किंबहुना समुद्रस्य जलधेः इमे अस्मिन्निवासप्रदेशेगृहाः आश्रयभूताभवन्तु यथा समुद्रावासभूमिः कदाचिदपि न दह्यते एवं कदाचिदपि अस्मत्स्थानं न दह्यतामित्यर्थः एतदुक्तं भवति दूर्वाकांड

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

प्ररोहणप्रार्थनेन स्वाश्रयस्य शीतलत्वं ह्रदप्रार्थनेन तृष्णोपशमनकारणस्य जलस्य सत्वं पुंडरीकसद्भावप्रार्थनेनोपभोग्यस्य फलादेः सत्ता समुद्रगृहत्वप्रार्थनेन दाहानर्हता चेत्येतत्सर्वं प्रतिपाद्यते इति ॥ ८ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे त्रिंशोवर्गः ॥ ३० ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दं निवारयन्। पुमर्थांश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये अष्टमाष्टके सप्तमोध्यायः ॥ ७॥

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri. Funding MIDF

...ಯಾರ ಮಾತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಲಕ್ಷ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವೆಂತಲೂ, ಅವರಿಗೆ ...ಷಯದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಿಯೇ ಇಲ್ಲವೆಂತಲೂ ಬಹಳ ಪುಕಾ... ...ವಾಷನ್ ... ವು ಹಾಕಿರುವ ಹಣವನ್ನು ವಾಪಸು ತೆಗೆದು ದೊಡ್ಡಪೇಟೆ, ... ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಕಮಿಟಿ ಮೆಂ... ನಮ್ಮ ಅಮಿಲ್ದಾರ್ರವರೂ, ಸಬ್ ರೆಜಿಸ್ಟ್ರಾರವರೇ ಮೊದ... ಸರ್ಕಾರಿ ಉದ್ಯೋಗಸ್ಥರು ಕಮಿಟಿಯಿಂದ ನಿವೃತ್ತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ...ರಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಬಹಳ ಗಾಬರಿಯುಂಟಾಗಿದೆ. ಸೊಸೈಟಿಯಲ್ಲಿ ಸರಿ...ಗಳು ನಡೆಯದೆ ಇದ್ದರೆ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಮುಂದೆ ...ಕ್ಕೆ ಲೋಪಗಳನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುವದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ತರದೂದು ಮಾಡದೆ ...ಲು ಸೊಸೈಟಿಯಿಂದ ನಿವೃತ್ತರಾಗುವದನ್ನು ನೋಡಿ ವಿಷಾದಪಡ... ಪ್ರಜೆಗಳ ಕ್ಷೇಮಚಿಂತನೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಕಣಬದ್ಧರಾಗಿರುವ ನಮ್ಮ ...ಮಹಾರಾಜರವರಿಗೆ ಈ ಸೊಸೈಟಿಯ ಮೇಲೆ ತುಂಬಾ ಅಭಿಮಾನವಿದೆ. ...ಸೊಸೈಟಿಗೆ ಈಗ ಒದಗಿರುವ ದುರ್ದೆಸೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಬಹಳ ...ಕೇಳಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ರೆಜಿಸ್ಟ್ರಾರ್ ಸಾಹೇಬರು ದಯಮಾಡಿಸಿ ...ರು ಅಡಳಿತವನ್ನು ತನಿಖೆಮಾಡಿ ಮೆಂಬರುಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿ ಅವ... ತೊಂದರೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ಸೊಸೈಟಿಯು ಸರ್ವ ಸಮರ್ಪಕವಾದ ...ಕ್ಕೆ ಏರ್ಪಾಡುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಜನಗಳಲ್ಲಿ ಧೈರ್ಯವನ್ನೂ ...ಹುಟ್ಟಿಸಿ ಬಡ ಜನಗಳಿಗೆ ಸಹಾಯವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ...ಸ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ನ. ಸ.

[...ಮೆಂಬರುಗಳು ಇಂಥಾ ಅಕ್ರಮ ಲೋಪದೋಷಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ...ವರಿಗೆ ಅರ್ಜಿ ಬರೆದುಕೊಂಡರೆ ಅವರು ತನಿಖೆ ಮಾಡುವರು. ...ರ ಮೆಂಬರುಗಳು ಸ್ಪೆಷಲ್ ಮಿಟಿಂಗು ಮಾಡಿ ಬಹುಮತಿಯಿಂದ ...ದಾಧಿಕಾರದವರುಗಳನ್ನು ನೇಮಕ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು.—ಎಡಿ.]

...ಮೆಂಬರುಗಳೂ ಮತ್ತು ಅವರು ಕೊಡುವ ಸಬೂಬುಗಳೂ.

...ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ವರುಷವೂ ನವರಾತ್ರಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆ... ...ಪ್ರೆಸೆಂಟೇಟಿವ್ ಅಸೆಂಬ್ಲಿ ಮೀಟಿಂಗಿಗೆ ಮೆಂಬರಾಗಲು ಹೆಚ್ಚು ಕಂದಾ... ...ವರು ಅರ್ಹರೆಂದು ಸರ್ಕಾರದವರು ವಿಧಾಯಕ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ...ಟ್ಟು ಕಂದಾಯ ಕೊಡತಕ್ಕವರೇ ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತದಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರಜೆ...ತನದಲ್ಲಿಯೂ ಯೋಗ್ಯರೆಂದೂನೂ, ತಿಳುವಳಿಕಸ್ಥರೆಂದೂನೂ ...ಆಯಿತು. ಎಷ್ಟೋ ಜನ ಮೆಂಬರುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಪಂಚ ಜ್ಞಾನವೇ ... ಆದರೆ ತಾವು ದೊಡ್ಡ ಮನುಷ್ಯರು ರಾಜ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬೀಳುತ್ತೇವೆ ...ರವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ತಿಳುವಳಿಕೆ ಇಲ್ಲದ ರೈತರು ...ರ್ಷ ಮೈಸೂರಿಗೆ ಹೋದಾಗ ಹಾಗಾಯಿತು. ಹೀಗಾಯಿತು. ...ಯವನ್ನು ಚರ್ಚೆ ಮಾಡಿದೆವು. ಅದಕ್ಕೆ ಹುಳುಂ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ...ತ್ತಾ ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣ ದೃಷ್ಟಿಯಿಟ್ಟು, ಆ ಅಫೀಸ...

ವರು ಗಮನ ಕೊಟ್ಟು ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಆಯಾಯ ತಾಲ್ಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ಕಂಡಂತೆ ಚರ್ಚೆ ನಡೆದು ಸಬ್ಜೆಕ್ಟುಗಳು ಬರಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಅಸಂಭವವಾದ ಸಬ್ಜೆಕ್ಟುಗಳು ಬಾರದೆ ಇರುವುದಕ್ಕೂ, ರೈತರುಗಳ ಕಷ್ಟ ನಿವಾರಣೆಯಿಂದ ಸುಖಪ್ರಂಟಾಗುವುದಕ್ಕೂ ಅನುಕೂಲವಾಗಬಹುದಲ್ಲದೆ ಒಂದೊಂದು ತಾಲ್ಲೋಕಿಗೆ ಈಗ ಇರತಕ್ಕ ಮೆಂಬರುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ತಗ್ಗಿಸಿ ಮಿತವಾದ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಕೂಡಾ ಮಾಡಬಹುದಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ರೈತರುಗಳಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿದಂತೆಯೂ ಆಗುತ್ತೆ.

ಪ್ರಜಾ ಹಿತೈಷಿ.

[ಇದರಲ್ಲಿ ಸರ್ಕಾರದವರ ಮತ್ತೂ ಪ್ರಜೆಗಳ ದೀರ್ಘಾಲೋಚನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವೂ ಹಿತಕರವೂ ಆದ ಸಲಹೆಗಳಿರುವವೆಂದು ನಮಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ.—ಎಡಿ.]

ತಾಲ್ಲೋಕು ವರ್ತಮಾನಗಳು.

ಕುಣಿಗಲು.—ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳಿಂದ ಮಳೆಯಿಲ್ಲದೆ ಪೈರುಗಳೆಲ್ಲಾ ಬಾಡಿಹೋಗಿದ್ದವು. ಈಚೆಗೆ ಒಂದು ವಾರದಿಂದಲೂ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಮಳೆ ಬರುತ್ತಲೇ ಇರುವದರಿಂದ ಪೈರುಗಳೆಲ್ಲಾ ಬಹು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವವು. ರೈತರು ತುಂಬಾ ಹಣವನ್ನು ಖಿಗಳಾಗಿ ತಮ್ಮ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಹರ್ಷದೊಡನೆ ನಡಿಸುತ್ತಿರುವರು. ನೀರಿಲ್ಲದೆ ಬತ್ತಿಹೋಗಿದ್ದ ದೊಡ್ಡ ಕೆರೆಯು ಇದುವರಿಗೂ ಬಿದ್ದ ಮಳೆಯಿಂದ ಕಾಲು ಭಾಗದ ಮಟ್ಟಿಗೂ ಭರ್ತಿಯಾಗಿದೆ.—ಕಳೆದ ತಿಂಗಳ 24 ನೇ ತಾ. ಮಂಗಳವಾರ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಇಲ್ಲಿನ ದೊಡ್ಡ ಕೆರೆಗೆ ಸ್ನಾನ ಮಡಿಗೋಸ್ಕರ ಹೋಗಿದ್ದ ವೈಶ್ಯರ ತಾಯಿ ಮತ್ತು ಮಗಳು ಅಕಸ್ಮಾತ್ತು ಕಾಲುಜಾರಿ ಮೊದಲು ಮಗಳು ನೀರಿನೊಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದಳು. ಮಗಳನ್ನು ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ತಾಯಿ ಕೈಕೊಟ್ಟು ತಾನೂ ಹಾಗೆಯೇ ನೀರಿನೊಳಗೆ ಸೇರಿ ಇಬ್ಬರೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಕಾಲಮರಣಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾದರು. ಇವರಲ್ಲಿ ಮಗಳಿಗೆ ಸಣ್ಣ ವಯಸ್ಸಿನ ಮೂರು ಮಕ್ಕಳು ಇದಾರೆ. ಈ ಮಕ್ಕಳ ಮತ್ತು ಬಂಧುಗಳ ದುಃಖವನ್ನು ಹೇಳಕೂಡದ್ದಾಗಿದೆ.

ಶಿಡ್ಲಘಟ್ಟದ ತಾ|| ಗಂಜಿಗುಂಟೆ.—ತುಂತುರು ಮಳೆ ಸುಮಾರಾಗಿ ಬೀಳುತ್ತಾ ಇದೆ. ಆದರೂ ಮಳೆಯು ಬೀಳುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ಕೆಲವು ಹೊಲಗಳು ಒಣಗಿಹೋಯಿತು. ಉಳಿದ ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಬೆಳೆಗಳು ಸುಮಾರಾಗಿವೆ—ಈ ಗ್ರಾಮದ ಕೋಆಪರೆಟಿವ್ ಸೊಸೈಟಿಯ ಕೆಲಸಕಾರ್ಯಗಳು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಾ ಇವೆ—ಈ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರು ಕಮ್ಮಿ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನೂ ಸೇರುಗಳನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾ ಬಡ ಜನಗಳಿಗೆ ತುಂಬಾ ನಷ್ಟಮಾಡುತ್ತಿದಾರೆ ಮತ್ತು ಈ ಗ್ರಾಮದ ಪಾಠಶಾಲಾ ವಿಷಯವಂತು ಹೇಳಬೇಕಾದದ್ದೆ ಇಲ್ಲ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಈ ಗ್ರಾಮದ ವಿ. ಇ. ಸ್ಕೂಲಿಗೆ ಸುತ್ತಲೂ ಕಾಂಪೌಂಡ್ ಗೋಡೆ ಇದೆ. ಆದರೂ ಬಾಗಿಲು ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ರಾತ್ರಿ ಕತ್ತೆಗಳಿಂದಲೂ ಜನಗಳಿಂದಲೂ ತುಂಬಾ ಗಲೀಜು ಆಗುತ್ತೆ. ಪಟೇಲ್ ಶಾನುಭೋಗರೂ ಗ್ರಾಮಸ್ಥರೂ ...

ಸ್ವಸ್ಥ್ಯವರಾಗಿದ್ದು ತಾ. 8 ರಲ್ಲಿ ಕಾಲವಾದರು. ಇವರು ಮುಪ್ಪಿನಮಕ್ಕ... ವರಿವಿಗೂ ಸಂತಾನ ಪಡೆದಿದ್ದರು. ಆ ದಿವಸ ಗ್ರಾಮದ ಮುಖಂಡರು ಪುಟ್ಟೇಗೌ...ಡರು ಬಹಳ ಮುತುವರ್ಜಿ ವಹಿಸಿ ವಾದ್ಯಸಮೇತ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ದಹನಕಾ...ರ್ಯಗಳನ್ನು ನಡಿಸಿದರು. ನಂತರ 11 ನೇ ದಿವಸ ಇವರ ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು ಪಟೇ...ಲ್ ಕುಳ್ಳೇಗೌಡರು ಕ್ಲೋಸ್‌ಪೇಟೆ ಶ್ರೀನಿವಾಸದಾಸರನ್ನು ಕರಸಿ ಹರಿಕಥೆ ಮಾಡಿ...ಸಿ ಬಹಳ ಜನಗಳಿಗೆ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದರು. ಮತ್ತು ಸಾವಿರಾರು ಜನರಿಗೆ ಅ... ದಾನವನ್ನೂ ನಡಿಸಿದರು.

ತ್ಯಾಮಗೊಂಡ್ಲು.—ಈ ಕಡೆಗೆ ತಿಂಗಳಿಂದಲೂ ಮಳೆ ಇಲ್ಲದೆ ಪೈ... ಪಚ್ಚೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಒಣಗಿಹೋಗಿದ್ದವು. ಆದರೆ ಈಚೆಗೆ ಮಳೆ ಬಂದದ್ದರಿಂದ ಪೈ...ಗಳೆಲ್ಲಾ ಕಳಕಳನೆ ನೇತ್ರಾನಂದಕರವಾಗಿವೆ.—ಬೇರೆ ಬೇರೆ ತಾಲ್ಲೂಕುಗಳ... ಚಿಕ್ಕ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಜನರ ಉಪಯೋಗಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಂತೆಗಳು ...ಕವಾಗಿ ವಾರಕ್ಕೊಂದು ಸಾರಿ ಸ್ಥಳದ ಪರಸ್ಥಳದ ವರ್ತಕರೆಲ್ಲರೂ ... ವ್ಯಾಪಾರದ ದಿನಸಿ ಅಂಗಡಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡು... ಸರ್ಕಾರದವರು ವಿಧಿಸಿರುವದು ಉಂಟು. ಇದರಿಂದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ... ಪ್ರಯೋಜನವೆಂಬುವದು ಸರ್ವರಿಗೂ ಗೊತ್ತಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ತ್ಯಾಮ...ಗೊಂಡ್ಲು 3-4 ಸಾವಿರ ಪ್ರಜಾಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಇಲ್ಲಿ ... ಜಾರಿಯಲ್ಲಿ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಥರಸ್ಥರಿಗೂ ಬಡವರಿಗೂ ... ತೊಂದರೆ. ಸರ್ಕಾರದವರು ಟವನ್ನಿನಲ್ಲಿಯೂ ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಾರಕ್ಕೊಂ... ಸಾರಿ ಸಂತೆ ಕಟ್ಟುವ ಏರ್ಪಾಡನ್ನು ಕುರಿತು ಸಾರಿಸಿ, ಚಾರಿಗೆ ತಂದರೆ ...ರಿಗೂ ಬಹಳ ಪ್ರಯೋಜನವಾದೀತು.—ಮ್ಯುನಿಸಿಪಲ್ ಏರ್ಪಾಡುಗಳು ...ಕರವಾಗಿಲ್ಲ. ಊರು ಸುತ್ತಲೂ ತಿಪ್ಪೆ ಗುಂಡಿಗಳು; ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿ... ಮಲಮೂತ್ರಗಳ ದುರ್ವಾಸನೆ ಚರಂಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಚ್ಚಲರೊಚ್ಚು ಹೊ... ಹೋಗುವದಿಲ್ಲ. ಜಾಡಮಾಲಿಗಳು ಸರಿಯಾಗಿ ಕಚರಾ ಸಾಗಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಗಮನಕ್ಕೆ ತಂದುಕೊಂಡರೆ ಊರಿಗೆ ಕ್ಷೇಮ ... ಡಾಕ್ಟರುವರು ಬೇಗ್ಗೆ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ಈ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ... ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಪಡುತ್ತಾರೆ.—ಕಳೆದ ತಾ. 25 ರಲ್ಲಿ ಈ ... ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ರೀಡಿಂಗ್ ರೂಮಿನಲ್ಲಿ ಅದರ ವಾರ್ಷಿಕೋತ್ಸವವನ್ನು ... ಎ. ವಿ. ಸ್ಕೂಲ್ ಹೆಡ್ ಮಾಸ್ಟರ್ ಮ|| ಕೆ ರಾಮಸ್ವಾಮಿಯ್ಯಂಗಾರ್ರು ಅಧ್ಯಕ್ಷ...ಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿತು. ದೇವರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಮ|| ಸಿ. ಗೋವಿಂದರಾಜು... ಸೆಟ್ಟರು ಹಾಡಿದರು. ಮ|| ಟಿ ಆರ್. ಮುನಯ್ಯಸೆಟ್ಟರು ಮುಂದಿನ ವಾರ್ಷಿ...ಕ ರಿಪೋರ್ಟನ್ನು ಓದಿದರು. ಮ|| ಟಿ. ಸಿದ್ದನಂಜಪ್ಪನವರು ವಿದ್ಯೆ ಮತ್ತು ... ಐಕಮತ್ಯಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜನರಂಜಕವಾಗುವಂತೆ ಭಾಷಣಮಾಡಿ, ಮುಂ...ರವು ಚಿರಜೀವಿಯಾಗಿರಲೆಂದು ಕೋರಿದರು. ಮ|| ಡಿ ವೆಂಕಟಪ್ಪ ಚಾ... ವಾಚಕಶಾಲೆಗಳ ಅವಶ್ಯಕತೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಸಭಾಸದರೆಲ್ಲರ ಚಿತ್ತದಲ್ಲಿ ... ಬಿಂಬಿಸುವಂತೆ ಭಾಷಿಸಿದರು. ತರುವಾಯ ಅಗ್ರಾಸನಾಧಿಪತಿಗಳು ...

CSU-Sringeri Campus Rare Book and Manuscript Collection, Sringeri.